

Walter Nigg

A szentek
visszatérnek

WALTER NIGG
A SZENTEK VISSZATÉRNEK

WALTER NIGG

A SZENTEK VISSZATÉRNEK

A keresztény lét útmutatói

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT
AZ APOSTOLI SZENTSZÉK KÖNYVKIADÓJA
BUDAPEST 1984

A FORDÍTÁS ALAPJÁUL SZOLGÁLÓ MŰ:

**WALTER NIGG: DIE HEILIGEN KOMMEN
WIEDER**

Herderbücherei no. 468

1982 in 8. Auflage

FORDÍTOTTA:

DR. VIDA TIVADAR

*Minden jog fenntartva,
beleértve a bárminemű eljárással
való sokszorosítás jogát is*

A SZENTEK VISSZATÉRNEK

Képrombolás viharzik végig a jelenkori kereszténységen: ehhez többé nem fér kétség. Elutasítják az áthagyományozott formákat, megváltoztatnak évszázados szokásokat, tabukat távolítanak el, és a mai kor tudatához illesztik a hívő elképzeléseket is. A keresztények nem akarnak továbbra is elmaradott embereknek számítani, akik mindig elkésnek egy félórával. Modernnek kívánnak lenni, és együtt akarnak menetelni a koral.

Ez a képrombolás a szentek ellen is irányul. Igaz, hogy nem rohannak többé a templomokba kalapáccsal és fejszével, hogy széjjelrombolják a szobrokat, azt vélve, hogy bálványképek, mint a reformáció korában tették vad fickók. A gyöngéd hangolású lelkek sokkal kiműveltebbek és műértőbbek lettek, hogysem ilyesmit tegyenek. Legföljebb e sóhajt halljuk: „Egyház, a te szentjeid!” (Richolet.) A szentek — ezt mondta egyszer egy fiatal pap — „ócskavasba valók”. Szemmellátható jele ennek, hogy már csak egészen ritkán jelenik meg valamelyik szentnek az életrajza, és hogy az emberek sokkal érdekesebbnek tartanak ilyen témákat: „az egyház és a szex”, vagy „a pluralizmus a kereszténységben” stb. A hideg betontemplomokban nem találunk többé szentképeket, pusztá falak merednek a látogatóra, s emlékeztetik őt a letűnt időkre. Legföljebb az Istenanya alakját állítják még oda kissé szégyenlősen az egyik sarokba, egyébként pedig úgy tűnik, a szentek áradata elszikkadt.

A nyilvánvaló történelemellenesség által támogatott képrombolás teljes erejéből dühöng az egész vonalon, és mindent elsöpör.

Nemcsak a fiatal nemzedék lép fel radikálisan a szentek ellen, vezető egyházi helyeken is szinte kényük-kedvük szerint váltják le a mennyei mintaképeket. A keleti egyházban nagyon tisztelt szent Györgyöt szép csöndesen eltörölték, mégpedig éppen akkor, amikor közelebbi kapcsolatba akartak lépni az ortodoxiával. Egy római prelátus tréfálkozó módon közölte a nyilvánossággal a naptárreformot. Ez láthatólag felizgatta az egyszerű népet, mert azt gondolta, hogy elveszik tőle Kristófot és Borbálát. Természetesen nem erről volt szó.

Ámde nem elég csupán szörnyülködve a kezünket tördelni e képromboláson. Ha erősen terjednek is a kereszténységben bizonyos bomlási irányzatok, nem akarjuk patriarkális módon összetéveszteni a szokást az igazsággal, mert meg vagyunk győződve arról, hogy semmi sem történik véletlenül. hanem mindennek mindig oka van. Kötelességünk tehát, hogy tárgyilagosan rákérdezzünk a képrombolás indítékaira, annál inkább, mert nem jött létre csak úgy véletlenül. A szentek leértékelésének meszszenyülő történeti háttere van. Összefügg a kereszténységre rátört második felvilágosodással, amely éppoly pusztítóan hatott rá, mint a szekularizáció korszaka.

Talán, de valóban csak talán, azért szorították a templom háttérébe a szenteket, hogy hatásosabban állítsák Krisztust a középpontba. Az volt a látszat, hogy ismét erősebben összpontosítunk a lényegre. Bizonyára lehetséges, hogy bizonyos embereknél szerepet játszott ez az indíték. Semmi esetre sem szabad ezt eleve kétségbe vonnunk, hiszen éppen a másképpen gondolkozók megítélésében kötelességünk az, hogy igazságosak legyünk. Valószínű azonban, hogy más okok voltak mérvadóbbak a szentekkel szembeni eljárás során.

Már Nietzsche aláásta a szentek megbecsülését, midőn

könyveiben olyan szabad szellemnek mutatkozott, aki szarkazmussal és galád röhögéssel helyettesítette a hódolatot. Túl merész szavai sok olvasót vezettek félre. Nem ismerték fel, hogy a gúnyolódó szerep nála álarc volt, amely mögött egy más alak rejtőzött. Hiszen Nietzsche Schopenhauer nyomán ismerte a szent nagyra becsülését, s ezt ki is mondta a „Zweite unzeitgemässe Betrachtung” (= Második korszerűtlen eszmélődés) c. munkájában: „A szent megjelenése alkalmával a természet, amely sohasem ugrik, megteszi egyetlen ugrását, mégpedig örömeiben való ugrását.”¹ Még a „Wille zur Macht” (= A hatalomra irányuló akarat) c. művében is így értékeli: „a szent a leghatalmasabb emberi species”.² Emellett Nietzsche leplezetlenül kifejezésre juttatta a szenttel szembeni megvetését, hiszen „rettenetesen félt(em) attól, hogy egy szép napon szentté avatnak... Nem akarok szent lenni, akkor már inkább bohóc.”³ Az ember keveset értett meg Nietzsche-ből, ha szósz szerint értelmezi, mert ez az ellentmondásos szellem a gyűlölet szavaiba öltöztetett sok mindent, amit szeretett. Sokkal maghatóbban írt az istengyilkosságról, mint a mai ateisták; az ember szinte érzékeli Isten utáni ki nem elégített vágyát.

Témánkkal kapcsolatban nincs szó Nietzsche személyéről, hanem eszméinek magvetéséről s ennek hatásáról. Fölébresztette a szenttel szembeni bizalmatlanságot, és azok, akik vakon szajkózták szavait, szívesen hallgatták. Az eldurvult nietzscheizmus semmit sem értett meg a filozófus mélyebb sürgetéséből, ennek ellenére feljogosítva érezte magát arra, hogy előhozakodjék a szent elleni közönséges szavaival. Mindenek előtt az askétikus magatartást támadták, és a szentekben olyan göcsörtös alakokat láttak, akik a régen túlhaladott világmegvetésnek hódolnak. Önkínzással vádolták őket, s úgy tekintették látomásaikat, mint a túlfeszített idegek következtében fellépő beteges tüneteket. Nevezetesen a pszicho-

analízis értékelte negatívan az aszkétikus törekvéseket, amelyek szerinte csupán elfojtásra vezetnek. E meglátás tartalmaz egy mákszemnyi igazságot, mégsem szabad kritikátlanul átvennünk. Az aszkézis értékes segítség lehet adott körülmények között, és semmi esetre sem találó „életellenesnek” gyalázni. A belső rendre való igyekezet is alapját alkotja, célja a vallási talajban való meggyökerezés, utat jelent a magasabb szintre, és sohasem öncélú. Nincs igaza annak, aki a szenteket azért küszöböli ki, mert aszkétikus lelkiületűek. Gondoljunk csak a chasszidista anekdotára: „Megiratott: ‚Szent emberek legyetek’. A kocki (rabbi) így fordította: ‚Emberségesen legyetek szentek’.”⁴

A szentektől történt elfordulásnak előfeltétele továbbá a hagiográfia, amely abban a korban mélypontra jutott. A szentek életrajzai annyira unalmassá váltak, hogy csaknem taszítóan hatottak. A szent mint a nemes ember túl egyszerű szabványalak volt. Szent Alajosnak az a képe, amely szerint a saját édesanyjával sem akart egyazon szobában tartózkodni — ami egyébként egyáltalán nem igaz —, túl természetellenes volt ahhoz, hogy fenntartható lehetett volna. A múlt század ábrázolása szerint a szentek mindent felfelé irányított jámbor tekintettel végeztek; fiatal korukban se rúgtak ki sohasem a hámból, s ha valamelyikük mégis megtette, ezt csak egészen röviden jegyezték meg egy sajnálkozó mondat erejéig. Az ilyen unalmasan fogalmazott, szenteket bemutató írások csak ásítózásra ingereltek, pedig hát a szentek éppenséggel nem untatóak. Az utóbbi század hagiográfiájának dicstelensége, amely az elpolgáriasodott, megszeliidített kereszténységet tükrözi, arra mutat, hogy a kereszténységen belül valami végzettszerű történt. A menny követeit az egyház saját falain belül szinte eltemette ez az ízetlen irodalom, mégpedig jóval előbb, mint ahogyan hallgatólagosan elbúcsúztatták a szenteket. Édeskésen, hibátlanul és eltúlozva ábrázolták őket,

úgyhogy a hagiográfiába befurakodott a valószínűtlenség érzése, és az egészret rossz hírbe hozta. Gyakran egyáltalán nem vették észre a szentek problémáit, és szívesen ellaposították a fölismerhetetlenségig. Úgyszólván lehetetlen volt ezúton megismertetni a szenteket a gondolkodó emberekkel, és szeretetet ébreszteni bennük a mintaképek iránt. A szenteknek elsősorban erkölcsi és nem vallásos szempontból való értékelése következetesen vezetett a tőlük való elidegenedésre. A képrombolás aztán már csak az utolsó szakasz volt, amely a gyakran túlburjánzó templomfestésnek gyökeresen végét vetette.

Bálványokat állítottak a fiatalok szeme elé, hogy ne éreztesék velük a bekövetkezett veszteséget. A politika nagyjait dicsőítették, vagy — ha olcsóbb kiadványok is megtették hatásukat — filmcsillagok semmitmondó arcát és az erősizmú versenyzőket reklámozták. A fiatalság eleinte észre sem vette, hogy a pótalakokkal az erőszak félisteneinek egy tál lencséjéért megvonták tőle a szentek elsőszülöttségi jogát. Hitt a jól reklámozó patkányfogónak, és fiatalos lelkesedéssel állt ki mellettük. Ám a csalódás nem maradt el. Mennyire kijózanítóan hatott, amikor lassankint kiszűrődött az igazság például Hitlerrel és Sztálinnal kapcsolatban, és ezek az embertelen alakok itt álltak a maga hátborzongató valóságában! A fiatalok számára egy világ omlott össze. Bálványokból nem lehet élni; mesterséges pótalakok nem szoktak tartósak lenni. Követ adunk az ifjúságunknak kenyér helyett, ha tovább is hagyjuk, hogy az ideológiai beállítottságú hatalomemberkéek után fusson. Ebből végső soron csak olyan cinizmus jöhet létre, amely a maga nihilista lelkiületével nyelvet ölt mindenre, ami magasztos.

Mi lett a hatása e fejleménynek? E kérdésfeltevés nemcsak megengedett, hanem egyenesen szükséges. Az egész képrombolásból nem maradt más, csak egy nagy törmelékhalmaz. Korunk súlyos problémáinak egyike, hogy hogyan emésszék meg az emberek a vakon széjjel-

zúzott eszmények romhalmazát. A szenteket „leépítették”, s ettől szegények lettünk. Az, aki olyan egyszerű alakot, mint Ferencét kiküszöböli, lemond arról a nagyságról, amely a kereszténységben megvolt. Hogyan akarnak pótolni egy Bingeni Hildegárd, Clairvaux-i Bernát, Sienai Katalin és egy Xavéri Ferenc rangjához fogható személyiségeket? Hiszen ez lehetetlen! A szentek képmásainak szétrombolása következtében szemmel látható űr támadt; olyan vákuum jött létre, amelyből az emberre kísértetiesen ásított a semmi. Még nem érzi ezt valamennyi keresztény azonos intenzitással, mert a kor viharos eseményei túlharsogják belső hangjukat. Csakhogy az embereket nem lehet tartósan elvonni a lényegtől pusztá szórakoztatás által. Eljön annak az ideje, hogy alaposan elegük lesz a vásárból, és fájdalmasan tudatára ébrednek a velük szemben elkövetett csatlásnak. A még homályosan kellemetlen érzés egyre erősebben lesz észlelhető, és arra fog vezetni, hogy a komolyabban gondolkozók rémülten fognak fölébredni. Már is észrevehető a vallás hiánybetegségeinek tünetei, hiszen a lelki táplálkozáshiány tagadhatatlanul katasztrofális végre vezet. Ezért egyebek között a képrombolás felelős a maga hátrahagyott törmelékhalmozásával együtt.

Ez a dalnak a vége? Szabad-e nyugodtan szemlélnünk e folyamatot, és tudomásul vennünk? Maradjunk meg ennél az irtásnál? Hát nem akarjuk észrevenni, mire megy a játék? Ez mégsem mehet így tovább. Sürgősen szükséges az új erdő telepítése, s ez a ránk bízott feladat. Teljes meggyőződéssel mondjuk: A szentek visszatérnek. Igaz, durva elhanyagolásuk miatt a templomban háttérbe szorultak, úgyhogy gyakran úgy látszik, mintha eltűntek volna belőle. Ez azonban csupán a külső látzat. A szenteket titokzatos kötelékek felbonthatatlanul fűzik egybe a kereszténységgel. Igaz ugyan, hogy jelenleg mintha kialudtak volna, nem, vagy csak ritkán

beszélnek róluk. Ez az elnémulás azonban nem lesz maradandó, mert váratlanul ismét szólni fognak az emberekhez. Van visszatérés a szentek számára, s ez olyan hit, amelytől nem engedjük magunkat megfosztani. Életünknek egyik főtémája ez, amelyben egész lelkünkkel veszünk részt. A szentek csendben, észrevétlenül és váratlanul ismét belépnek a kereszténység ajtaján, talán korábban, mintsem gondolnánk.

Semmi esetre sem fognak viharos módon visszatérni. Nincs szükség szenzációs megfogalmazásokra ahhoz, hogy az emberek figyelmét újból a szentekre irányítsuk. Semmi közük sincs a korszellem elleni puszta kihíváshoz. Az ilyen ostoba kis játékok semmire sem vezetnek. Egész egyszerűen arról van szó, hogy ismét a szentek közelébe jussunk. Egyszerűen nem lehet róluk eleget beszélni. Minél kisebb hangszerelésű eszközöket vetünk be, annál jobb. Az sem elég, hogy csupán fenomenológiai szempontból beszéljünk róluk, mert nem elégséges a csak leíró ábrázolás. Szeretet nélkül nem lehet és nem szabad tudósítani a szentekről; úgy érezzük, valami sürgöt bennünket arra, hogy tanúságot tegyünk a szentek titkos visszatérése mellett. A szentek tisztelete számunkra (el)alkudhatatlan: „A tisztelet olyanszükséglete az embernek, amely megnevesíti. A tisztelet szava, amely olyan yira más, mint a mindent tudó s a mindent jobban tudó beszéde, az elérhetetlen, a tiszteletreméltó, egyszóval a szent előtti hallgatás mélyéből ered. Megszabadít attól a szellemtelenségtől, amely mindent megemész, vagy meg akar emészteni.”⁵ A szentek tiszteletét vallásilag jól meg lehet indokolni; az semmiképpen sem burjánzás a kereszténység testén. A népi vallásosság kiirthatatlan igényéből ered, és semmiképpen sem csupán a katolicizmus sajátossága. A keleti egyház a maga ikonjain nem tiszteli kevésbé a szenteket, s ha az ember a régi Oroszország számos házának ikonsarkára gondol, megérzi, mennyire élő a szentek jelenléte a családban. A keleti

egyház egyik tagja írta: „A szentek tisztelete nem más, mint az Istennek magának adott tisztelet, aki egyedül méltó arra, hogy tiszteljük és segítségül hívjuk. A szentek nem az Isten és közénk állt közvetítők, hanem olyan eszközök, akiket Isten felhasznál arra, hogy kinyilatkoztassa ragyogó dicsfényét és emberszeretetét.”⁶ A szentek tanúi Isten nagy tetteinek, amelyeket sohasem szabad elfelejtenünk. A szentekhez fűződő kapcsolatunkat nem szabad összetévesztenünk egy emberi személyiség dicsőítésével. A szentek tisztelete nem hittudományos axióma, hanem a hit kifejezése, és valós tényeken alapszik.

Igaz, világosan ki kell mondanunk e megállapítást: A szentek nem térnek vissza ugyanolyan módon, mint korábban. A történelem nem ismétlődik, még kevésbé másolja le önmagát. Minden megváltozik, s a szentek is másként mutatkoznak, amikor visszatérnek. Mindenek előtt nem szabad őket többé egyoldalúan, hasznos alkalmazhatóságuk szerint értékelnünk. Az erkölcsi szempontot, amely a fősúlyt az erények hősi fokára helyezi, nem kell teljesen kiküszöbölnünk, de csak másod- vagy harmadsorban jön tekintetbe. Vallási szempontból kell ezeket az alakokat megragadnunk, mert a hitnek tanúi. A Krisztussal való intenzív kapcsolatuk s a keresztény létnek ebből adódó megtestesítése tartozik az érdeklődés homlokterébe. A szentek visszatérése arra ösztönöz bennünket, hogy ne nyúljunk az Isten követéinek rendszere elégtelen életrajzaiért, hanem mindenek előtt saját mondásaikat mérlegeljük. Nem lehet eléggé elmélyülnünk egy Ágoston, egy Ferenc szavaiba. Foucauld szerint „a szentek műveiben gyakran a levelezés a legjobb, például szent Bernát, szent Teréz, Keresztes szent János esetében; ebben a legközlékenyebbek, itt látható leginkább a lelkük”.⁷ A szentek szavai mindenesetre fontosabbak annál, amit az életrajzíróik megírtak róluk.

A szentek élete színtelen értelmezésének ideje mindenkorra lejárt. A korábbi leírások azért voltak annyira

elégtelenek, mert mindig azonos vázlat szerint értekeztek bennük. Ezt a módszert nem lehet és nem szabad tovább alkalmazni. A szentek hagyományos kliséjét különösen meghatározták a szenttéavatási eljárás előírásai. Szükséges volt, hogy minden szentben meglegyen valamennyi erény, s evégett olyan Prokrusztész-ágyba gyömöszölték, amely erőszakot tett rajta. A tanúknak kihallgatásuk alkalmával szuggesztív kérdéseket tettek föl, hogy valamennyi erény bizonyítását elérjék. Ez aztán az ismert sztereotip elképzelésekhez vezetett. Az egész szenttéavatási eljárást túlzottan átjárja a jogászi szellem, a szentek viszont nagyszerű módon gyakran nem sokat törődtek az egyházjoggal. Túl nagy jelentőséget tulajdonítottak a csodák bizonyításának is, s ezáltal beszűkítették és megrövidítették a szentekről kialakult felfogást. A keresztény mentes mind a csodavágytól, mind a csodafélelemtől; Istent hiszi, aki csodákat tesz. A szentek világában is történtek csodák, mindazonáltal léteztek olyan szentek is, akik sem a földi életükben, sem a haláluk után nem tettek csodákat. Bár bizonyára nyitva kell maradnia az orvosi, ellenvetést nem tűrő bizonyítás lehetőségének arra nézve, hogy ez vagy amaz a csodás gyógyulás egy meghatározott szent révén történt. Túl kell haladnunk a jogászi szenttéavatási eljárás merevségén, és el kell jutnunk olyan élő, kevésbé költséges eljáráshoz, amely kikerülné azt a szemrehányást is, hogy a szenttéavatás pénzügyi kérdés.

Épp oly kevésbé követhető az a tanács, hogy a szentek ábrázolása vegye mércéül a profán életrajzírás módszereit.⁸ A szentet hipermodern öltözkébe bújtatni cleve elhibázott vállalkozás. A szentek életének irodalma mégsem bocsátkozhat versengésbe a bűnügyi regényekkel! Néhány író tudományos nagyító üveg alá tette a szenteket, de ennek az eredménye több, mint kérdéses. A szent vagy a tudományosságba fűlt, vagy felszívódott a kritikus kérdésfelvetésben, és végül minden csupán a

napi ízléshez való pusztá alkalmazkodásba torkollott. Elvi különbség van a tudományos életrajz és a szent életét leíró mű között. A szent nem közönséges ember, akihez éleselméjűséggel és lélektannal közelítünk. Ugyanígy a lélekelemző szemlélet is szeret olyan leleplezési szándékban megrekedni, amely alantas gondolkodásmódnak hódol. Minden bizonnyal elkötelezettjei vagyunk az igazságnak, ám a cinikus igazságfogalmat nem kell nagyra tartanunk. Joggal mondja Bonhoeffer: „Aki cinikusan mondja ki az igazat, hazudik.”⁹ A modern színház azért oly ki nem elégítő, mert túl sokat ad arra, hogy hősiesség nélküli hőst mutasson be, akiből nem indulhat ki semmilyen kisugárzás sem. Igaz, nem nekünk kell védelmeznünk a szenteket a mai nivelláló hullámmal szemben, hanem ők védelmeznek minket a gyászos csorbítási játszmával szemben, s egyidejűleg megszabadítanak bennünket attól a görcsös apologétikától, amely csak a már meggyőződötteket győzi meg. Egy szentnek az életében felfoghatalatlan dolgok történnek, olyanok, amelyeket nem szabad elhallgatnunk a felvilágosult kortudattól való félelmünkben. Minden szentnek az életében sok érthetetlen dolog fordul elő, mégis helytelen lenne megkísérelnünk ezt elhallgatni vagy racionálisan magyarázni. Természetesen nem szabad a bírálatot egyszerűen kikapcsolni, ám a pusztán kritikus beállítással elszalasztjuk a való szentet, bármennyire eltölti a mai embert a szinte babonás kritizáló szenvedély. Az sem megfelelő, hogy a racionalista kritikának vallási téren rossz lelkiismeretét azzal nyugtatjuk meg, hogy megpróbáljuk szépíteni az eljárást, és egy kép restaurálásához hasonlítjuk. Éppoly kevésbé érdekelt bennünket a merőben irodalmi ábrázolás, hanem számunkra elsősorban és végső soron egy szent alakjának vallásos megragadásáról van szó, akit nem lehet minden további nélkül minden ember ún. józan észjárásának ízléséhez illeszteni. Az új hagiográfia egyik úttörője

mondta egy ízben: „Ha a történetíró szigorúan ragaszkodik a pontossághoz, keveset mond nekünk egy szentről. Róla a régi legendáknak sokkal több a mondani-
valója, mert hasonlatszerűen tükröznek szakadék mély-
ségű valóságokat.”¹⁰

Új hagiográfiára van szükségünk, persze, ez ma inkább követelmény, mint valóság. De hogyan lehetséges a hagiográfia stilizálás nélkül? A háttérben ott leselkedik mindig a modellé fésülés mint az a nagy veszély, amely gyakran erőt vesz a legjobb életrajzírókon is. Csak anynyiban kerüljük ki, amennyiben jól ismerjük a stilizálás ravasz csapdait, és határozottan kitisztítjuk e régi kovászt. Ez azonban nem sikerül annak a kérdésnek a felvetésével, hogy „milyen volt a szent valójában?”, mert erre semmiféle történeti ábrázolás sem képes végérvényesen válaszolni. A szentek valósága nem közönséges valóság, mivel egyidejűleg tölti el a profán és a magasabb rendű realitás. Az „egyidejűség” szóban lényeges titok rejlik. Tekintetbe kell vennünk mind a hétköznapi életmódot, mind a rendkívüli tetteket. Az új hagiográfia művészete, hogy láthatóvá teszi mindkét dolgot, hiszen a szentnek közönséges hétköznapija éppoly jelentős, mint az elragadtatása, és csupán mind a kettő együtt vezet el a szent közelébe. Egy szent életleírását nem lehet mintegy a mellényzsebből kirázni, s az agyonmagasztalt lélektani beleérzéssel csak egy szakaszon haladhatunk előre, és aztán vége. A szent csak akkor tárulkozik fel, ha hosszabb ideig foglalkozunk vele; együtt kell vele élnünk, ugyanúgy, mint ahogy az író él együtt regényének alakjaival, akiknek megvan a saját életük, és gyakran odavezetük a szerzőt, ahová egyáltalán nem akar menni. Éppúgy készen kell lennie a hagiográfusnak annak bevallására, hogy a szent sokkal többet tud nálánál. A történetíró fölött áll, nem alatta, s az egyetlen használható kulcs hozzá a szerető barátság. A tisztelettudó szeretet itt a döntő tényező. Ezen fordul

meg minden, és csak a jelzett módszerrel jut a szentek életrajzírása ismét új tekintélyre.

A szentnek valamennyi meghatározása elégtelen. Egyedül körülírni lehet a szentet; csupán a gyöngye sejtés képes érteni rendeltetését. A szentek olyanok, mint az ószövetség igazai, a boldogság gyermekei ők, akik minden változandóság között magukban hordták Isten bizonyosságát. Ők a Jézus Krisztusnak nagy követői, s ezért már elnevezték őket „Jeruzsálem polgárainak Babilonban”. Lényeges elemük az, hogy cáfolhatatlanok. Bennünket eltölt a szentek utáni éhség és szomjúság, és plasztikus szemléletre vágyódunk, nem elvont fogalmakra. A kereszténynek irányt mutató példaképekre van szüksége, amelyek szerint tájékozódhat életében. A jelenkori irodalmárok nagy ínsége épp az, hogy – eltekintve az elenyészően csekélyszámú kivételtől – nem képscek többé pozitív alakokat alkotni, és csupán külön alakokat tudnak ábrázolni, akik torzult arccal állnak az életben. Számunkra a valódi emberképről van szó, az imago Dei-ről; értelmes, keresztény lét után vágyódunk, amely kiállja az élet próbáját. „Az erős, jámbor személyiség példáján egyenesbe juthat, bizonyos fokig kigyógyulhat a sebzett, szétzilált ember, ha jó szorosan, szerető szívből csatlakozik hozzá: nem azért, hogy a rab-szolgája legyen, hanem hogy gyógyító vezetésével igyekezzék összeszedett és szilárd lenni, mint ő”, írta Reinhold Schneider.¹¹ Az emberek nem élhetnek eszményképek nélkül, mert csak ezek képscek jelezni az élet értelmét és a történelem miértjét. Szükségük van a példaképekre, akár a mindennapi kenyérre. Az ember csak útmutató eszménykép alapján találja meg önmagát anélkül, hogy tévútra térne, és elveszítené a saját énjét. Ezért keresi – akár bevallja, akár nem vallja be – oly vágyódva. Hangsúlyozottan vonatkozik ez a mai emberre, mert – akár keresztény, akár nem az – mégiscsak a megélt lét gyakorol rá hatást. A példa fog-

lalkoztatja, csak a példakép meggyőző, egyedül a mintaszerűnek van értéke a szemében. A keresztény emberről van szó. A szent a lényegi kategória, az az alak, ki nem ismer középszerűséget és konformizmust. A szent az egyetlen világos válasz jelenkorunk valamennyi elvárására.

A szenttel kapcsolatos új szemlélet a realizmus elkötelezettje, nem pedig a kandalló melletti szépséges álmodozásé. Lehet, hogy az álom romantikusabb a valóságnál, de szertefoszlik a felébredéskor. Mi a realizmus mellé állunk, mert az igazságnak rendeljük alá magunkat – egyedül ez felel meg az evangéliumnak. A szenteket mindennemű szépítgetés nélkül kell ábrázolni. Nyíltan és az igazsághoz hűen kell leírni azokat a körülményeket, amelyekből származnak, s amelyek között éltek. Az igazság iránti érzék megtilt minden jámbor átfestést. Nem szabad kihagyni a dicsően vagy restellen való cselekedeteket sem, mint pl. Jeanne d'Arc meggyőződésének esküvel megerősített visszavonását elítéltetése után, még akkor sem, ha az épületesség füstbe megy ezáltal. Igaz, a realizmus olykor egyenesen kegyetlenül hathat az érzékeny kedélyre. Az ember önkéntelenül Ida Friederike Görresre gondol, amikor a szentek új, realista ábrázolását követeli. Ő volt az első a szentek életrajzírói sorában, aki komolyan vette e fölismerést, s ezzel éppúgy megriasztott számos jámbor lelket, mint ahogyan lelkesítette az igazságszerető embereket. Mi a realizmust a valósággal történő találkozásként fogjuk fel. Az embernek tekintetbe kell vennie a valóságot, akár kellemes az számára, akár nem. Az, aki csendben kihagyja az összes sötét vonást, élettelen képen dolgozik.

A realizmuson kívül idetartozik az isteni tanúságtételre való utalás, amely nélkül a szent nem lenne szent. A realizmus nem öncél, hanem csak eszköz. A szent nem self made man (= öncsinálta ember), mert életébe fentről következik be a betörés, s ő Isten nagy tetteinek meg-

testesült tanúja. Sőt, a kegyelem az elsődleges, s ez áll a homloktérben. Isten kegyelme dolgozik a szentben, aki nyitott irányába, és bebocsátja. Istennek a betörését nem könnyű ábrázolni, mert az aligha jelent történetileg megragadható tény, és a kíváncsi tekintet elől is elhúzódik. A kegyelem gyakran csak könnyedén sejtethető, de jelen van, és éppen ez az utalás különbözteti meg a szent bemutatását a világi életrajztól. Az utóbbi minden bizonnyal érdekfeszítő lehet, de nem tanúsít semmilyen figyelmet sem Isten iránt. Ám a szent nem csupán természetes lény, hanem a természetfölöttiből él, Krisztust tükrözi.

Realizmus és kegyelem együtt nyújtják a szenteknek azt az új megragadását, amelyre törekszünk. Természetesen megvan e két pólus között az a feszültség, amit ki kell domborítanunk, mert egyébként jelentős kérdésekre adósak maradunk a válasszal. Feszültségek minden életben vannak; az a probléma, vajon az ember képes-e elviselni azokat, vagy összetörik a súlyuk alatt. „Hiuni annyi, mint feszültségeket – tehát megoldatlan kérdéseket – elviselni”, írta John Henry Newman. A feszültség lényegesen hozzájárul a szent alakjának élethűségéhez, és megadja annak azt a lebilincselő elemet, ami a lélegzetünket is elállítja. A szentek kiállták a fent és lent közötti feszültségeket, gyakran szó szerint végigszenvedték, de ki nem kerültek, mint számos gyarló életrajzírójuk. Magától értetődik, hogy a szenteknek is vannak kérdéseik, hiszen a kérdés hozzátartozik emberi létünkhöz. Ők azonban nem elégednek meg a kérdések felvetésével, hanem küzdenek, amíg csak meg nem találják rájuk a választ. Emlékezzünk csupán Svédországi Brigittára. Ez az északi látnoknő, aki egészen az örökkévalóra irányult, egyik látomásában egy hittudóst látott, akinek e szavakat adja a szájába: „Bíró, kérdezlek téged, válaszolj nekem! Te teremtetted engem. Száját adtál nekem. Miért ne beszéljek úgy, ahogy akarok? Miért

oltotta bele az Úr a férfiba és a nőbe az egyesülés ösztönét, ha mégsem szerethetik egymást szívük kedve szerint? Miért nem teremtette az embereket angyalokként, test nélküli szellemekként – vagy állatokként, amelyek nem kínlódnak a megismerésért? Miért törekény cserépedényekként? Miért kell az isteni bölcsességhez szabnom magam, noha csak evilági értelmem van? Miért kell örülnöm a fájdalommon? Erre képtelen vagyok! Miért engeded meg az éhínséget, a pestist, a bosszút, miért a háborút? Az Úr válasza feneketlenül mély.”¹²

E rendkívül merész kérdések Jóbra emlékeztetnek, és senki sem sejtette akár távolról sem, hogy ilyenekkel találkozók a középkor egyik istenszerető lelkében. Briggitta fölvetette e kérdéseket, amelyek minket is égetnek, és szinte testvéri kapcsolatot létesítenek köztünk és a szent svéd nő között. Ha a szenteknél nem léteznének feneketlen mélységek, a Kármel hegyére való felkapaszkodásról sem tudnánk semmit sem.

A szentek ismertetőjegye, hogy megküzdöttek az élet nehézségeivel és ellentmondásaival, hibáival és bűneivel. Sohasem játszották ki előkelően az élet ellentéteit, hiszen ezek nem egyszer csaknem eltemették őket. Silone, az olasz író ezért írta: „Egyes szentek élete itt a földön az egyház legsötétebb titkai közé tartozik.”¹³ Mi mást akarnak a sötét titokra vonatkozó szavak mondani, mint azt, hogy nem érthetünk meg mindent egy szentnek az életében, különösen nem a pusztán józan emberi észjárásunkkal. A szenteknek sok szava és tette egyenesen arcul csapja a polgári elképzeléseket. Chantal Johanna átlépte a küszöbön végigfekvő fiát, aki ezzel meg akarta akadályozni anyjának kolostorba lépését. Egyszer egy domonkos atya mondta nekem róla, hogy nyilván mégis csak kevesebb volt egy kerékkel a fejében! Valójában megrázó cselekmény játszódott le itt, és felkavarta az ember legbelsejét. Ha az ember tisztelettel

hajol meg Shakespeare valamely tragédiája előtt, meg kellene hajolnunk a szentek cselekedetei előtt is, amelyek a szabályostól eltérően játszódnak le. Nem követelik meg beleegyezésünket, de az elutasítás éppoly kevésbé a mi dolgunk. Legyünk inkább tartózkodóak az ítélkezés-sel. Valljuk csak be nyíltan, hogy nem egyszer úgy állunk a szentek mellett, mint borjú az új kapu előtt, és gondolkodási képességünk nem elégséges arra, hogy fel-fogja életük cseményeit.

A szentek kiléptek az éjszaka kellős közepébe, felégették maguk mögött a hidakat, és Ábrahámhoz hasonlóan olyan országba költöztek, amelyet nem ismertek, s amelyet Isten mutatott nekik. Ha külsőlegesen nézve szegyenletes vereséget szenvedtek is, belsőleg győzelmet arattak. Mint a mi Urunk, a nagypénteken keresztül jutottak el a húsvéhoz. A rejtett győzelmet néha nem lehet első tekintetre meglátni, hanem csak a felület alatt megérezni. Egyik legmélyebb különbségük a világi küzdőkkel szemben, hogy nem mondható: nagy erőt hiába fecséreltak el. Elérték a céljukat, Isten ereje hatalmasnak bizonyult a gyöngeségben, és végül is eljutottak Isten közelébe, aki egészen csodálatos, emberi szavakkal egyáltalán ki nem fejezhető módon zárta őket karjaiba.

Hatalom nélküli hatalmuk megmutatkozik abban a kisugárzásban, amely földi életükben és a haláluk után is kiárad belőlük. Régebben a szentek hatóerejéről beszéltek, ami csak más szó a kisugárzás helyett. A régi „v i t a”-k annyiban írtak erről, amennyiben elbeszélték azt a sok gyógyulást, amely a sírjaiknál történt. E csodák a modern olvasó nemtetszését váltják ki. Csikorgatja a fogát, és néhány szót dörmög a régebbi korok emberci-nek borzasztó hiszékenysége, ha ugyan nem utasítja vissza az egészet azzal, hogy merő babonának ítéli. Itt azonban ismét túl rövidet ugrott, s elárulta végzetes képtelenségét arra, hogy metafizikai eseményeket meg-értsen. Az említett csemények semmi mást sem állíta-

nak, mint azt, hogy a szentek élnek, és nem halottak. Ha nem élnének, nem jöhetnének vissza. Nagyszerű hatások indultak ki tőlük. Ferencnek egyik kortársa tanúsította, hogy „a világ benne s általa nem remélt javuláshoz és a szentségben való megújuláshoz jutott”. És éppígy tudósítanak a régi krónikák arról, hogy távo-zása után megszűnt az áldás, és kitörték a háborúk. A szentek küldetése sohasem marad gyümölcstelen. A keresztény még ma is hatékony kapcsolatba léphet a szentekkel mint barátaival, társaival, tanítóival és segí-tőivel. A szent megváltoztatja azoknak az életét, akik valóban hallgatnak rá. A szentek s az emberek közti valódi viszonyban valami kölcsönösen ide-oda jár. Segítő alakok a szentek, és lelki erőt ajándékoznak nekünk. Nagyapáink elnevezése: „ínségben segítők” éppen ezért nem is volt annyira téves. Semmi esetre sincs okunk arra, hogy megmosolyogjuk, csak éppen újra kell fogal-maznunk. Valóban kisugárzásuk éppoly nyilvánvaló, mint amilyen rejtett, és túl fogja élni a mai képrom-bolást is.

Ezzel kapcsolatos még egy kérdés: A szentek vissza-térése nem terel-e el bennünket a mai ember központi problémájától: létezik-e Isten, vagy nem létezik? Sokan kínlódnak e kérdéssel, mert nincsen saját istenélményük. Ezért abban a veszélyben vannak, hogy valami feneket-len mélységbe süllyednek. Nem kellene asztalhoz ülni velük, és előítéletmentesen megtárgyalni a központi problémákat, ahelyett hogy olyan látszólag mellékes kérdéssel, mint amilyen a szentekhez való kapcsolatunk, szorongatni őket? Lehet és szabad is így kérdeznünk, miért is ne, ám a választ nem túl nehéz megtalálnunk. Ha az ember a vallásosságot csak a legfőbb Lény elis-merésére akarja korlátozni, egyértelműen útban van azon színtelen deizmus felé, amely keresztény szem-szögből mindig a vég kezdete. A szenteket nem szabad elszigetelten szemlélnünk, mintha valami szaktudós

kedvelt eszméjéről lenne szó. Mindennemű szakember-felfogás olyan zsákutcába vezet, amelybe rendszerint magunk juttattuk el önmagunkat. Az igazság megrövidítése helyett álljunk ki az isteninek teljessége mellett. A szentek éppúgy hozzátartoznak a kereszténység épületéhez, mint a Szentháromság, mint a szentírás, mint a szentségek. Mint idősebb fivéreink és nővéreink vezetnek minket Krisztushoz. Ők a legjobb bibliamagyarázók, mert nem palástolják az igazság kérdésével kapcsolatos zavarukat filológiai szórszálhasogatással, hanem azt testesítik meg, amit élnek. Keresztes János írta vezérfonalként: „Sohase végy cselekvésed mintaképeül egy embert, ha mégoly szent is, mert a gonosz ellenség a szemed elé fogja tární tökéletlenségeit! Inkább kövesd Jézus Krisztust, aki a tökéletesség és a szentség csúcsa, akkor sohasem méész tévútra.”¹⁴ Szent adta e tanácsot, s valóban csak annyiban követjük a szenteket, amennyiben szavaikkal és tetteikkel arra segítenek bennünket, hogy még hűségesebben kövessük Krisztust. A szentek a keresztény létet testesítik meg, ők a legjobb tanítómesterei az Istennel való érintkezésnek, és közvetlenül vezetnek minket az égő csipkebokor elé. Nincs szemléletesebb és élőbb valaki a szenteknél; ők azok a mintam emberek, akik úgy tartják Istent a szemük előtt, mintha látnák őt.

Annak a belátásnak alapján, hogy a szentek legjobb tanítómestereink, a Zsidókhoz írt levél így inti olvasóit: „Emlékezzetek meg előljáróitokról, akik az Isten szavát hirdették nektek. Gondoljatok életútjuk végére, és kövessétek őket a hitben.”¹⁵ Nem szabad őket hamar elfelednünk, hiszen mérhetetlenül sokra tanítottak bennünket. De mind első-, mind végsősorban követésről van szó, mert enélkül a szentekkel való mindennemű foglalkozás merő történelmi játék, amelynek során az, hogy keresztények vagyunk, nem ölt egzisztenciális jelleget. Az üdv és a szentség együvé tartozik.

„Az egyháznak nincs szüksége reformátorokra, hanem szentekre”, írta Georges Bernanos.¹⁶ E mondata megérdemli, hogy alaposan elmélkedjünk róla, hiszen olyan embertől való, aki elgondolkozott mindkét jelenségről. Érthető az az igyekezet, hogy lomtalanítsuk a keresztény padlást, rendszerint azonban csak gyöngé reformokhoz vezet, nem pedig erőteljes reformációra, amelyet nem lehet mesterségesen végrehajtani. A legtöbb reformáció, eredeti szándékával ellentétesen, csupán csak sajnálatos szakadásra vezetett, amelyet rendkívül nehéz legyőzni. Még a Kármel nagy reformátorai sem voltak képesek elkerülni e szerencsétlenséget. Hasonlít ez a próféták sorsához, akik segíteni akartak népükön, s eközben csak a haragját ébresztették fel. Ezért a nép megkövezte prófétáit, de mindig szerette szentjeit. Megérezte, hogy a szentekből elkötelező erő árad, és hogy ki tudtak engesztelni egymással ellenséges viszonyban élő embereket. Egyébként nem azzal gyógyítjuk az egyházat, hogy kiküszöböljük belőle a visszasságokat. Ez túl egyszerű módszer lenne. Az egyházat csak szenvedések útján reformáljuk, s e szenvedéseket mindenekelőtt a szentek vállalták magukra. Szenvedésük és engesztelő tevékenységük miatt nem lehet eléggé értékelnünk a jelentőségüket.

A szentekről csak a felszólítás stílusában szabad beszélnünk. Még ha a mai emberek helyén nem való érzékenységükben a felszólítást rögtön prédikációnak fognák is fel, s azt vetnék ellene: Ezzel engem ne szólongassanak, ehhez hiányzik a hallószervem, és mindjárt elfordulnának is az ilyesmitől; e túlzott érzékenység visszaüt rájuk. A szentek ügye egyértelműen megköveteli a felszólítás stílusát; hogy tetszik-e ez a modern embernek, vagy sem, nem játszik szerepet. A szentek lényében rejlik, hogy belőlük ösztönzés árad, és hogy a megvalósítást sürgetik. Az ember nem képes komolyan kibújni felszólításuk igénye alól. Avilai Teréz ezt mesterien így fogal-

inazta meg: „S itt mindjárt azt mondják: „Nem vagyunk szentek.” Nővéreim, Isten óvjon bennünket attól, hogy azt mondjuk: „Nem vagyunk angyalok, nem vagyunk szentek”, ha valami tökéletlenséget követünk el. Ha nem vagyunk is azok, gondoljátok meg, hogy Isten segítségével azokká lehetünk, ha törekszünk rá. E gondolat nagy bátorságot önt majd belétek. Ne féljetez attól, hogy Istenen fog megfordulni; nem, rajtunk fordul meg a dolog.”¹⁷ A biblia szerint fel vagyunk szólítva a szentségre: „Isten akarata, hogy szentek legyetek”, mondja az első tesszalonikai levél.¹⁸ A szentté válást tanítani és élni lehet, és a teremtes meg a megváltás mellett ez a kereszténység harmadik nagy témája. Benne van egészen személyes életalakításunk, s az érte való felelősséget senki sem veheti le rólunk.

Donoso Cortés megírta: „Ma már csak a szentek képesek a megbetegedett nemzeteknek meghozni a kívánt menekvést.”¹⁹ Pusztá szerkezeti változtatásokkal nem sokat segítünk. Semmi esetre sem gyógyítjuk ezzel a szív ragályos betegségét. A nagy spanyol jelentőségteljes nyilatkozata elgondolkodtat minket, mert ki kételkednék komolyan abban, hogy a népek jelenleg súlyosan betegek? A további megfontolás során jogos lenne e kérdés: Mi lenne a világ szentek nélkül? Vajon fennállna még egyáltalán? János Jelenései szerint egyedül „a szentek tábora” fejt ki komoly ellenállást.²⁰

Befejezésül emlékezzünk vissza annak az embernek a fejtegetéseire, aki legerőteljesebben hangsúlyozta a szentekre vonatkozó új látásmódot. Georges Bernanos beszéde Szent Johannáról olyan szavakban csendül ki, amelyeket nem szabad felekezeti értelemben venni, hanem abban az értelemben, ahogy a követelőző klerikalizmus ellen irányultak: „Egyházunk a szentek egyháza. A főpáosztortól le egészen a hetyke ministránsgyerekig mindenki tudja, hogy a szentek naptárában nagyon kevés politikus prelátus és szépbeszédű apát található. Ebben

csak egy jól helyezkedett nyárspolgár kételkedhetik; akinek aranylánc fityeg a pocakján, s aki úgy találja, hogy a szenteknek nagyon sietős a dolguk, mivelhogy ő kis lépésekkel, kényelmesen szeretne elindulni a paradicsomba, egészen úgy, mint plébános komájával az egyházközségi tanács ülésére. Egyházunk a szentek egyháza. Tisztelet minden jó, intendánsokból, biztonsági tisztviselőkből és őrökből álló hátvédnek, ám a szívünk az élcsapatért lelkesedik, a bátrakért, akik feláldozzák az életüket. Azok közül, akik hordozzák a terhüket – hivatásukat, családjukat, hazájukat, gondoktól barázdált arccal, munkától kerges tenyérrel, akik küszködnek a mindennapi kenyérért, és meg kell védeniök házuk becsületét: senki sem fog valaha is elég hittudományt megtanulni ahhoz, hogy akárcsak kanonok legyen belőle. Ám épp eleget tudunk ahhoz, hogy szentekké lehessünk.”²¹

Forrásművek jegyzéke

- ¹ Nietzsche Művei (ném. kiad. 1923.) I. k. 438. ² Uo. XV. k. 403. ³ Uo. XV. k. 116. ⁴ Martin Buber: Die Erzählungen der Chassidim (= A chasszidim elbeszélései) 1949. 790. ⁵ Richolet: Kirche, deine Heiligen (= Egyház, a te szentjeid) 1970. 13. ⁶ Heiligkeit gestern – Heiligkeit heute (= Szentség tegnap – szentség máma) É. n. 167. ⁷ Charles de Foucauld írásművei (ném. kiad. 1961.) 361. ⁸ Heiligkeit gestern – Heiligkeit heute. 81 ⁹ Bonhoeffer: Widerstand und Ergebung (= Ellenállás és megadás) 1961. 119. ¹⁰ G. Bernanos: Der hl. Dominikus (= Szent Domonkos; ném. kiad. 1950.) 13. ¹¹ R. Schneider: Gelebtes Wort (= Megélt ige) 1961. 319. ¹² R. Schneider: Pfeiler im Strom (= Nyíl az áramban) 1958. 187. ¹³ I. Silone: Das Abenteuer eines armen Christen (= Egy szegény keresztény kalandja; ném.

kiad. 1969.) 210. ¹⁴ Keresztes János: *Összes Munkái* (ném. kiad. 1929.) V. k. 70. ¹⁵ Zsid 13,7. ¹⁶ Albert Béguin: *Georges Bernanos*. 1958. 146. ¹⁷ R. Schneider: *Gelebtes Wort*. 316. ¹⁸ 1 Tessz 4,3. ¹⁹ Donoso Cortés: *Briefe* (= *Levelek*; ném. kiad. 1950.) 136. ²⁰ Jel 20,9. ²¹ G. Bernanos: *Johanna, Ketzerin oder Heilige?* (= (= *Johanna, eretnek vagy szent nő?* ném. kiad. 1934.) 79/80.

TÜRINGIAI ERZSÉBET

I.

Türingiai Erzsébetről (1207 – 1231) sokat írtak a századok során. Mindabból, amit valaha is elmondtak róla, Magdeburgi Matild fejtegetései a legjobbak. „Az istenség áradó fénye” c. csodálatos mű szerzőnője csupán néhány évvel volt fiatalabb Erzsébetnél, és nem hevítette az övénél kisebb istenszeretet. E költői erővel megáldott, misztikusnő azon öt követ közé számította Erzsébetet, akiket Isten küldött a „megromlott kereszténységhez”. Az élete értelmét feltáró magyarázatát a következő szakban foglalta össze: „Urunk kioktatott arról, hogy Szent Erzsébet oly hamar vált szentté, és csupán rövid ideig feküdt (holtteste)” a föld alatt, és ezt mondta: „A követet megilleti a gyorsaság. Erzsébet követ, s az is volt, akit azokhoz a szerencsétlen asszonyokhoz küldtem, akik a váraikban ültek, akiket annyira átítatott a tisztátalanság, teljesen elborított a gőg, és állandóan körülvevett a hiúság, hogy jogosan kellett volna a mélységbe zuhanniok. Az ő” (Erzsébet) „példáját nem egy asszony követte, amennyire akarta és bírta.”¹

A világosan író Matild fejtegetései döntő súlyúak, mert ő alkalmazza Erzsébetre az egyedül találó szempontot, s emeli ki a hozzá egyedül illő kategóriát: Erzsébet küldetését. Megbízásának hangsúlyozása által fel-

¹ Mechtild von Magdeburg: *Das fließende Licht der Gottheit* (= Az istenség áradó fénye); ed. Margot Schmidt. 1955. 263.

táru l e szentnek valódi arca. Matild számára Erzsébet nem tartozott azon számos nő közé, aki meggondolatlanul járkál a földön, s végül maga sem tudja, tulajdonképpen miért is élt. Ellenkezőleg, a türingiai várúrnő Istentől küldött követ volt. Élete útjára feladatot kapott a Mindenhatótól, és mindent feltett arra, hogy teljesítse e rábízott küldetést. Az ember szerepe Isten üdvösségtervében mindig jelentős. A küldetés isteni ragyogást kölcsönöz az emberi életnek, meghatározza életének mélyebb tartalmát, és felragyogtatja lelkének titkát. Matild szavai utat nyitnak ahhoz, hogy Erzsébet életének vallásos jelentését megértsük, és szertefűjják a nacionalista tűz minden füstölgését, amely csak elhomályosította személyiségének eredeti, valódi képét.

Erzsébet – Matild mondása szerint – az a követ, aki „azokhoz a szerencsétlen asszonyokhoz” küldetett, „akik a váraikban ültek”. „Az istenség áradó fénye” szerzője túlnyomórészt a női világgal, az előkelő, nemes hölgyekkel hozta kapcsolatba Erzsébetet. Az Istentől csodálatosan megsebzett misztikusnő egyáltalán nem fest róluk olyan hízelt képet, amely nem lenne összhangban a „hűtlen kereszténységről” szóló kemény, vezeklésre intő szavaival. A középkor egyetlen ismerője sem vitathatja Matildnak az akkori női világ címére intézett szemrehányásait. Egyébként is csak csalfa mese az az elképzelés a régi jó időkről, hogy akkoriban a nők még szemérmesen öltözködtek, nem litogtatták testük formáit, és nem kínozták őket az az ostoba vágy, hogy minden körülmény között ugyanúgy viselkedjenek, mint a férfiak. A felületesség és meggondolatlanság minden korban veszélyeztette az embereket; behálózta őket kísértések és bűnök, akárcsak manapság. A váraikban élő nők lelke üdvösségét veszély fenyegette; Matild szigorú ítélete szerint „jogosan kellett volna a mélységbe zuhanniuk”. Erzsébet azért kapott hozzájuk küldetést, mert maga is hercegasszony volt, jártas mindabban, ami meg-

mozgatja a nők érzéseit és gondolkozását. Az, hogy (Matild) szoros összefüggésbe hozza Erzsébet küldetését a nőkkel, nem jelenti feladatának illetéktelen beszűkítését. Csak a Megváltónak volt küldetése minden emberhez, tőle eltekintve nem létezik az egész világra szóló küldetés; csak a túláradó idealizmus akarja tüstént megostromolni az egész világmindenséget. Vallási szempontból mindig csak konkrét feladatok léteznek, s ezek az emberek meghatározott körére vonatkoznak. Voltak szentek, akiknek a küldetése az ifjúsághoz, másoké viszont valamely országhoz szólt; Erzsébetnek azonban az volt a dolga, hogy a női világnak vigye el Isten üzenetét, amely üdvösséget és kárhozatot tárt elé.

Egyedül a küldetésére irányuló kérdés képes a szentet valódi megvilágításba helyezni és kiszabadítani az érzelgős, épületes irodalom keretéből. Erzsébet minden egyenesvonalúsága ellenére sem volt egyszerű valaki; örök arca napjainkban több rejtvényt ad fel a szentek kedvelőinek. „A szentséget”, írja Bernanos, „semmilyen képletbe sem lehet foglalni, vagy inkább: valamennyibe. Minden erőt magába foglal és túlszárnyal, az ember legmagasabbrendű képességeit összesűriti, egyetlen síkra kényszeríti és valósítja meg. Ahhoz, hogy a szentséget csak felismerjük is, meg kell érte küzdenünk, bizonyos fokig részt kell vennünk életformájában, kimondhatatlan lendületében.”² Erzsébet való alakja egyszerre foglalta magában a legnagyobb kegyelmet és a legközönségesebb hétköznapiságot; a sötétséget beragyogó világosságban állt, és legmélyebb titka az örökkévalóból clőtörő szeretet volt.

² Georges Bernanos: Der heilige Dominikus (= Sz. Domonkos) 1950. 11.

II.

Minden emberre, gondolkozására és cselekvésére hatással van a kora. Ha nem vesszük figyelembe századát, egyáltalán nem lehet helyesen felmérnünk valamely szereplő teljesítményét. A sötét, komor, babonába merült középkorról beszélni már régen túlhaladott álláspont. A valódi meglátást éppúgy elvéti a középkor romantikus dicsőítése, mintha az lenne az egyedül mintaszerű korszak. Inkább úgy kell látnunk a középkort is, mint minden más történelmi korszakot: fény és árnyék (egyaránt) van benne; egyképpen található benne olyasmi, ami elragadó, és olyasmi, ami visszataszító. E korban építették az égbe mutató dómokat, éltek a magukat felülmúlni igyekvő szentek, és virágzott a gyengéket védelmező lovag eszménye. De átviharzottak a középkoron a császár és a pápa közti hatalmi harcok is, fellobogtak a máglyák, amelyeken eretnekek haltak vértanúhalált; érzékies életélvezet váltakozott aszkétikus vezeklő gyakorlatokkal. Erzsébet e tarka, nagyon mozgalmas korszakban született, mint a középkor világának a gyermeke, s az ő vallásos küldetése messze világítóan üt el az akkori félhomályszerű háttértől.

A német tartományok abban az időben a keresztes hadjáratok meghirdetésétől visszhangzottak. Ahol két férfi van egy házban, e g y i k ü k siessen a Szentföld segítségére. A keresztes hadjáratok hangulata jellegzetes vonása volt ama korszaknak; Erzsébet sem volt képes kivonni magát a hatása alól, sőt, hitvestársával együtt súlyos áldozatot hozott a kor áramlatának. Eleinte a keresztes hadjáratra való felhívás nyomta rá a bélyegét Erzsébet jámborságára, és csak fejlődése során nőtt túl rajta.

Eredete szerint Erzsébet magyar királyoktól származott. Mint magyar nő idegen jelenség volt Németországban. Születésénél fogva a hatalmasokhoz tartozott, jól

lehet nemzetségének felemelkedése hirtelen bukással ért véget. Anyja, Gertrud királyné gögös asszony volt; német rokonait részesítette kedvezményekben, és harácsolása miatt szörnyű merényletnek esett áldozatul. Erzsébet csinos leány volt. Barnás, fekete hajjal keretezett arcából két nagy, sötét szem nézett elő. Hiteles kép nincs róla. A marburgi Erzsébet-templom papi székén levő ismert szobor gótikus alakot ábrázol keskeny vállal és gyermekded testtel; a kis arcocskát a nagy fejdísz szinte agyonnyomja. Dinasztikus okokból Erzsébetet már gyermekkorában eljegyezték. Szülei a türingiai örgróf fiával kötendő házasságra szánták, és a „völegény fiút és a gyermeket” ugyanabba az ágyba fektették. A négyéves kislányt selymekendőkkkel bélelt ezüstsőlcsőben hozták a türingiai udvarba, miközben gazdag hozomány kísérte ígervén, hogy később még több fogja követni. Az anyjától való korai elszakadás és a más országba való áttelepülés már előhírnöke szokatlan sorsának: Hazájától távol, idegen emberek között nőtt fel, hogy helyette annál erősebben vessen horgonyt az Örök-kévalóba.

A türingiai hercegi udvarban ismerkedett meg Erzsébet az udvari kultúrával. Az előírt szertartásrend – mely nem volt egészen mentes a merev unalomtól – tiltott bárminemű kötetlenséget vagy hanyagságot. Mai érzésünk számára hiányzott abból minden közvetlenség és természetesség. Az udvari élet önmagába zárta értelmét, a forma jellemezte, és tartást kölcsönzött az embernek, rendszerbe volt beleágyazva, és volt még stílusa. Hála az udvari kíméltségnek, Erzsébet megtanult viselkedni és öltözködni, nem volt gyámoltalan és balkezes a társadalmi rendezvények közepette. A felszérülő leány jól ismerte az előkelő társaság játékszabályait, bájos kellem sugárzott róla, és nem vethető a szemére, hogy nem ismerte volna a világi életet. Kora fiatalságától fogva jártas volt a hercegi élet fényében és nyomorúságában

– ezt a csalóka látszat ellenére sem szabad figyelmen kívül hagyni.

Nevelését Zsófia örgrófnő intézte. Előbb Erzsébetnek nevelőanyja volt, aztán pedig az anyósa. A legenda minden valószínűség szerint eltorzította a képét: a gonosz anyós megnehezítette Erzsébet életét! Csupa összehang bizonyára nem uralkodott e két ember között, mivel az örgrófnőnek nem sikerült Erzsébetet a hagyományos minta szerint alakítania. Alkalmasint összekoccánások voltak a két nő között, a meg nem értés még kicsendül Zsófia haragvó szemrehányásából: „Erzsébet, te megérdemelnéd, hogy a szolgálóleányok, nem pedig az uralkodó hercegek sorába számítsanak.” Később átköltötték a gyűlöletes anyós képét egy jámbor asszonyévá. A történelmi valóságot mindkét felfogás mellőzi. A Wittelsbach-házból való leány fensőbbeséges asszony volt, elsajátította Erzsébettel a társadalmi érintkezés formáit, és ellenőrizte vallásos nevelését e szó szokványos értelmében. Házasságának súlyos tapasztalatai az elmélyülés irányában hatottak az örgrófnőre. Hitvestársának halála után négy évvel Zsófia belépett az cisenachi cisztercita apácakolostorba. Ez félreérthetetlen jele annak, hogy érettebb éveiben megragadta őt a jámborság lelkülete. Amikor belépett a zárdába, Erzsébetnek ajándékozta miniatúra-festményekkel díszített zoltáros könyvét, ezt az ajándékot azonban nem szabad túlértékelnünk Erzsébet jámborságának kialakulása szempontjából.

Rossz példát adott ezzel szemben Erzsébetnek a nevelőapja, Hermann örgróf, aki minden más volt, csak nem félelem és gáncs nélküli lovag. Érdeklődött ugyan a művészet iránt, de érdeklődése nem hatolt le annak mélyebb értelméig. Hermann zilált jelleme politikai vonatkozásban nagyon megbízhatatlannak bizonyult. Ravaszságában mindig a győzők oldalán szeretett volna állni. E lelkiismeretlen herceg szerette a javakban dús-

káló életet, amely a pazarlásig fokozódott. Híres énekeseket hívott az udvarába, jókedvtől tobzódó ünnepeket rendeztek, amelyeken előadták szerelmi dalaikat. Mind a politikai elvtelenség, mind a zabolátlanság a szakadék szélére juttatta Hermannt, kedélye elborult, és végül az egyházból kiközösítve halt meg. Özvegye kolostorba vonulásával vezekelt ezért.

A felcseperedő Erzsébet kora ifjúságától fogva látta az udvar könnyelmű üzelmeit; mindez taszítóan hatott rá. Saját léte nyilvánvaló ellentétet jelent a nagy lábon élő társasággal szemben. Úgy érezte, hogy a hányaveti és intrikus udvari élet épp az ellenkező magatartásra kényszeríti. Egyet semmi esetre sem vethetünk a szemére: hogy a pompakedvelő világi életet egyáltalán nem ismerte. Nem olyasmit hagyott el, amit sohasem látott. Ellenkezőleg, teljesen otthon volt az udvari élet látszatragyogásában. Fiatalságától fogva pontosan tudta, hogyan öltözködni „azok a szerencsétlen asszonyok, akik a váraikban ültek”, hogyan szokták magukat előnyösen ékesíteni, hogyan mérik végig egymást irigkedő pillantásokkal, és viperák módjára hogyan sziszegnek egymásnak rosszindulatú megjegyzéseket. Erzsébet egészen közlelő látta azokat az előkelő hölgyeket, akiket elborított a gőg és megszállott a hiúság, de saját maga nem bonyolódott bele az udvari élet csalárdságába, hanem belső hang által vezetve tévedhetetlenül haladt az ő olyannyira másirányú küldetése felé.

III.

Az örgróf fiának házastársul kiszemelt Erzsébetet életének tizennegyedik évében, egy csodálatos nyári napon összeadták IV. Lajossal. A fiatal pár előbb Magyarországra utazott. Ez alkalommal tudta meg Erzsébet az édesanyja meggyilkolásával kapcsolatos közlebbi rész-

leteket. Ezután az újházasok a Wartburgra költöztek, amely háromszáz év múlva még egyszer híressé lett Luther ottartózkodása révén. Erzsébet házasságával a legasszonyibb élményben részesült, ami a nőnek osztályrésze lehet. E tekintetben sem mondható róla, hogy saját tapasztalatából nem is ismerte a női életszférát, és a világtól elidegenedve sohasem készülődött menyegzős ünnepre. Érzelmi erejének minden idegszálával átélte a házasságot, és kibontakoztatta magában férje iránt asszonyi kedvességének minden gyöngédségét és báját.

Erzsébet házasságát dinasztikus okok, és nem személyes hajlandóság hozták létre; ennek ellenére várakozáson felül boldog volt hitvestársi közösségük. Az akkori társadalmi rendben is, amelyben a szülők döntöttek gyermekeik házassága felől, olykor szerelmi boldogság virágzott ki két szerető ember között. Erzsébet nem volt visszautasító, hideg asszony, aki tüstént mimózaszerűen visszahúzódott minden gyöngéd közeledésre, vagy pedig pillanatnyi fejfájást hozott fel ürügyül. Nem, nagyon is melegszívű, érzelmes ember volt, aki éhezte a szeretetet és védettséget. Mindkét házastárs ismerte egymást gyermekkor óta, ugyanaz az anya nevelte őket, egybekelésük után is fivérnek és nővérnek nevezték egymást. Már korán annyira bizalmas szeretet szövődött köztük, amilyent egyébként csak hosszú ideje összeházasodott hitvestársak éreznek egymás iránt. „Kettejük szíve édes szeretetben úgy egyesült egymással, hogy nem voltak képesek sokáig megválni egymástól”, olvassuk Bertold káplán krónikájában, szöges ellentétben az elmúlt század szemérmeskedő kijelentésével: „Képtelenek vagyunk elszánni magunkat arra, hogy a Wartburg örgrófnéját földi megvilágításban lássuk.”³ Miért is ne? Hiszen ez nem bűn! Jól álló öltözeteivel Erzsébet mindenkor a fér-

³ Heselbech: Die hl. Elisabeth und ihr Beichtvater (= Sz. Erzsébet és gyóntatója); in: Franziskanische Studien, 1931. 297.

jének akart tetszeni. Ha Lajos hazatért, Erzsébet repült elé, örömtől repesve ölelte át, és magyar vérének szenvedélyével „cherszernél is többször szívből szájon csókolta őt”. A csókoló Erzsébet tudta bizony, mi a hitvesi szeretet, gyöngéden és melegén csüngött Lajoson, ebben is egészen, nem félig ajándékozva oda magát, mint olyan, aki erős szerelemre képes. Lelki összhangjuknak hála, az érosz úgy érvényesült Erzsébet és Lajos között, hogy együtttrezdült és -csendült kettejük közt; a hitvesi szerelem szentségi jellegének bensőséges kibontakozása volt, édesen és illatosan, enyelgőn és bájosan.

Házassági boldogságukban lényeges része volt Lajosnak, aki – egy régi krónika szerint – méltó volt arra, hogy „Erzsébet ágytársa legyen”, s akit újabb életrajzírók már elneveztek „az ő” (ti. Erzsébet) „sorsa kegyelmének”. Lajos egészen más férfi volt, mint könnyelmű apja, komolyabb gondolkodású, és semmiképpen csupán csak viaszbabu Erzsébet kezében. A cselszövésekben bővelkedő udvari besúgásoktól nem engedte magát félrevezettetni, és hűen kitartott Erzsébet mellett. „Látod-e amott előttünk azt a nagy hegyet? Ha színaranyból volna, és az enyém lenne, mégis előnyben részesíteném vele szemben kedves szerelmemet, Erzsébetet. Mondjanak az emberek, amit akarnak, mégis kijelentem, hogy ő nekem nagyon kedves, és hogy semmi sem kedvesebb nekem nálánál e földkerekségen.” Lajos határozottan visszautasította az Erzsébettel szembeni hűtlenségnek minden gondolatát, amit más lovagok sugalltak neki, mert nem volt hajlandó „megszomorítani kedves hitvestársnőjét”. Egyszer éjjel ébren feküdt az ágyban Lajos mellett, s így szólt hozzá: „Uram, nekünk jó és szegény életet kellene élnünk, hogy általa Istennek szolgálhassunk.” Arra a kérdésre, hogy hogyan képzei el ezt az életet, Erzsébet fölséges egyszerűséggel válaszolta: „Azt szeretném, ha csak egy szántó földünk lenne és kétszáz juhunk. Ön saját kezével művelné a földet, és én

fejném a juhokat.” Erzsébet játékos gondolata mosolyt csalt Lajos ajkára, nem korholta őt mint valami képzelődő nőt, aki vágyálmokat kerget, hanem így felelt neki: „Fogadd szerencsekívánatomat gyermeki lelkületedhez.” Lajos felelete megmutatja, mennyire mélyen ragadta felesége lényét; ismerte romlatlan, gyermeki lelkületét, amelynek tisztaságában semmi hátsó szándék sincs. Ez fokozta házasságuk vonzóerejét.

Erzsébet és Lajos áldott házassági kötelékéből nem hiányzott a gyermek ajándéka. Erzsébet már tizenöt éves korában megszülte első gyermekét, megélte az anyai fájdalmat és örömet, azt, hogy egy kis teremtest szoríthat úgyszólván kislányos keblére. Következett a második és a harmadik gyermek, körülvették őt a gyermekei, s ő beszélgetett és játszott velük. Erzsébet életéből nem hiányzott az anyaság eleme. E vonatkozásban is olyan beteljesülés volt az osztályrész, amelytől semmi nőiesség sem állott távol.

Lajosban mindenekelőtt ritka megértés volt feleségének nem mindennapi, sajátos lénye, nevezetesen kifejezetten vallásos hajlamai iránt. Sohasem állt akadályként útjába, hagyta, hogy szabadon érvényesüljön, és örült törekvéseinek. Ha Erzsébet éjjel felkelt, s buzgó imába merült, Lajos gyakran úgy tett, mintha aludnék, csak néha „fogta meg a kezét, és mondta: 'Kedves nővérem, kíméld magad, és feküdj le pihenni.' ” E szokásával kapcsolatban fordult elő egy ízben az a tréfás eset, hogy szolgálója, Isentrud, aki meg volt bízva, hogy késői órában Erzsébetet a lábujja rángatásával fölkeltesse, a sötétben elvétette a hercegnőt, és Lajos lábujját fogta meg. Ő azonban egyáltalán nem volt felháborodva éjjeli nyugalomának megzavarása miatt, és nagylelkűen napirendre tért a szolgáló ügyetlensége fölött. Egy másik alkalommal Erzsébet férje távollétében egy leprást fektetett annak ágyába. Anyósa, akit felizgatott a fertőzés veszélye, jelentette ezt fiának. Lajos utánanézett a do-

lognak, de a fölemelt takaró alatt a beteg helyett a fészületet pillantotta meg, rajta a megkínzott Úrral, úgy-hogy ezt mondta Erzsébetnek: „Kedves nővérem, ilyen vendégeket minél gyakrabban fektess az ágyamba; ez hálánk kifejezésére történik.” A két hitvestárs egységes volt az isteni életben, tehát a legmélyebb valóságban, amely embereket összekötni képes, és hála annak a közös célnak, amelyre tekintetük irányult, „a szent angyal gyakran volt köztük követ”. E titokzatos kijelentés mélyen belevilágít a hitvestársak élményvilágába, és villanásszerűen megvilágítja életük hátterét. A házasság csak akkor sikerülhet, ha az egybekeltek között egy angyal végez láthatatlan követi szolgálatokat; ez százszor többet, ér mint valamennyi modern házassági tanácsadó együttvéve. A férj és a feleség között ide-oda járó angyalnál szebbet egyáltalán nem lehet két hitvestársról hírül adni.

Senki tisztességes emberfia, aki ismeri a világban tapasztalható szenvedéseket, nem lehet egészen boldog e földön; emiatt suhant át időnként Erzsébet házasságán is egy kis felhő árnyéka. Meghasonló érzés támadt benne, vajon nem adja-e magát oda túlzott szeretettel a férjének, jöllehet szívének egyedül Istenhez kellene tartoznia. Hiszen szolgálóinak egyszer azt mondta, azért van szüksége az éjszakai imádkozásra, hogy „ellenálljak a hitvesem iránti túl nagy szeretetnek”. Egykor a szentmise közben tekintete ünnepi díszbe öltözött férjére esett; Erzsébet oly élénken örült arca nemes szépségének, hogy megfedkezett a szent áldozatról. Midőn a csengettyűszó felriasztotta édes álmodozásából, ismét az oltárra nézett, s azt látta, hogy a szentostya vérzik. Viselkedését súlyos igazságtalanságnak érezte, képtelen volt felfogni, hogyan takarhatta el előle férjének földi szépsége Istent, és oly vigasztalanul sírt emiatt, hogy Lajos sokáig nem tudta megnyugtatni, noha ezt mondta neki: „Legyünk vidámak Istenben. Majd én megsegít-

lek, hogy vezekelj, és előre haladj.” Erzsébet nem volt képes a belső meghasonlást elhárítani; úgy érezte, meg van osztva a menny utáni vágy és a hitvestársi szeretet között, és időnkint csendes önmarcangolás árnyékolta be boldog hangulatát. Hiszen voltak olyan órái, amikor megbánta, hogy egyáltalán házasságra lépett, és nem halhat meg hajadonként, mivel Erzsébet nem tudta mindig az isteni összseretet képmását látni a hitvesi szeretetben, és ebben észrevenni az ahhoz vezető utat. Olyan rejtett lelki drámája ez Erzsébetnek, amelyet nem szabad sem túlzottan hangsúlyozni, sem elhallgatni.

Sötét felhő árnyékolta be Erzsébet házasságát, amikor Lajos hildesheimi Konrád püspök kezéből átvette a keresztet, hogy a Hohenstauf házbéli II. Frigyes császárral a Szentföldre vonuljon. Jóllehet Erzsébet teljesen osztozott a kor keresztes hadjáratos hangulatában, Lajos eleinte eltitkolta előle fogadalmát. Nem akarta őt időnek előtte megszorítani. De Lajos titka váratlanul napfényre került. Az történt, hogy „egyik este kézbe vette az övét, mielőtt” Lajos „észrevette volna. Ekkor megtalálta a keresztet, és úgy megijedt, hogy a földre zuhant.” Amikor közeledett a búcsú órája, Erzsébet nem tudott elválni Lajostól, és két napi úton kísérte. Egyre újból halogatta a végleges búcsúzást, míg végül mégis meg kellett történnie az elkerülhetetlennek. Erzsébet a fájdalomtól egészen megdermedve, csaknem vigasztalhatatlanul, könnyes szemmel és jajgatva „teli torokkal kiáltotta: „Jaj nekem, szegény asszonynak!” ” Valamennyi jelenlevő mérhetetlenül szomorú volt, s a tudósító kételkedett abban, hogy valaki le tudná azt írni, hogyan „fonódott” ott „össze szerelem és fájdalom”. Ismét napvilágra jutott a szeretet és a halál különös közelsége. E kettő összefügg egymással, és szét nem választható. Visszatérván szobáiba, Erzsébet levetette hercegi öltözkét, és attól fogva fekete özvegyi ruhákat viselt. Nem akart többé semmiféle örömben résztvenni,

szeretett férjének távoztával minden életigenlés is ki-
aludt benne.

Az árnyék végül komor felhővé sűrűsödött, és Erzsé-
betnek meg kellett élnie a legsúlyosabbat, ami az asz-
szonynak egy jó házasságban a sorsa lehet: férjének
a halálát. Lajos már szeptemberben áldozatul esett
Otrantóban egy ragálynak, mielőtt egyáltalán elérte
volna a Szentföldet. Bizonyos ideig eltitkolták Erzsébet
elől a Jób-hírt, míg végül az anyósa közölte vele a sze-
rencsétlenség hírét. Első pillanatban Erzsébet rosszul
értette őt, amennyiben azt hitte, hogy Lajos fogságba
esett, s onnan bizonyára ki lehet őt szabadítani. Ám
Zsófia, az idős grófné félreérthetetlenül megmondta
neki: „Meghalt.” Erzsébet akkoriban volt várandós
a harmadik gyermekével, és a közlés alkalmával össze-
kulcsolta kezét, panaszkodva és lehajtott fejjel a térdére
tette, aztán mélységes szomorúsággal mondta: „,Halott.
Haljon meg csak számomra a világ minden öröme és
tisztelege.’ Ezután nagy fájdalommal kelt föl, s a te-
remben ide-oda szaladgált, sírva és kiabálva, mint aki
eszét vesztette.” A gyásznak ez az elemi erővel való
kitörése mutatja, mily óriási volt a megrendülése; Erzsé-
bet gátlástalanul zokogott, és heves természetével meg-
gondolás nélkül adta át magát asszonyi fájdalmának. Ez
a valódi kétségbeeséstől elragadott asszony hozzátartozik
a róla mint szentről alkotott képhez, mégha lelkipásztora
boszszús lett is értelmetlen futkározása miatt, és együtt-
érző vigasztalás helyett haragosan korholta: „Erzsébet
aszszony, ez az Ön jámborsága? Nem ismeri többé a
Teremtő akaratában való megnyugvást?” A szemre-
hányó hang elárulja a papi értetlenséget az asszonyi
érezemvilággal szemben. A megindultság nélküli hig-
gadtság egyenlő lenne a szeretett férjjel szembeni lelki
közömbösséggel. E kimondhatatlan kín megismétlődött,
amikor Lajos földi maradványait átszállították Bamberg-
be. Kimondhatatlanul nehéz órája volt ez Erzsébetnek.

Remegett „egész testében, mert látta, hogy szerelmének csontjai rendetlenül vannak egymástól különválasztva”. Ez alkalommal ezeket mondta: „Ha az egész világ árán még egyszer élve az enyém lehetne, magamhoz venném, és utána tüstént koldulni mennék vele.”

Tizenkilenc évével Erzsébet már gyászoló özvegy volt, akire Rut könyvének szavait lehetett vonatkoztatni: „Ne hívjatok többé Noéminak (azaz kedvesnek), nevezetek Maranak (azaz keserűnek); mert a Mindenható keserűséggel töltött el” (1,20). Erzsébet minden szomorúságával együtt megtapasztalta önmagán azt a sanyarú sorsot, amit az élettárs mindenkorra történt elvesztése, a férfi oltalmának hiánya és az a körülmény jelent, hogy ezentúl özvegyasszonyként egyedül és elhagyottan áll itt a világon.

A szerető leánytól a gyermekekkel megáldott házasságon át a túl korai özvegységig Erzsébet megismerkedett a női lét minden életszakaszával. Megélte a női életet a maga egész gazdagságában, semmit ki nem hagyott és át nem ugrott belőle, hanem mindent belefoglalt és átélt. E sok esemény meglepően csupán néhány év során ment végbe. Életpályájának rövidsége készítette Matildot e szavakra: „A követet megilleti a gyorsaság.” Nos, Erzsébet annyira gyors volt, hogy gyorsabb már nem is lehetett; élményei annyira zsúfoltak, hogy erőfeszítésbe kerül követnünk e gyorsaságot. Sietve futott át mindent, nem engedte, hogy bármi is feltartóztassa, szüntelenül rendeltetése felé sietett, és magasra felcsapó lángként gyors huzattal lobbant el. Amikor más emberek csak kibontakozni kezdenek, Erzsébet már célba ért. A gyors követek valószínűleg homályosan tudatában vannak annak, hogy korán meg kell halniok, s ez a ki nem mondott érzés egészen más ütemet ad az életüknek. Sokkal intenzívebben élnek, kevésbé álmodozón, intuitív éberséggel fogadják magukba az embereket és dolgokat. Erzsébet azoknak a korán tökéletessé váló

embereknek a sorába tartozik, akik nem ismeretlenek a szentek életrajzírói számára. Mint Jeanne d'Arc és a kis Lisieux-i Teréz, Erzsébet is korán elénkeltte hatytyúdalát, olyan időben, amikor más emberek alig kezdték még bele életük dallamába. Ám nem az élettartam hossza a fontos; lehet egy ember hetven és nyolcvan éves, s eközben úgy töltheti el az életét, mint valami fecsegést. Sokkal döntőbb az, vajon az élete mindenféle elkalandozással üres középszerűségbe süllyed-e, vagy céltudatosan irányul-e a győző jutalma felé. Egyedül az a fontos, hogy az ember betölti-e a rábízott küldetést – minden egyéb mellékes.

IV.

Az, amit Erzsébet addig megélt, már sok más asszonnyal is előfordult: a boldog szerelem élménye, a gyermekekben való beteljesedés és a halál következtében történő fájdalmas elválás. Ami azonban messze túlhalad a legtöbb asszony élményvilágán, az a vallásosság óriási hatalma Erzsébet életében. Sohasem volt számára az isteni az elhunyt hitvestárs pótlása; az az állítás, hogy Lajos halála kettéosztotta Erzsébet életét, nem helyes. Özvegységevel nem hajtott végre valamiféle éles fordulatot. Az élete inkább szokatlan fajtájú, folytonos fejlődés volt. Már fiatal éveiben otthonos volt a vallásosságban, ez mindenkor lelki hazáját alkotta, és az idők folyamán egyre mélyebben belegyökerezett az istenibe. Erzsébet valóban jámbor gyermek volt, aki abba tudta hagyni játékát, amikor nyeresre állt. A legboldogabb házasevéiben számos tanújelét adta Krisztus iránti átlagon felüli szeretetének. Isten mindig jelen volt az életében, s léte folytonos kapcsolatban állt vele, és semmiképpen sem járult csupán később hozzá vigasztalásként az eltűnt életörömért. Erzsébetet hívta a mennyei szó, az annak

való engedelmeskedés volt mindig az életproblémája, Lajos halála révén lényegében csak nem sejtett módon fokozódott a küldetése.

Erzsébet leánykorában egykor tánchoz való nótát játszottak valami ünnepi alkalommal. Nem állt szegénylősen a sarokban petrezselymet áruló leányként, és nem volt a játék elrontója, aki megvetett minden világi örömet. Tudta, mit kíván az udvari szokás, sőt, kifejezetten beszámolnak róla, hogy Erzsébet „nagyon szívesen táncolt”, s ez egészen összhangban van lényének természetességével. Örömet lelte abban, hogy a díszes körtáncban forgolódjék, kecses mozdulatokat végezzen, mert szerette a táncolással járó röpké, szárnyaló érzést. Nem látott benne semmilyen bűnös, a keresztény nőhöz nem illő hajlamot. Csak a második fordulónál utasította vissza köszönettel a felkérést: „Elég legyen nekem egyszer.” Ez az első mondat, amelyet a hagyomány a fiatal Erzsébet ajkáról megőrzött, és el kell ismernünk, hogy csodálatos érettségre vall. Okos megnyilatkozása ellene mond annak a szórakozási szenvedélynek, amely gyakran teszi a fiatal lányokat oly kellemetlenül életsóvárrá. Úgy érzik, hogy sohasem kaphatnak eleget, és aztán erőt vesz rajtuk az időelőtti csömör. Erzsébet mondása ellenben a mérsékletről tanúskodik, az önuralomról, a korán elért bölcsességről. „Elég legyen nekem egyszer”; e mondat a tökéletességre való törekvés irányába mutat, e kijelentés csengésében együttrezdül nem köznapi lelkének elhatározása, ugyanúgy, mint egy másik megfontolt kijelentésében: „Amikor a legszebb, akkor akarok Isten kedvéért lemondani!” Így csak olyan emberek beszélnek, akik valami rendkívüli kaptak hivatást, akik nem találták meg a földi életben végső céljukat, mert úgy érzik, Isten őket valami jobbra tartogatja.

Erzsébet a díszes ruhák és ékszerek viselésében is említésre méltó tartózkodást tanúsított. E téren megtette, amivel férjének tartozott: felvette a szép ruhákat, hogy

mindig tessék neki, s ez illik is az asszonyhoz. Ám Erzsébet sohasem alacsonyította le magát divatbábuvá, és ismeretlen fogalom maradt számára, mit jelent, „hiú nőként kitartóan” álldogálni a tükör előtt. Egy ízben Erzsébet „a templomba lépve” látta „a Keresztrefeszített képmását, aki mezítelenül és töviskoronásan oda volt szögezve a keresztre. Ekkor erőt vett rajta a bánat és ezt mondta magában: Íme, itt függ az én Istenem mezítelenül, és te, haszontalan ember, drága ruhákban pompázol.” E szavaiból lehetetlen ki nem hallani a gyöngéd meghasonlottságot, persze, ezt csak azok érzik, akik nem oldódnak fel maradéktalanul a földi dolgokban.

Házaseletének éveiben ismerkedett meg Erzsébet a németországi ferencességgel, amely eredetileg a megnézhetetlennek ijesztő megpillantása volt. Akkoriban keltek át Ferenc első tanítványai az Alpokon, és hirdették német földön a Poverello üzenetét. 1221-ben jelentek meg először Ferenc hírnökei Németországban, hogy ott is új alakban testesítsék meg Krisztusnak szegényes életét. Gianoi Giordano krónikája csak egy rövid megjegyzést tartalmaz Erzsébetre vonatkozólag: „Ekkor Caesar testvér felvett egy hívőt, akit Rüdigernek hívtak, akit később megtettek halberstadti gvardiánnak, és aki Szent Erzsébetnek a lelki fegyelmezés terén volt a tanítómestere.”⁴ Mivel Rüdiger előbb világi hívő volt, nem lehetett Erzsébet gyóntatója, de közvetítette számára az első korszakbeli ferencesek sodró krisztusi lelkiülettel eltelt életmódját. Nem tudjuk, mennyire pontosan ismerte Erzsébet déli mintaképének mennyeket ostromló Krisztus-követését. Erzsébet sohasem látta Asszisi Ferencet, és egyetlen sort sem olvasott róla. Nem állt rendelkezésére sem Celano életrajza, sem a sok évtized-

⁴ Nach Deutschland und England (= Németország és Anglia felé); ed. L. Hardick, 1957.

del később megírt „Ferenc kis virágai” (= Fioretti), amelyek a mai embert esztétikai szempontból annyira elragadják, viszont vallásilag hidegen hagyják! Nem könyvek útján értesült róla; ez rendszerint elégtelen eszköz, mert minden marad a merő tudomásul vételnél, és nem kerül sor az életet megváltoztató felsejelenésre. A lelki megértés az elsajátítás igazi útja; az ember és ember közti közvetlen érintkezés útján ugrik át a láng szikrája. Szükségtelen volt túl részletesen beszélni el Erzsébetnek Ferenc életének egyes mozzanatait. Rüdigernek egyáltalán nem kellett sok szót vesztegetnie, mert Erzsébet lelke a Poverelloéhoz hasonló alkatú volt, és női intuíciójával megérezte Ferencnek égig érő lángolását. Mindazt, amiről a laikus testvér beszámolt neki, Erzsébet szinte előbb fogta fel, mint ő kimondta; szinte az ajkáról olvasta le. A misztikus eljegyzés a szegénység-gel, a minden erőszakot legyőző alázat és az égő krisztus-szeretetről tanúskodó stigmák megfeleltek annak, amire lelke mélyén vágyódott. Egyetlen szó sem volt számára idegen és érthetetlen, a ferences életmód alakította lelkének álmát, éppúgy mint a nemes Kláráét. A hagyomány szerint Ferenc a magasrangú hercegnének a szegénység iránti szeretete fölött érzett örömeiben a köpenyét küldte el Erzsébetnek; ő pedig elsősorban akkor hordta ezt, amikor a szegény Krisztushoz fordult imájában valamilyen ajándékért kegyelme gazdag kincstárából. A Ferencről ajándékba kapott köpeny legendája finomabb érzéssel világítja meg Ferenc és Erzsébet bensőséges kapcsolatát, mint azt a történelem tehette volna: A Ferenc – Erzsébet kapcsolatban is a tanítvány vállára lett a köpeny dobva – mint egykor Illésé Elizeusra. Ferenc lelke köszöntötte Erzsébet lelkét; minden térséget áthidalva mintegy kézen fogta, és kiválasztotta távoli útítársnőjéül.

Rüdiger elbeszélései nem korlátozódtak az Erzsébet és a laikus testvér közötti érdekes, de kötetlen társalgás

területére. Nem torkolltak parttalan vitatkozásokba sem, amelyekből semmi sem következik. Erzsébettől távol állt a nagy eszmékkal való kedvelt szellemi torna, mert ő a megvalósítást sürgette. Lelke viharosan áhította, hogy megvalósítsa azt, amit tudomásul vett, egész természetével sóvárogta, hogy megállja a döntés próbatételét. Erzsébet magáévá tette az üzenetet, ez arra sürgette, hogy valóra váltsa a krisztusi életeszményt, s ezzel megkezdődött életének önmagát túlszárnyaló teljesítménye. Egy ízben várkastélyában magára öltött egy koldusruhát, és nevetve mondta szolgálóinak: „Ilyen leszek, ha majd egykor koldulni fogok az ajtók előtt.” Erzsébet ezt tréfásan mondta, de komolyan gondolta, mert a keresztény mintaképpel kapcsolatos magatartása valós volt, nem pedig ábrándozó. Később az egykor előkelően öltözött Erzsébet magára öltötte „a szürke ruhát”, hogy ezzel ország-világ előtt külsőleg is tanúsítsa azt, ami már belsőleg régóta volt: a Poverello leghűségesebb nőtanítványa. Azóta Erzsébetet harmadrendinek tekintik, jóllehet „az Assiszi sz. Ferenc harmadik rendjéhez való formális tartozását nem lehet okiratszerűen bizonyítani és közvetlenül megerősíteni”.⁵

Bizonyos idő múlva Rüdigert más beosztásba szólították; ám Erzsébet szoros kapcsolatban maradt a ferences szellemmel. Még Lajos életében marburgi Konrád mester jött az udvarba, aki jelentős helyet foglalt el Erzsébet életében, és akinek személyiségével kapcsolatban nem könnyű megtalálni a helyes szavakat. Lehetetlen Konrádot „szentéletű férfinak” nevezni, amint ezt a múlt századi, szentek életét feldolgozó irodalom tette.⁶

⁵ M. Bihl: Die hl. Elisabeth als Terziarin (= Szent Erzsébet mint harmadrendi); in: Franziskanische Studien, 1931. 293. Ehelyütt mondok köszönetet azért, hogy betekinthettem Alban Stöckli atya értékes, nyomtatásban még meg nem jelent munkájába „Tübingiai Erzsébetről”, amely bizonyítja, hogy a szent asszony előbb harmadrendi volt, s aztán a bűnbánók rendjéhez tartozott.

⁶ Alban Stolz: Die gekreuzigte Barmherzigkeit (= A megfeszített irgalmasság). 1876. 65.

Aláássa egy szent életrajzának hitelre méltóságát, ha minden abban előforduló papot eleve jámbornak magasztalnak, és igazolnak. Konrád Erzsébetnek ellenlábasa volt, és alattomos személyiségét nem szabad sem elnagyolt fekete-fehér beállításban eltorzítani, sem a mélypszichológiának kiszolgáltatni, mert mindkét módszer eltéveszti a lényegét. Ida Görres a „szörnyű marburgi Konrádról” ír, „a nehézkesség, a keménység és a félelem e megtestesült szelleméről”, aki alkalmazta „az engedelmesség kínpadját”, és aki Erzsébet életének második felét „keménnyé és érthetetlenné” teszi, „megütközést kelt és fájdalmat okoz”.⁷

Reinhold Schneider szerint a sötét hatalmat anélkül hordozta magában, hogy tudatában lett volna ennek, és zsarnokoskodott a környezete fölött: „Ami azonban Konrádot illeti, semmi kétség sincs afelől, hogy önmagával épp oly kevésbé jött rendbe, mint rossz szellemével; hogy belsőleg rosszul alakult ember volt.”⁸ E keresztény felelősségérzetből mondott ítéletek utalnak Konrád terhelt lényére. Sokrétű az emberi lélek, és nehezen érthető az az összevisszaság, ami nem egyszer egyazon időben van meg benne. Már Berthold, bencés káplán, aki személyesen ismerte Konrádot, ellentmondásosnak érezte természetét, és fejcsóválva kérdezte önmagától: „Salamon mondása szerint ki tudhatja, vajon Isten szeretetére vagy gyűlöletére méltó-e?” Berthold kérdésére egyáltalán nem lehet válaszolni; Konrád lelkének rejtélyessége miatt válasz nélkül kell hagynunk.

Konrád származásából hiányzanak a pontos adatok. Biztos, hogy tehetséges ember volt, amit bizonyít már az is, hogy egyetemi tanulmányai után a magiszteri címet viselte. Valószínűleg világi pap volt, talán igaza

⁷ Ida Friderika Görres: *Aus der Welt der Heiligen* (= A szentek világából). 1955. 363.

⁸ R. Schneider: *Gelebtes Wort* (= Megélt igé). 1961. 200.

van annak a feltevésnek, hogy kapcsolatban állt a pre-montrei renddel.⁹

E férfi, akinek arcába kemény vonások vésődtek, tiszta erkölcsű, aszkétikus buzgalommal eltelt ember volt, és mindig maradéktalanul vetette bele magát feladata megvalósításába. Szónoki képessége magával ragadó volt, és kis öszvérén egyik helységről a másikba utazva a keresztes hadjáratra lelkesítette a népet. Sok ember naphosszat követte, csak hogy hallgathassa beszédeit. Keresztes hadjáratra buzdító beszédeire azonban vonatkozik Pál mondása a zsidókról: „Mert tanúsítom nekik, hogy Istenért buzgólkodnak, de megismerésük nem helyes.” Még inkább megkérdőjelezhető az a hatás, amelyet a terjedő eretnekséggel szembeni inkvizíciós tisztében kifejtett vak tettvágya ért el; buzgón élt a neki adott rendkívül széleskörű felhatalmazással. Egyetlen ember sem gyakorolhatja az inkvizítor feladatát anélkül, hogy a lelke kárt ne vallana, mert az alkalmazott eszközök durván ellene mondanak az evangéliumnak. Az az emésztő fanatizmus, amellyel Konrád szabályszerű bírósági kivizsgálás nélkül irtotta ki az eretnekségeket, elvezette őt erre az állítólagos alapelve: „Készek vagyunk száz ártatlant elégetni, ha csak egy bűnös is van közöttük”, jóllehet a vallásos vezérelvnek az Ábrahám Szodomáért történt közbenjárására adott isteni válasz mintájára így kellene szólnia: „Inkább megkímélünk száz bűnöst, ha csak egy ártatlan lenne is közöttük”, nem szólva a bibliának erről a felszólításáról: „Szabadítsd ki azokat, akiket a halálba hurcoltak, és akik a vesztőhelyre tántorognak, mentsd meg őket mégis.” Személyiségének értelmezéséhez talán Maria Marcsch sejtése közeledik

⁹ W. Maurer: Zum Verständnis der hl. Elisabeth von Thüringen (= Thüringiai sz. Erzsébet megértéséhez); in: Zeitschrift für Kirchengeschichte, 1953/54. 34.

leginkább, aki feltételezi, hogy e férfi kedélye elsötétült, s végül egyfajta elmebaja volt.¹⁰

Tragikus fejlődés tette meg őt valamiféle fekete kereszténység képviselőjének, amely a legélesebb ellentétben van a fehér, az evangélium ragyogásától megvilágított kereszténységgel. Végül is néhány lovag támadta meg Konrádot, s bár ez könyörgött az életéért, és kísérője, Gellért ferences testvér oltalmazóan vetette rá magát, mindkettejüket kíméletlenül agyonütötték. Az útszéli gyilkosság ítélet volt, büntetlen maradt, és véget vetett Németországban az inkvizíciónak.

Az Erzsébet és Konrád közti kapcsolatot nem lehet kimeríteni egyetlen mondatban. Téves az a felfogás, amely szerint Konrád vetette a meghasonlást Erzsébet szívébe, míg azelőtt minden a legszebb összhangban lett volna benne. Még kevésbé találja el a lényegét a történelmi magyarázat: „Erzsébetet csak abból a kapcsolatból érthetjük meg, amelyben marburgi Konráddal áll”, hiszen őt elsősorban az Isten által ráruházott küldetéséből kell megértenünk.¹¹ Bonyolult a kapcsolat Erzsébet és Konrád között, ellenszegül bármilyen, túlságosan leegyszerűsítő beskatulyázásnak. Erzsébet önként választotta Konrádot gyóntató atyjául, mégpedig nem más okból, mint abból, hogy ez szegény volt, és neki úgy tűnt, hogy ő folytatja leginkább Rüdiger testvér lelki vezetését. Konrád azoknak a hajthatatlan, kemény gyóntató atyáknak sorába tartozott, akikből nem egyet ismer a kereszténység története, s akik éppen kérlelhetetlen szigorukkal voltak képesek nagy szenteket nevelni. Bár erőteljesen a kezébe vette a tizennyolc éves Erzsébet lelki vezetését, az ember (inkább) azt kívánná, bár találkozott volna Szalézi Ferenc szintjén álló lelki vezetővel, aki megértőbb volt a női lélek iránt. Konrád nem vette

¹⁰ M. Maresch: Elisabeth von Thüringen. 1931. 149. és 159.

¹¹ W. Maurer, i. h. 16—17.

könnyelműen a tisztét, és hozzáértő tanácsokat is adott Erzsébetnek, ez vitathatatlan. Ámde feltétlen alávetettséget követelt tőle a maga akaratának, és ha nem őrizte meg a legkisebb utasítását, Erzsébetnek a lábához kellett borulnia, és alázatosan bocsánatát kellett kérnie. Ő nyíltan el is ismerte, hogy fél Konrád mestertől, ez pedig olyan lelki állapot, amely nem felel meg a lelki vezetés helyes alapjának, hiszen ennek a bizalomnak kellene lennie. Ha Erzsébet valamit tett egyik rendelkezése ellen, Konrád nem riadt vissza a testi fenyegetéstől: Az előkelő gyónónak és szolgálójának ingujjra kellett vetkőznie, és felszólítására Gellért testvér mindkettejüket vastag vesszővel verte, miközben Konrád a „Miserere mei Deus” (= Könyörülj rajtam, Istenem...) kezdetű zsoltárt kezdte mondani. A ruhájától megfosztott Erzsébet megvesszőzése keresztény módon pervertált (= fonák) jelenet, s az ember vonakodik attól, hogy közelebbről ecsetelje. Téves magyarázat lenne, ha itt valaki a mélypszichológiával mindjárt ferde hajlámú emberpárt, egy szadista férfit és egy mazochista nőt emlegetne. Éppoly kevésbé helyénvaló Konrád durva eljárását a középkori nevelési módszerekkel mentetni. Konrád mester maga is tudta, hogy meg nem felelő módon lépte át a határt, mert maga fűzte hozzá a beszámolójához e szavakat: „Bocsássa meg nekem ezt Isten.” Igaz, hogy a biblia beszél a fiú megfenyítéséről, de nem a nőéről. Minden korban nyers fickó cselekedetének tartották, ha valaki nőt ütlegelt. Irmgard, a szolgáló, aki több, mint három hétig viselte testén a csíkokat, csak nehezen viselte el e sértő bánásmódot.

Konrád lelki vezetése újra megmutatja, hogy az istennek világos fényét a hatalmi ösztön árnyéka egyre újból elhomályosítja. Ha Erzsébet önállósága a legcsekélyebb mértékben megmoccant, Konrád mester rögtön azzal fenyegetődött, hogy lemond gyóntatói tisztéről, ennyire zsarnokian érvényesítette a tekintélyét. A szent

alávetette magát Konrád vezetésének, szenvedett is tőle, de sohasem lázadt fel ellene. Számára e hatalmas-kodó férfi durva eljárása Istentől küldött szenvedést jelentett, és így szólt a testi fenyítés után sírva fakadó Irmgardhoz: „Szívesen el kell viselnünk ilyesmit; hiszen olyanok vagyunk, mint a folyóparton növő nád. Ha a folyó árad, a nád meghajlik, alámerül, és a víz továbblik fölötte anélkül, hogy megsértené. Ha azonban az áradás megszűnik, a nád ismét felegyenesedik, vidáman és felfrissülten növekszik az erejében”. Erzsébet bizonyára nem volt intellektuális típusú nő, ehhez túl erős és jellegzetes volt érzelmi élete, de fiatalon is okos volt; egyértelműen bizonyítja ezt a meghajló és ismét felegyenesedő nád képe, amely még mélyértelmű vallásos felfogást is tartalmaz a szenvedéssel kapcsolatban. Hozzáállásával iránymutató példát adott arra, hogyan kell értelmesen feldolgozni a szenvedést; úgy fogta fel ezt, mint a megtisztulásra való felhívást, s ezért Konrád ostorcsapásai alatt fölemelkedett az életszentségre.

Amikor a vallás benyomult életébe, Rüdiger testvér és Konrád mester segített neki. Bizonyára sokat tanult mindkét férfitől. Erzsébet ennek ellenére nem volt csupán készleges eszköz a kezükben. Konrád az ő életének különféle állomásain fordult meg; életének irányát azonban maga Erzsébet határozta meg, s nem ő. Minden függőség ellenére belsőleg szilárd maradt. A maga lábán álló ember volt, olyan asszony, aki pontosan tudta, mit akar. Ő volt az Isten világosságának ragyogó női követe, aki e földre küldetett, nem pedig tanácsadói. De mikor lesznek a nők végre valahára készek arra, hogy meg is hallgassák üzenetét?

Az életszentségre való felemelkedés Erzsébetnél is keresztény drámává alakult. Nem ment minden simán és egyenes úton, és a dolgok semmiképpen sem hangozódtak mindig össze csodálatos módon. A szentek életrajzi irodalmának célirányos válfaja szereti a dolgokat amolyan bengáli fénybe helyezni; ez azonban az elviselhetetlenségig valószínűtlenül hat. Nehézségei Erzsébetnek is támadtak, fáradságosan kellett akadályokon keresztülküzdenie magát, és ez nem játszódott le tragikus bonyodalmak nélkül. Az életszentség kalandja feltételezi a belső küzdelmeket, különben nem lenne szabad keresztény drámáról beszélni, amely persze lényegesen különbözik a világi drámától. Erzsébet szent életében sem hiányoznak a könnyek és fájdalmak, ám ezek átszellemltek, amennyiben végül is titokzatos átváltozáson mentek keresztül. Az életének alakításáért keményen küzdő Erzsébet nem tört olyan célra, amely túl magas lett volna számára, s amelynek elérésére erői elégtelenek lettek volna. A Feltétlen utáni bensőséges vágyát súlyos szenvedésen keresztül valósította meg, amelynek végén felhajnalodott a Húsvét.

Erzsébet életútját csak nagy vonalakban követhetjük, nem minden egyes részletében, mert az utókor számára sok minden hozzáférhetetlen már. Erzsébet életrajzaiban nagy teret foglalnak el a feltevések és elméletek. Nem beszélt el mindent, ami belső életében végbement. Erzsébet tudatosan el akarta rejteni az emberek kíváncsi tekintete elől szent életmódját. Gyakran készakarva másnak mutatkozott, mint ahogyan belsőleg érezte magát. Távol állt tőle mindennemű képmutatás, bizonyára Jézus utasítására gondolt: „Ha böjtölsz, kend meg arcodat, hogy böjtölésseddel ne az emberek előtt mutakozzál, hanem Atyád előtt, aki belelát a rejtekbe.” Lelkének titkával kapcsolatos hallgatagsága minden

bizonyval Erzsébet magatartásának egyik legszebb oldala. Ezzel kifejezetten szembehelyezkedik azzal az újkori leleplezési mániával, amely formálisan turkál az intimitásokban, és szemérmetlenül a legbensőbb titkot is a nyilvánosság szeme elé rángatja. Erzsébetnek kifejezett érzéke volt a titok, a fátyol, a hallgatás iránt, ami egyike az életszentségre való felemelkedés előfeltételeinek. Az elrejtettbe is belelátó mennyei Atya csak azt fogja megjutalmazni, ami jót az ember láthatlanul cselekszik.

Erzsébet először is a gyakorlati felebaráti szeretetnek élt. Ezt tette már férje életében, s még inkább annak halála után. Vonzódott a szegény és a beteg emberekhez, lehajolt minden nyomorgóhoz és elfáradotthoz, nővérük módjára beszélgetett velük, és cselekvően segített rajtuk. Bőséges mértékben sajátjának mondhatta az ajándékozás erényét, amennyiben a rászorulóknak annyit adott, amennyit csak tudott. Az ajándékozás szükséglet volt számára, tékozló gesztussal adományozott, s eközben nem tudta a jobb kéz, hogy mit tett a bal. Erzsébet túlnőtt önmagán, amikor szörnyű éhínség dühöngött Tübingiában, és az emberek a „krónikás” beszámolója szerint a nyomorúságukban úgy heverték a földön, „mint a sertések”. Balszerencséjére Lajos éppen távol volt, Erzsébet számára azonban férjének hiányzó engedélye nem volt mentő ok. Önállóan intézkedett, és felvette a harcot a szorongató éhséggel. Az intézők szörnyülködésére nem riadt vissza a vár készleteinek elajándékozásától, kinyitatta a gabonaraktárakat, s az utolsó szemig kiürítette. Kenyeret süttetett, és megszervezte a tömegétkeztetést; gyakran egyetlen napon kilencszáz embert élelmezett. „A herceg négy tartományának minden jövedelmét kimerítette, és eladta ékszereit és drága ruháit, hogy támogassa a szegényeket”, jelentette Konrád Rómába. Erzsébet a tübingiai éhínség idején

olyan hősi fokú keresztény teljesítményt nyújtott, amely bárki számára érthető magyarázat nélkül is.

Szentünk úgy is vonult be a történelembe, mint nagy jótevénykodó. Mármost a caritas gyakorlása jelentős ügy, amelyet az evangélium sürget. Jézus a felebaráti szeretet parancsát az istenszeretettel egy szintre helyezte, sőt, új parancsnak nevezte. A hit szeretet nélkül holt, mondja a Jakab-levél. A keresztények megvallói annak a hitnek, amely a szeretetben tevékeny. Sohasem lehet eléggé gyakorolni a tevékeny felebaráti szeretetet. Amit Erzsébet e téren tett, példaadó lesz minden időkre. Hatása még csak növekszik azzal a könnyed mozdulattal, amellyel megtette. Nem volt az a jótevénykodó hercegnő, aki leereszkedő arckifejezéssel parancsot adott arra, hogy alamizsnát nyújtsanak a szegényeknek, s aztán bőségesen megcsodáltatta magát bőkezűségéért. A hivatalos, államilag szervezett szegénygondozás elmarad a keresztény szándéktól. Erzsébet maga ment el a szegényekhez, és felügyelt az igazságosság érvényesülésére. A régi források kifejezetten említik: „E szegény embereket naponta meglátogatta, jóllehet fáradságos volt a vár dombján le- és felkapaszkodni.” Erzsébet túllépett az ésszerűség határán, mérték nélkül osztogatott, elajándékozott mindent, annyit pazarolt el, hogy végül már semmije sem volt – önmagát adta oda! Ezért Erzsébet nem tartozik a jótevényügyi hölgyek sorába. Ilyenekből sok volt a történelem folyamán, minden egyházközség örül nekik, de a tevékenységük gyakran a polgáriasság keretei között marad. Erzsébet ezzel szemben áttörte a mérsékelt jámborság kereteit, eltöltötte őt „az ajándékozás vad, veszélyes szenvedélye”, s ez valami alapvetően más dolog.¹² A pusztán csak társadalmi jótevényiség, amely úgy adakozik, hogy a sa-

¹² L. F. Görres, I. m. 389.

ját testén meg sem érzi, Erzsébetnél igazi szeretetté vált, amely osztozik a szegényekkel, és eggyé válik velük.

Az étkezési előírások megtartása terén Erzsébet a felbaráti szeretet parancsát szokatlan formában valósította meg. Ezt Konrád mester tette feladatává, de biztosan nem anélkül, hogy ő ne szorította volna rá. Az étkezés-sel kapcsolatos előírások drámai feszültséget hoztak az életébe, de sok félreértésre is adtak alkalmat, hiszen a legtöbb életrajzírója tanácstalanul állt e probléma előtt, és tanácstalanságában néhány feltételezést suttozott, pedig az ételek ügye szorosan összefügg e szent nő szellemével. Erzsébet éles tekintete szerint sok olyan dolgot, amit a várban gondtalanul tékoztak, jogtalanul vontak meg a szegényektől. „Meggondolta, hogy a szegényeknek kell lakolniuk azért, amit a hercegek és urak élvezettel fogyasztanak.” Erzsébet elpanaszolta lelkiismereti kérdését a gyóntatójának, s ő nem mindennapi tanáccsal felelt gyónója aggályára. Mivel Erzsébet „nem akart élni azokból a jövedelmekből és adókból, amelyeket a parasztoktól kicsikartak”, Konrád mester kifejezetten megparancsolta neki, hogy „csak olyan javakat élvezzen, amelyeket igazságos módon szereztek meg”. Nem adott a kezébe részletes céldulát a megengedett és tilos ételekről, hanem nagyban szabta meg az irányelvet, s ráhagyta az egyes esetet lelkiismerete döntésére. Helytelen Konrádnak a szemére vetni, hogy gyónóját éhez-tette a saját asztalánál. Valóban „gyakran megesett, hogy nagyon kellemetlen érzést viselt el. Olykor csak kis süteményeket evett, amelyek mézzel voltak töltve, és az övéivel együtt szívesen megelégedett volna a száraz kenyérrel is, ha ezt anélkül élvezhette volna, hogy nem bizonyos az eredete felől.” E szorongások azonban hozzátartoztak ahhoz a gyökeres krisztusi úthoz, amelyre rálépett.

Az étkezési szabályok ügyét csak mélyebb háttérükkel együtt érthetjük meg. E szabályok megtartása „néma,

de hatásos tiltakozás a hercegek és hatalmasok magatartásával szemben”.¹³ Erzsébetben fölébredt a keresztény lelkiismeret — amely oly sok keresztényben elaludt —, s elkezdett ismét hangosan beszélni az igazságtalanul megszerzett ételektől való megtartóztatása által. Erzsébet megtestesíti a lelkiismeret keresztény tiltakozását. Sajnos, ez a kereszténységben gyakran elnémult. Erzsébet a megkínzott nép oldalára állt azzal az elhatározásával, hogy tartózkodik minden ételtől, amely igazságtalan jövedelmekből való. Vele megkezdődik a „küzdelem azért, hogy a keresztény lelkiismeret hatással legyen a javak használatára”; „társadalmi jelentőségű reform intézkedés” válik hatásossá: „az egyház részvétele a szegény nép szenvedéseiben és bánatában, tiltakozás ez a fejedelmi önkény ellen”.¹⁴ Az étkezési szabályok megtartása Erzsébet részéről nem látványos, de fontos válaszvonalat jelent a középkori krisztusi életben, amelyet egészen másképpen kell hangsúlyozni, mint az rendesen történik. Szentünk rendkívül világosan megérezte korának társadalmi nyomorát. E szó még nem létezett a 13. században, de a dolog egész bizonyosan. Erzsébet nem gondolt arra, hogy az igazságtalanság okait megszüntesse. Erzsébetet a szocializmus előfutárának nevezni, egyenlő lenne törekvéseinek eltorzításával. Egyéni utat járt ő, amelyen tartózkodott a tömegek nyomoráért való közös felelősségtől. Szentünk az erőszakmentes, krisztusi forradalomnak volt egyik képviselője. Ez Krisztusnak a világban történt fellépése óta belülről rengette meg a világot. Erzsébet csendes forradalmának felvázolásával elhalványul a jótékonykodó fejedelemnő ártatlan elképzelése, és előtérbe kerül a valódi kép.

Erzsébet következetesen és gyökeresen járta személyes

¹³ M. Maresch, i. h. 29.

¹⁴ M. Maresch, i. h. 29. és 59.

útját, messze túlhaladt mindent, ami szokványos. Áttörte azokat a magas falakat, amelyeket a hűbériség emelt a felső és az alsó rendek közé. E falak akkoriban vitathatatlanok voltak, és aki hozzájuk nyúlt, csaknem a szentségtörés bűnét követte el. Tabuk voltak, és senki sem botránkozott meg rajtuk, az szóba sem került, hogy valaki megingatta volna őket. Erzsébet azonban példátlan merészséggel túltette magát a hűbéri rendi különbségek előítéletein, és keresztény gesztussal úgy szakította széjjel ezeket, mintha valami pókháló lennének. A szolgálóleányoknak nem volt szabad őt „úrnőnek” szólítaniok, mint ez az udvari szokásnak megfelelt, mert ő nem érezte magát fölöttük valónak, s alapjában egyenlőnek tartotta magát velük. Kifejezett kívánságára „Erzsébet”-nek kellett őt szólítaniok és tegezniök. A fejedelmi környezet számára ezzel határozottan túl messze ment, Erzsébet számára viszont ez sem volt elég. Nem ült többé elkülönített urasági asztalhoz, együtt étkezett a szolgálóleányokkal ugyanabból a tálból. A szolgáló személyzettel való testvériesülés Tolsztoj törekvései előzményének tűnik, aki szintén kézfogással köszöntötte a szolgálót, és úgy beszélgetett velük, mintha vele egyenrangúak lennének. Erzsébet egészen tudatosan lábbal taposta a társadalmi elbizakodottságot, semmibe vette, és szabadulni akart tőle. E téren is áthágta az összes szokásokat, összetörte a merev konvenciót, sőt, az egyik szolgálóleánynak ezt mondta: „Lám, neked az ölembé kell ülnöd.” Az udvari társadalom rendjének keményebb megfordítása el sem képzelhető. Erzsébet a feje tetejére állította, s az ellentétjére fordította. Az a jelenet, amikor a türingiai örgrófné a térdén hintáztatja szolgálóját, valóban festői szépségnél többet tartalmaz; félreérthetetlenül szemlélteti a valamennyi embernek Isten előtti egyenlőségére irányuló elszánt akaratát. Ez nem volt egy főrangú nő szeszélye, aki el lévén kényeztetve a legfurcsább ötletekre vetemedik. Nem, önálló mása

volt ez a tanítványai lábát mosó Jézus ősmintaképének. Erzsébetnek szolgálóihoz intézett felhívását, hogy üljenek az ölébe, nem általánosíthatjuk, mint a cselédlánykérdés megoldását. E kérdést a keresztény világ oly sokáig elhanyagolta, amíg büntetésből a cselédlányok a fejére nőttek. Erzsébet már a 13. században megmutatta azt az irányt, amelyben egyedül lehet megváltatni az úr és szolga kérdését: A világ rá van utalva szolgáló szellemekre, de annyira emberségesen kell bánnia velük, hogy jobb sorban érezzék magukat, mintha másutt lennének.

A nemesi környezet nem értette meg ezt az ennyire gyökeresen felfogott hódolatot. Hadüzenettel kellett rá válaszolnia, mert megbotránkozott rajta, és érezte, hogy kihívás érte. Erzsébet botrányt okozott, és a hercegi rokonság fölöttébb fölháborodott az ő egészen másféle viselkedésén. Különösen Ágnes, Lajos nővére utasította vissza Erzsébetet mint idegen betolakodót. Sértő tapintatlansággal vágta ezt az arcába, és a többi rokon is kigúnyolta őt. Még lánykorában egyszer a templomban ülve nevelőanyja és sógornői mellett, levette fejéről a koronáját, és leborult a földre. A nép csodálkozva nézte, míg az örgrófné haragosan korholta: „Erzsébet kisasszony, mit szándékozik Ön ezzel, új szokásokat akar-e nálunk bevezetni, hogy az emberek kinevessenek bennünket?” Ám Erzsébet alázatosan felelte: „Kedves asszonyom, ne tagadja meg ezt tőlem. Az én szemem előtt az irgalmas Krisztus képe áll, amint az édes, szelíd Krisztust tövissel koronázzák. Erre az én koronám kigúnyolja őt.” Ez az összeütközés megmutatja az alapvető különbséget Erzsébet és rokonsága között, amely Lajos kivételével csupán test szerint volt rokonsága, nem lélek szerint. A család Erzsébet cselekedetét szégyenteljesnek és megbotránkoztatónak találta, nem volt illendő ezt hallgatással tudomásul venni, megálljt kellett parancsolni neki, s ennek következtében szaporodtak az

összetűzések. „Mindezen jótéteményei miatt sokat szenvedett a llesseni nemesek rágalmozásától és megvetésétől, és egyikük sem váltott vele soha egyetlen szót sem. Nem törődtek vele. Ostobának és elmeháborodottnak tartották. Gyakran sértették meg és szidalmazták Erzsébetet.” A Heisterbachi Vita (= olvasmányos életrajz) áthagyományozása váratlanul élesen világítja meg a helyzetet. A korabeli nemesség nem tekintett föl megindultan Erzsébetre, és nem csodálta őt mint „Germánia dicsőségét”. Ez a jelző csak az utókor szónoki virága. Ilyen borostyánkoszorúk a következő ítélet alá esnek: Az élő prófétákat megölik, a meghalt prófétáknak azonban emlékműveket építtek. A nemesség szemtanúi nem ítélték elismerően, mert számukra Erzsébet dőre és elmeháborodott személy volt.

A nemesi környezet véleményét ne utasítsuk vissza felháborodva, hiszen a modern történetírók szerint Erzsébet „csak helytelen vonalakra, kifecamodott tagokra, kicsavarodott egészségtelen helyzetekre vitte”.¹⁵ Más történetírók, akik adalékokat írtak „Tübingiai Erzsébet megértéséhez”, arról beszéltek, hogy „extravagáns életmódja” volt, aki „életidegen, rajongó, illúziós” vágyakat táplált magában, és valamiféle „hasadt és határozatlan lénye” volt.¹⁶ A régi és új megítélés elárulja azt a tüskét, amelyet Erzsébet jelensége jelentett a szokványos érzésvilág számára. Az ész álláspontjából ítélve Erzsébet balgán cselekedett. Ám a józan emberi értelem nézőpontja sohasem volt a kereszténység alapállása, és Erzsébet is azon keresztény bolondok közé tartozott, akikről Pál az 1. korintusi levélben oly mélyértelműen ír. A szentséget majdnem mindig a bolondság formájában éltek, és belátás híján lennénk, ha meg akarnók

¹⁵ A. Hausrath: Der Ketzermeister Konrad von Marburg (= Marburgi Konrád, az eretnekemester). 1883. 169.

¹⁶ W. Maurer, i. h. 44. 45. 63.

védni Erzsébetet e szemrehányásokkal szemben. Erre ő igazán nem szorul rá. Az okos, felvilágosult emberek szemében bolondos asszony volt, s az is marad, mert nem a szokványos szabály szerint élt, nem védekezett, és tehetetlenül állt a kívülről jövő támadásokkal szemben. De éppen ezért ragyogta be őt a szentség fénye.

Lajos halála után bizonyos idővel az ellene irányuló kedvezőtlen hangulat Wartburgban annyira elhatalmasodott, hogy Erzsébet elhatározta távozását. A régebbi irodalom rendesen helytelenül mutatja be a Wartburg elhagyását, amennyiben elűzésről beszél. A valóban megtörténtek nem felelnek meg e fogalmazásnak, jöllehet az erről szóló források nem egészen egyhangúak. Erzsébet önkéntesen vonult el a várból; Heinrich Raspe nevű sógorának ellenállása következtében inkább kényszerű menekülés volt az, mint kitaszítás. Lajos halála után a rokonság megtiltotta neki az ételekre vonatkozó előírások megtartását, arra kényszerítették, hogy a közös asztalnál étkezzék, és mivel – mint a szolgálók beszámolója mondja – nem „akarta a megélhetését fedezni a szegények megrablásából és kizsákmányolásából, mint az ilyesmi a fejedelmi udvarokban elő szokott fordulni, inkább választotta a számkivetést és megélhetésének keze munkájával való megszerzését. Menekülésszerűen hagyta el a várat, és tudatosan szállt le társadalmi magaslataról. Ez volt az első lépése a valódi szegénységbe, amely mindig is a szeme előtt lebegett. Erzsébet menekülése drámai körülmények között ment végbe az éj homályában; az ismeretlenbe és a bizonytalanba lépett, nem sejtve, hogy mi vár reá.

Egy hideg téli estén hagyta el Wartburgot szolgálóleányaival, és csak fáradtságosan talált valami szegényes fedelet Eisenachban. Erzsébet az első éjszakát egy puszta helyiségben töltötte, üres hordók álltak szanaszét, és sertéseket helyeztek el valamikor benne. A néma falaknak e szavakkal mondott istenhozzádott: „Szívesen

köszönetet mondanék az embereknek, de nem tudom, miért.” Elment a minorita testvérekhez a Mihály-kápolnába, s arra kérte őket, kezdjenek Te Deum-ot énekelni, mert mégis az volt az érzése, hogy elnyerte a szabadságot. „Most volt végül oly szegény, mint Krisztusa”; átlépte életének Rubikonját, és a krisztusi élet megvalósítása még gyökeresebb, tragikusabb formákat öltött.

Valójában a lakosság tartózkodónak mutatkozott egykori jótévőjével szemben, nem tudta, mit gondoljon az önmagát megalázó Erzsébetről. Az emberek értetlenek és barátságtalanok voltak Erzsébettel szemben, alapjában véve megvetették őt, miután most már nem volt mit várniok tőle. A krisztusi életmód merész megvalósításával az egyszerű nép éppúgy visszautasítólag állt szemben, mint a főúri környezet. Erzsébet e pillanatban egyedül volt, mindenki elhagyta őt. „Egy beteg özvegyasszony, aki gyakran kapott tőle alalmazást és kegyes adományokat, amelyek nyomorúságos állapotában jól estek neki, a templomba menet egy olyan szűk helyen találkozott Erzsébettel, ahol kövek voltak lefektetve egy mély mocsáron való átkelés végett. De az özvegyasszony nem akart kitérni, és Erzsébetet a sárba lökte, mégpedig oly erősen, hogy elesett és minden ruhája teljesen bepiszkolódott. Ő türelmesen viselte ezt. Nevetve kelt föl, és mosta ki ruháit.” Erzsébet a legcsekélyebb dologban sem engedte, hogy megtévesszék, bátran haladt tovább a megkezdett úton, olyan úton, amely kimondhatatlan szenvedést hozott rá. A szenvedés hozzátartozik az életszentséghez, elválaszthatatlan tőle. Minden emberi élet, amely kikerüli a szenvedést, amúgyis lesüllyed a középszerűségbe. Erzsébet szenvedő természetű volt; magára vállalta a szenvedést, mosolyogva viselte, s ezért is hatolt olyan mélyen a kereszténység titkába. A szenvedés misztikáját egyáltalán nem lehet értelemmel felfogni, túl van az mindennemű lélektani magyarázaton.

Szentünk azért volt képes elviselni a szenvedést, mert minden méltatlanság közepette csodálatos megerősítést kapott Istentől. Azon az éjjelen a Wartburg tövében Erzsébet ismét látomásban részesült. Krisztus jelent meg neki, és ő hallotta, amint mondja: „Ha te nálam akarsz lenni, én is nálad akarok lenni.” E szavak elárulják Krisztus iránti mélységes áhítatát, amely elvezet minket Erzsébet szentélyének legbelsejébe. Bensőséges kapcsolata volt Krisztussal, összeköttetésben volt az Úrral, és minden szokatlan cselekvése a vele való misztikus közösségből következett. Egy ízben a templomban elragadtatásba esett, s amikor Isentrud annak tartalmáról kérdezte, Erzsébet ezt válaszolta: „Nem szeretném elárulni azt, amit ott láttam, de tudd meg, hogy nagyon boldog voltam, és Istennek csodálatos titkait láttam.” Erzsébet a keresztény látnokok sorába tartozott, s az általa látott látomások utalnak arra a misztikus háttérre, amelyből élt. Magáénak mondhatta „a könnyek kegyelmét” is, „amelyek a jámborság kútforrása. Az is megadatott neki, hogy sírás közben nem fitorította el az arcát, mint a közönséges emberek.” Erzsébetet eltöltötte a segítség crös akarata, ennek ellenére nem számítható az aktivista természetű emberek közé, akik szüntelen tevékenységben élik ki magukat. Szemlélődő természet volt, amilyenek kifejezetten vagy burkoltan a szentek mind. „Az irgalmas élet e tettein kívül kijelentem Isten előtt, hogy ritkán láttam asszonyt, aki ennyire szemlélődő volt. Több jámbor férfi és nő látta, mily csodálatosan ragyogott az arca, mintha a napsugarak világítanának a szeméből, ha elmerült az imádságban”, írta róla Konrád mester Rómába. Erzsébet egyszerre volt tevékeny és szemlélődő; mindkettőt együtt az Isten jelenlétének élménye közvetítette számára. Ennek köszönhette, hogy minden emberi elhagyatottság ellenére sohasem érezte magát teljesen egyedül. Több ízben részesült látomásokban, s ezeket mindig Isten vigasztalásaiként fogta fel,

hogy minden elhagyatottsága ellenére sem hagyta el őt Krisztus. A látomások semmiképpen sem merő képzeleti képek, amelyek a testi fáradtság vagy az idegkimerülés állapotából erednek. Az ilyen felfogás racionalista hitetlenség, amely éppen a szentek belső arculatát hagyja figyelmen kívül. Látomásos szemlélete miatt Erzsébetnek nem volt szüksége képekre sem, hogy azokat áhítattal szemlélje. A régi beszámolók mondják: „Semmilyen képekre sem volt szüksége, mert ezeket a szívében hordta.”

Miután Erzsébet Wartburgból elmenekült, átmenetileg a nagynénje, Matild, kitzingeni apátnő avatkozott bele a sorsába, és kísérte el nagybátyjához, Egbert bambergi püspökhöz. Ez az egyházfő azt tanácsolta neki, hogy házasodjék meg újra. Erzsébet azonban idegengedve utasította vissza a kívánságot, hiszen még Lajos életében megfogadta, hogy férje halála esetén soha többé nem köt házasságot. Élénk vérmérsékletének megfelelően ezúttal úgy nyilatkozott, hogy inkább levágatja az orrát, mintsem még egyszer megengedje, hogy őt férfi átölje. Erzsébet azt tervezte, hogy szegényen fog élni, és házról-házra járva koldulja össze a megélhetését. Szándéka módfelett merész volt, hiszen még Ferenc is csak férfi-tanítványainak parancsolta meg a koldulást, de nem nő-tanítványainak. Az a korábbi jelenet, amikor Erzsébet még Lajos életében koldusruhát öltött, és szolgálóinak azt mondta, így fog festeni, amikor majd koldulni jár házról-házra, nem volt csupán színészi ötlet. A tréfából tett nyilatkozat elárulta titkos óhaját. Most úgy vélte, elérkezett az ideje, hogy elgondolását valóra váltsa. Konrád azonban megtagadta tőle hozzájárulását, és mereven elutasította tervét, ha mégoly siránkozva könyörgött is Erzsébet ezért. Azt találta, nem illik a tiszteletre méltó fejedelemnőhöz, hogy ilyen szegényes módon tengesse életét. Az Erzsébet és Konrád közötti parázs hangú beszélgetés azzal végződött, hogy szentünk

kijelentette: „Akkor valami olyant tesztek, amiben nem fog tudni meggátolni.”

Ez időben Erzsébet számára is világos lett, hogy a szegénységbe és nyomorba vezető életútjára lehetetlen magával vinnie kicsiny gyermekeit. E felismerés fájdalmas volt, de nem zárkózott el előle. Ha beleszakad is anyai szíve, meg kellett válnia gyermekeitől. Szentünknek egyetlen cselekedete sem találkozott annyi értetlenséggel, sőt elítéléssel, mint Erzsébet lemondása gyermekeiről. Ám itt sincs helye az elhamarkodott ítélkezésnek. Valóban nem nehéz megütközni rajta, hiszen ez megfelel minden anya érzésének. Erzsébet azonban nem volt szívtelen anya, aki sorsukra hagyja gyermekeit, hogy önző szórakozásait hajhássza. Helyzetében inkább arról volt szó, hogy bizalomteltjesen rohanjon az abszurdumba. Az az elhatározás, hogy gyermekeit kolostori nevelésre adja, nem volt könnyű számára. A gyermekeiről való lemondás valószínűleg még nehezebb volt, mint a búcsúzás keresztes hadjáratba vonuló férjétől és a menekülés Wartburgból. Amikor gyermekeitől megvált, élő húsdarab szakadt ki a testéből. Nagy és súlyos áldozat volt ez részére, ahhoz az áldozathoz volt fogható, amelyet Ábrahámtól kívántak Mória hegyén, ahol el kellett hagynia a földi értelmet, és csupán a hitét vihette magával. Ezzel tanúsította készségét arra, hogy visszaadja Istennek azt is, ami a legkedvesebb neki. A langyos, vasárnapi keresztény nem illetékes rá, hogy megdicsérje vagy korholja miatta, mert a legnehezebb próbatétel ez, amelynek az embert alávethetik. Erzsébet azért könyörgött Istenhez, ne engedje, hogy erősebben érezze a gyermekei iránti szeretetet, mint a többi ember irántit. Leírhatatlan az a sok könny s az a belső küzdelem, amelybe ez az imája került. Hősi kérése meghallgatásra talált, és Erzsébet képes volt arra, hogy megmondja szolgálóinak, kisdedeit rábízta Istenre. Meghozta azt a legkevésbé anyának való áldozatot, amely egy anyától megkövetel-

hető, s éppen ezáltal emelkedett végül is a testitől a lelki anyaságra, amely átfogott minden gyermeket, aki rá-szorul anyai melegére.

Miután Konrád elrendezte Erzsébet vagyoni jogi ügyeit a rokonaival, szentünk átköltözött Marburgba. Megállapíthatatlan, vajon a hely megválasztása Erzsébetnek vagy Konrádnak kívánságára történt. Marburgon kívül vásárolt egy udvarházat, amely a Lahn völgyében volt, közel egy patakhoz, és e telken ispotályt építtetett, egyszerű kézműves épületet, amelynek nem volt sok helyisége. Kívánsága szerint Ferenc tiszteletére szentelték, s ezzel újra bizonyosságát adta, hogy a Poverello világához tartozik. A marburgi ispotályalapítás újdonságszámba ment, mert a középkor derekán a kórházak vezetése rendszerint a papság feladata volt. Itt egy asszony vette át e feladatot, ami felkeltette a kortársak csodálkozását.

Az ispotályba való felvételt a gyónás elvégzésétől tették függővé. Erzsébet egyébként sokat adott a rendre. A betegeket kezelték, s ezt saját maga végezte, ellátta az összes többi munkát is, beleértve a szakács munkáját, amelyet nem kedvelt különösebben. Erzsébet különös gondjába vette a betegeket, a rühtől és leprától sújtott embereket, akiktől mindenki undorkodva fordult el. Ő mentes volt az undor érzésétől, különösen a rossz szagú betegeket ápolta, maga fürdette a szenvedő gyermekeket anélkül, hogy ebből a legkisebb ügyet is csinálta volna. A széplelkek sohasem értették meg semmitől vissza nem riadó önfeláldozását, az egyik irodalmárkodó hölgy egyenesen arról ír, hogy Erzsébet „az ellenszenvesnek kultuszát” üzte.¹⁷ Valójában Erzsébet arra a gyökeres önlegyőzésre törekedett, amire csak a kegyelem embere képes; a világ legderűsebb arcával mondta:

¹⁷ E. Busse—Wilson: Das Leben der hl. Elisabeth (= Szent Erzsébet élete). 1931. 106.

„A nővérek élete a legszegényesebb e világon, s ha lenne még szegényesebb élet, azt választottam volna!”

Erzsébet a betegben mindig a szegény embert látta; a szegény minden formájában vallásos alak volt a számára: benne az Üdvözítő rejtőzött. „Mily jó nekünk, hogy mi így fürdetjük és betakarjuk az Urat”, mondta egy ízben Erzsébet, s e megnyilatkozása feltárja legbensőjét. A mellette álló szolgálóleány nem értette meg szavait, s ezt mondta: „Lehet, hogy Önnek ez jó; de nem tudom, más is így van-e vele.” A válasz rámutat az Erzsébet és más emberek közötti szakadéokra. Számára a karitás egyértelműen Krisztus szolgálata volt: „Amit egynek tettetek e legkisebbek közül, azt nekem tettétek.” E magatartás megvédi az embert minden elkedvetlenedéssel szemben, és helyes értelmet ad szolgálatának. Erzsébet számára a betegekben a láthatatlan Krisztus volt jelen; a szeretet gyakorlásában misztikus szerepet látott.

Marburgban sem volt a Konráddal való együttműködés surlódásmentes. Mivel erősen igénybe vett ember volt, nem tartózkodott mindig nála, és szó sem lehet valami háztartási közösségről Erzsébet és Konrád között. Ám szigorúan felügyelt rá, és minduntalan nagyon keletlen utasításokat adott neki. Néha az ember képtelen kivédeni azt a benyomást, mintha szánt-szándékkal kínozták volna szentünket. Önkényesen eltávolította mellőle Irmtrudot és Gudát, akik hosszú évek óta szolgálták, s akik könnyek között vettek búcsút Erzsébettől, és e helyett valami öreg, zsémbes asszonyt adott neki segítségül, aki szeszélyességével és kötekedő természetével megkeserítette Erzsébet életét; Konrád megtiltotta neki, hogy alamizsnát osszon, ha az több volt, mint egy fillér, s végül is már csak annyit engedett meg neki, hogy kis szelet kenyeret osszon széjjel. Ismételten összeütözésekre került sor a fehér és a fekete kereszténység között, amelyet Erzsébet és Konrád képviselt. A leprá-

soknál végzett szolgálat alkalmával Erzsébet nem riadt vissza attól, hogy megérintse és megcsókolja a betegek fekélyeit. Konrád mester szigorúan megtiltotta ezt neki, s amikor ennek ellenére egyszer ismét magához vett az ágyába egy leprás fiúgyermekket, oly erősen megbüntette, hogy Erzsébet eszméletét veszítette. Ájultából fölocsúdva Erzsébet ezt mondta Konrádnak: „Annyira megütöttél, hogy egész az angyalok kilencedik karáig repültem.” A sötétkedélyű férfi erre csak annyit válaszolt: „Azt akartam, hogy az angyalok kilencedik karáig ütlegelhetelek volna.” Nos, a vesszőzés e goromba veretű gyónatóatya nevelési módszeréhez tartozott. Igaz, nem érte el a célját, és Konrád egyik védelmezője ezután úgy vélte, a mesternek oka volt rá, „hogy szomorú és felháborodott legyen azon nevelői munkája sikertelenségén”, amelyet Erzsébetre fordított.¹⁸ Erzsébet lelki alkata annyira egészen másnemű volt, hogy e tekintélyre alapozó férfi képtelen volt azt felfogni. A (kettejük közti) különbség kitűnt még egy, az utolsó időben folytatott beszélgetésükből: Konrád megbetegedett; magához hívatta Erzsébetet, s megkérdezte, mit szándékozik tenni halála után a saját művével, amely véleménye szerint még nagyon kevésbé biztosított. Szentünk egészen tárgyilagos maradt, és a látnok nyugalmával felelte: „Én halok meg, s nem Ön!”

Előérzete csakhamar teljesült. Erzsébet megbetegedett, és hiányos táplálkozása következtében a teste nem nyújtott annyi ellenálló erőt, amennyi a betegség legyőzéséhez szükséges lett volna. Ágyba kényszerült, és alig két hétig volt beteg. Konrád megjelent a betegágyánál, meghallgatta gyónását, bár csak azt ismételte, amit már meggyónt. Megkérdezte őt a végrendelete felől is. Erzsébet elcsodálkozott a kérdésén, hiszen mindenét elaján-

¹⁸ W. Maurer, i. h. 61.

dékozta, és semmije sincsen már, amiről rendelkezhetnék. Betegágyán jutott neki osztályrészül egyik legszebb élménye. A körülállók édes éneklést hallottak, amikor arcával a fal felé fordult. Egy idő múlva így szólt a szolgájához: „Hol vagy, kedvesem?” A szolgáló így felelt: „Itt, mily édesen énekeltél!” Erzsébet megszólalt: „Így, hát hallottad az éneket? Mondom neked: köztem és a fal között ujjongva dalolt egy madárka, s az ő hangja engem is éneklésre csábított.” Másféle órái is voltak, mert nem vette körül őt minden időben nyájas ének. Neki is ki kellett állnia a végküzdelmet, védekeznie kellett az ördög támadásai ellen, úgyhogy gyakran hangos szóval kiáltotta: „Pusztulj, takarodj!” Két nappal a vég előtt azt kívánta, hogy hagyják őt egyedül, s (ekkor) főként az Úr szenvedéstörténetével foglalkozott. Hajnalhasadtkor felhangzott az első kakasszó, s Erzsébet ezt mondta: „Lám, közel az óra, amikor a Szűz szült.” Valamennyi jelenlevőt Istennek ajánlotta, s még utoljára ezt mondta: „Most jött meg az ideje annak, amikor a mindenható Isten magához fogja hívni barátait.” Az 1231. november 16-ról 17-re virradó éjszaka, „az első kakasszó után” halálával beteljesítette önmagát.

VI.

Erzsébet holtteste édes illatot árasztott. Előbb az ispotály templomában temették el, és sírjánál mindjárt számos gyógyulás történt. A régebbi beszámolók ezeket kritikátlanul túlértékelték, s a mai emberek szkeptikusan állnak meg előttük. Az utolsó nyugvóhelyén történt csodák megújult jelci személye kisugárzó erejének. Erzsébet továbbra is a csodatevő asszony maradt, a nép fényes seregekben tódult sírjához, és Marburg nagyon látogatott búcsújáróhellyé lett.

A tartomány határain túl, messze földön is szentünk

hatása alatt álltak az emberek. Konrád mester buzgón gyűjtötte az összes tanúbizonyságot, és nagyon törekedett arra, hogy Erzsébetet szentté avassák. Ő és Hessen örgrófja egyaránt érdekelték voltak ebben. Óhajuk a legrövidebb időn belül célt ért. Erzsébet még négy évet sem nyugodott sírjában, amikor 1236 pünkösdjén már sor került a hajdani türingiai örgrófné hivatalos szenttéavatására. IX. Gergely pápa, aki már élete éveiben levélben fordult Erzsébethez, oltárra emelte őt, s egy héttel később Kasztília királynéjához intézett írásában így foglalta össze jelentőségét: „A kohó parazsát a szenvedélyes szeretet műveiben tartotta izzásban; hiszen tüzesen szerette Istent és a felebarátot. És az emésztő tűznél meg az örök izzásnál kioltotta a bírvágyat, a veszekedés anyját, és elvonta kezét az igazságtalan javaktól.” Ugyanazon évben, mint amelyben szentté avatták, kezdték meg az alapkövetéssel a marburgi Erzsébet-templom építését, amelybe később átvitték csontjait. Maga a császár haladt a menet élén mezitláb és vezeklő ruhában. Azóta Erzsébetet Németország nemzeti szentjének tekintik; e dicső cím mindmáig megmaradt számára.

Erzsébet halála után nem sokkal megkezdődött a legendák képződése is, amely ugyan gyakran elhomályosította életének drámaiságát, és semlegesítette a meg-rázó valóságot. Az ismert rózsacsoda, amely még Lajos alakját is igazságtalan fénybe helyezi, más szentnek az élettörténetéből kölcsönzött. Teljesen helytálló Reinhold Schneider figyelmeztetése: „Nem szabad letörnünk az őt körülfonó legenda virágait; ezek túl szorosan folyják körül; ám bizonyára félre kell hajtánunk kissé azokat, hogy megsejtsük az Erzsébet által elhallgatott fájdalmakat.”¹⁰ Egy merőben a történelmi okiratok szerint tudó-

¹⁰ R. Schneider, i. m. 181.

sított Erzsébet-életrajz nem kielégítő, és a csak történelmi alapállású kutatás — még ha romantikus előjelű is — túl kevésbé hatol a mélyre, és nem leplezi le a szent rejtett arculatát.

Lehetetlen Erzsébet alakját egyetlen képletté szűkíteni, mert ahhoz túl gazdag tartalmú. Maga is úgy értelmezte feladatát, hogy „azt, ami mögötte van, az ellentétjével kell kiegyenlítenie és megszenvednie”. Nyilvánvalóan mélyértelmű magyarázat. Erzsébet mögött súlyos vétekekkel terhelt családi történet volt, amit az elnyomottak és megbántottak iránti, valóban ellentétes odaadásával fájdalmasan és maradéktalanul levezekelt. Ha az ember nyomon követi azt az utat, amelyen át ezt véghezvitte, megnyílik a „keresztre feszített irgalom” látványa. Erzsébet számára nem volt szó valami olcsó együttérzésről, amely semmibe sem kerül; nála a boldogságokban szereplő irgalom tárult fel, amelyért lelkileg keresztre feszült. Kortársai — jelképesen szólva — a kínok fájára függesztették őt ajándékozó szeretetért, ugyanúgy, mint ahogy egykor az Úrral tették. Az evangéliumi irgalmasságot még sohasem éltek másképpen, meg kell hagynunk Erzsébet szeretetének a keresztre feszítését a maga egész szörnyűségében, látnunk kell, hogyan gúnyolták ki és ütötték, és hogyan viselte kínszenvedését. Éppen a megfeszített irgalom által nőtt bele Erzsébet drámája az üdvtörténetbe.

Erzsébet életszentsége mindenekelőtt abban nyilatkozik meg, hogy erősen vágyódott az önkéntes szegénységre. Ferenc szelleme kézzelfoghatóan élt benne. Az előkelő ruházat túl szűk lett számára, tehernek találta nem pedig gyönyörnek. A gazdagság nyomasztó volt részére, és minden erejével igyekezett tőle eltávolodni. Mint örgrofnénak eleinte megtiltották ezt neki. Kötötték őt bizonyos állapotbeli előírások, s ezért darócingét rejtve hordta a szép ruhája alatt. Lajos halála után megszabadult fejedelmi pompájától, úgy dobta azt a sarokba,

mint valami csillogó limlomot, és merészen lépett a szegénység és a szabadság útjára. Semmilyen bilincs sem kötötte többé a világhoz; Erzsébet megszabadult minden köteléktől, és öskeresztény határozottsággal vallotta magát szegénynek. Erzsébet a németiség területén újra meghonosította az egyházban a szegénységet, mégpedig azt a misztikus szegénységet, amely az értelem számára felfoghatatlan. Számára a szegénység misztérium volt, s nem csupán gazdasági kérdés; Krisztus szegénysége sohasem tűnik el tökéletesen semmiféle, mégoly haladó társadalmi berendezkedésben sem.

Fejedelmi származásának másik ellenpólusa volt nála, hogy tudatosan akarta az alázatot. Erzsébet megalázkodásában mindig embertársai mellé állt, sohasem fölébük. Az önkéntes leszállás felel meg egyedül a keresztény alázatnak, s ez egyike a leglényegesebb magatartási módoknak, amelyeket az evangélium megkövetel, s amelyeknek ereje kiemeli sarkaiból a világot. Erzsébet a szélsőséges alázat szakadékaiba szállt le. Ez olyan tett, amely a szentségnek sajátos jele. Nem kerülhető el, hogy Erzsébetnek tudatosan keresett önmegalázását ne nevezzük a megfeszített irgalomnak. Erzsébet jellemzője az „olyan leszállás, amely nem látogatásszerűen történik, hogy aztán ismét visszatérjen a biztos magasba, saját színvonalára, mint ezt minden jótékonyság és társadalmi munka teszi, hanem hogy ott maradjon”.²⁰

Erzsébet derűs vidámsággal vállalta mind a valódi szegénységet, mind az alacsony sors akarását. Ez az aszkétikus szent nő minden más volt, mint valami savanyú fazék. Azt képzelni, mintha zsémbes ember lett volna, a szentségnek olyan leértékelését jelentené, amelynek úgysem lenne kisugárzása. Már rá akarták fogni Erzsébetre az elkeseredést, amikor utaltak arra az esetre,

²⁰ I. F. Görres: Zwischen den Zeiten (= A korok között). 1960. 321/322.

amelynél félreértésből ollóval levágta egy fiatal leány szőke haját. Ennek semmi köze sincsen valami kaján érzülethez; Erzsébet azzal vigasztalta a síró leányt, hogy ezáltal akaratlanul szabadul meg a női hiúságtól. Ismerte ő az örömet, kifejezetten megjegyezték róla, hogy „a nélkülözéseket is örömmel viselte”. Nevetett, amikor egy bosszús asszony a sárba lökte, derűs kedéllyel végezte a felebaráti szeretet cselckedeteit; s még ha titokban ostorozta is magát, a nyilvánosság előtt vidám arcot mutatott, és a látomások idején éppúgy kimondhatatlan örömet érzett. Minduntalan megemlítik Erzsébet belső derűjét, amely az evangélium örömhírének egy sugara. A keresztre feszített irgalmasságot titokban vallásos ujjongás kíséri. Erzsébetet minden nehéz harca közepette eltöltötte a vallásos könnyedség, különben nem hallotta volna egy madárka bájos énekét, és nem énekelt volna együtt vele. Lelki derűje egyike lénye legszebb sajátságainak, összehasonlíthatatlan karizma, amelyet az ember ajándékba kap. „Mindig is azt mondtam, hogy feladatunk az embereket vidámmá tenni”, ez olyan mondása, amely rávilágít szentünk lelki hátterére. Nem lehet a keresztes világosságot találóbban meghatározni, mint ahogyan e jelmondatban történt. Az öröm terjesztése mindenekelőtt a keresztesek feadata; azt a szomorúságot kell legyőzniök, amely a léleknek nemcsak átmeneti gerjedelme, hanem a bűnbeesés óta a lelkünk lényegéhez tartozik. Akinek sikerül az embereket szívből örvendezővé tenni, és nem csupán egy futó percre kérdéses eszközökkel elszórakoztatni, az elhozta nekik az evangéliumot. Derűs lényével Erzsébet ismételten megmutatja, hogy konzseniálisan megértette déli eszményképét. Eltöltötte őt belső öröme, és ismerte azt a vallásos örömet, amely azonos az evangéliummal.

A szegénység, az alázat és az örvendezés szép, ám lelki szépsége ellenére sem írja körül tökéletesen Erzsébet életét. Nem elégséges teljesen, éppoly kevésbé, mint az

a történelembölcseleti megjegyzés, amely Erzsébet törekvésében azt az új emberképet akarja látni, amely felváltotta a szigorúan rendezett 12. század emberképét. Éppenséggel kedvelt fogalmazások ezek, de keveset mondók, éppúgy mint az, amely hangoztatja Erzsébet alakjának idegenszerűségét, mert nem illik a mai kor szkémájába. Inkább emlékeztessünk még egyszer Magdeburgi Matild magyarázatára, amely összeköti a véget a kezdettel. Szavai szerint Erzsébet a menny követe volt, akit elküldött „azokhoz a szerencsétlen asszonyokhoz, akik váraikban ültek, akiket annyira átítatott a tisztátalanság, oly teljesen elborított a gőg, és állandóan körülvevett a hiúság, hogy jogosan kellett volna a mélységbe zuhanniok”. Vajon Erzsébet küldetésének ez az értelmezése csak az ő korára érvényes, és nem a mai korra is? Ha a modern kor túlhaladta volna, nem lenne érdemes foglalkozni vele, vagy csupán történeti érdekessége lenne, ami nem felel meg személyiségének. Csakhogy a szentek jelentősége túlszárnyalja a korokat. Matild látószögét azonban nem szabad minden további nélkül kiterjeszteni az egész női világra. Különben az ember téves általánosítással vétkezik külön lapon!

Matild értelmezése Erzsébet küldetéséről ennyiben a jelenkor számára is maradéktalanul érvényes. Végso megnyilatkozása azonban, hogy „Erzsébet példáját nem egy asszony követte, amennyire akarta és bírta”, tekintetünket még egyszer más irányba tereli. Léteznek-e még ma is olyan nők, akik Erzsébetet választják mintaképül? Bizonyára vannak, mégha ismeretlenek is. Vajon Erzsébet követése a modern korban nem lenne-e túl bonyolult dolog? Pontosan úgy, ahogyan Erzsébet cselekedett, bizonyára nem lehet már jelenleg viselkedni, ez nevetséges másolat lenne; a mintaképet lelkületben kell megragadni, és nem betű szerint. A mai időknek új erzsébetes mintaképre van szükségük, amelyet a modern nő is követhet a maga másfajta helyzetében.

(További munkák Erzsébetről: Gróf Montalembert, Magyar Szent Erzsébet thüringiai hercegnő története (1207 – 1231). Fordította a pesti növendékpapság magyar egyházirodalmi iskolája. Eger, 1862. L. v. Strauss és Torney: Das Leben der hl. Elisabeth von Thüringen = Tübingi szent Erzsébet élete; F. J. Weinrich: Elisabeth von Thüringen = Tübingi Erzsébet. 1958. (regényalakban); H. v. Königswald: Die hl. Elisabeth = Szent Erzsébet. 1961.; Elisabeth von Thüringen, die Zeugnisse ihrer Zeitgenossen = Tübingi Erzsébet, kortársainak tanúságai (ed. Maril) 1960.)

SZILÉZIAI HEDVIG

I.

Milyen volt Szent Hedvig külseje? Milyen volt az alakja, és milyen tekintettel nézett e világra? Nem tudjuk. Nincsen hiteles képünk földi életének idejéből. Az a pecsétnyomó, amelyet Hedvig használt, vékony alak képét mutatja, aki leomló öltözkbe rejtőzik, úgy-hogy arcvonásai nem ismerhetők fel. Hedvig életének számos ábrázolása mind lényegesen későbbi korból való, a festőművész képzelőtehetségét tanúsítja, és nem egy-korú portréművészet.

Ha nincs is tudomásunk külső megjelenéséről, megfigyelhetjük belső arculatát. Lelkének képe kitörölhetetlenül vésődött az utókor tudatába. A *Legenda maior de beata Hedwigi*-ből fényes ragyogással villan elő e szent nő igazi arca. Eközben nem szabad a legenda szót összekötnünk valami díszítő ábrázolás képzetével. Ezen írásmű esetében egyértelműen az „életrajz” szóval kell azt fordítanunk. Az ismeretlen pap vita-ja természetesen középkori stílusban íródott, nem pedig modernben. A szerző közömbös volt Hedvig lelki fejlődésével szemben, s kevés hiteles szót hagyományoz át a szent szájából. Ennek ellenére nem értékelhető eléggé ez a bájos életleírás, amelynek értéke csak növekszik, ha ismételten elolvassuk. Nem sokkal Hedvig halála után keletkezett. A szerző keze ügyében voltak a szemtanúk vallomásai, ismerte a szenttéavatási eljárás során kihallgatott személyek nyilatkozatait, és felhasználta a Hed-

vígről szóló egyik rövidebb, elveszett vita-t is. Egy csomó olyan részletről tudott beszámolni, amely nem hat kitalált dologként, s ez tagadhatatlan élénkséget visz életleírásába. Adatközlés szempontjából ez a régi „vita” szavahihető és megbízható, semmiképpen sem visz át egyszerűen más szentek életéből való legendaszerű élményeket Hedvigre, mint ez a középkorban gyakran előfordult. Annak, aki ért a többszázéves életrajz olvasásához, és figyel annak háttérére is, feltárul Hedvig belső arca, amely kérdő szemmel néz reánk, s a valóság szépségét sugározza.

Ez a „vita” figyelmünket nem irányítja Hedvigre elsősorban mint sziléziai hercegnőre, mégpedig joggal. Magától értetődően megemlíti azt is, hogy hercegnő, de nem elsődlegesen. Valamennyi képeslap, újság és heti revű éppen eléggé mutatja az embereknek a grófnőket, hercegnőket és főhercegnőket, és nem sokat lendít az embereken, ha látják őhercegségeiket berendezett kastélyaikban. A valódi nemes ember egyáltalán nem is kívánja, hogy őt közszemlére tegyék. Hedvig mint sziléziai hercegnő olyan téma, amely — ha komolyan vesszük — zömmel történelmi érdeklődést kelt, amelyhez könnyen tapad afféle régészeti illat, s amely nem foglalkozik azzal a lényeg szerinti emberrel, akit a sziléziai költő, Angelus Silesius énekel meg igéző epigrammaiban.

Aki meg akarja pillantani azt, ami Hedvig alakján időtálló, annak tudatosan kell a szent nő felé fordulnia. Szent Hedviget azonban nem lehet tudományos módszerekkel megközelíteni, mert a hűvös tárgyilagosság nem jut el közelébe, ehhez legalább is a mellette való személyes állásfoglalás szükséges. Korunkban ritkán vesszük észre a szenteket; úgy tűnik, mintha egyre inkább vissza akarnának húzódni a zajos jelenből, és a modern embert a maga cifra nyomorúságában akarnák hagyni. Pedig a szentekkel való találkozás korunk legsürgetőbb szükségleteinek egyike. Persze, nem szabad többé litánia-hangnem-

ben beszélünk a szentről, nem is az ájtatosság túlságosan elkoptatott beszédmódjában, amely inkább taszít, mintsem vonz. Éppúgy nem felel meg a vicces-ironikus hangnem annak az új beszédmódnak, ahogyan életszerűen kell szólni a szentekről. Arról van szó, hogy a szenteket a saját adottságaik alapján értsük meg: Ők is a világban voltak, mint mi, és minden történelmi kavarodás ellenére áttetsző tisztaságban maradtak. A szent bemutatja az örökkévalónak betörését a kortörténetbe. Annak, aki egy élő alakon pontosan megfigyelhette ezt az összehasonlíthatatlan élményt, egyszer s mindenkorra elmegy a kedve attól, hogy olcsó gúnyt űzzön holmi unalmas gipszfigurákból, és kiszakíttatik életének pusztá tengetéséből.

Hamis az az elképzelés, hogy a korábbi ember minden további nélkül megértette a szentet, és hogy csupán a modern korszellem által elfogulttá tett embernek vannak itt mindenféle nehézségei. A Hedvig vita-jának szerzője is megjegyzi egy alkalommal, „még csodálatra méltóbb”, egy másik alkalommal pedig hozzáfűzi: „Csodálatos ez, mégha nem alkalmas is az utánzásra”. Mi mást mondanak e kijelentések, mint hogy neki is le kellett küzdenie belső ellenállását. Valószínűleg nem figyeli meg helyesen a szenteket, aki egyáltalán nem látja rajtuk az idegenszerűséget. Meg kell hagynunk másszerűségüket, mint valami tövist, és nem szabad azon néhány sima kijelentéssel túltennünk magunkat. Az eleinte érthetetlen hozzájuk tartozik. Ez az a szükséges sorompó, amely megóvjá őket attól, hogy minden további nélkül be lehessen őket sorolnunk elképzeléseink világába. Előbb el kell ismernünk ezt a különbséget, és csak később távolodik el az, ami idegenszerű, hála a szent iránti szeretetünknek. Meghatározatlan kisugárzás indult ki Hedvig életszentségéből, különösen azért, mert az emberi létnek egyik legmagasabb alakzatát testesítette meg. Már Hedvig életében felfigyeltek rá, ha-

lála után pedig nem kellett mesterségesen elősegíteni a kisugárzás észrevételét. Küldetésével messze kimagaslott nemesi környezetéből, és mivoltát a legmagasabb rendű isteni művészet alkotásává alakította. Lénye Margarete Susman-nak egyik mondásával értelmezhető: „Óriási titok, hogy éppen a legnagyobb emberek majdnem mindig csak alkottak, ahelyett, hogy éltek volna. Valóban élni csak a szentek tudnak”.¹ E találó észrevétel érinti Hedvig misztériumát is. Tudott élni, képes volt létének azt az alakot adni, amelyet lelkiismerete szerint helyesnek érzett, és nem tartozott azon sajnálandó teremtményekhez, akik állandóan elégedetlenek a saját életükkel, mert nem lett belőle az, amit reméltek. Ki teljesíti legmélyebb vágyunkat? Mi felel meg igazi rendeltetésünknek? Ilyenféle kérdésekkel kell szentünkhöz járulnunk, mert ő képes rá megfelelni. Hedvig menyee, Anna megjegyzi egy ízben: „Különböző szentek életét ismerem meg, de sohasem hallottam valami hasonló vagy nagyobb szigorúságról, mint amit nála magánál láttam.” Egyik közeli rokonának megítélése szerint addig nem találkozott egyetlen olyan lénnel sem, aki ugyanolyan erős lett volna. Hedvigben látta ezt először. Mi is annyiban látjuk Hedvig belső arcát, amennyiben nemcsak felületesen pillantunk rá, hanem képesek vagyunk elmélkedni rajta, amíg be nem vésődik kitörölhetetlenül a lelkünk mélyébe.

II.

Nemes Joseph von Eichendorff kis írásművet írt „Szent Hedvigről”. E sziléziai költő – sajnos – csak keveset közöl a sziléziai szentről. Célja elsősorban a szentek tiszteletének megvédése volt. Úgy fogta fel őket,

¹ M. Susman: Ich habe viele Leben gelebt (= Sok életet éltem), 1964. 64. lap.

mint az emberek őrangyalait, akiket a gyermekek látnak, ha álmukban mosolyognak. Eichendorff mégis úgy véli, „hogya szent Hedvig csodálatos jelenségét megfelelően megértjük és méltassuk, mindenekelőtt arra kell törekednünk, hogy tisztázzuk a világtörténelemben elfoglalt helyét. Ez a hely a középkor”.² Eichendorff megnevezte a helyes szempontot, s itt a középkori szemponton Hedvig személyes helyzetét kell értenünk, mégpedig az egyéni megélés, és nem a kortörténeti feltételek értelmében. Eközben nem a „sötét középkorra” gondol, amelyet a romantikusok tisztult fényben láttak, hanem annak a középkori világnak a valóságáról van itt szó, amelynek kellős közepében élt Hedvig, s amely legsajátabb látásmódja volt.

Hedvignek csak kevés ismerete volt a középkori világ történéseiről, mivel a hírközlés akkoriban nagyon is hiányos volt. Igaz, a herceg felesége volt, s ezért közvetlen közelében élt mindannak, ami Sziléziában történt. Hedvig nem valami mezei vadvirág fel nem tűnő életét élte; a gondviselés az események kellős közepébe állította, de maga is teljesen kihasználta helyzetét, és minden iránt érdeklődött. Mégsem volt politizáló nő, aki számára a saját hercegségének hatalmi igényei álltak az első helyen. Más ügyek sokkal erősebben foglalkoztatták. Ám Eichendorff megjegyzése joggal hangsúlyozza, hogy Hedvig, mint minden ember, történelmi, és nem légüres térben mozgott. Keresztény mivoltát a hercegnő konkrét helyzetében vonták kérdőre, s ő nem menekült el valami távoli elvontságba, amely mindig elvétí saját álláspontját, hanem lényével válaszolt rá, ami egyedül felel meg az igazságnak.

Hedvig Andechs várában született, az Anmersee közelében. A szülői várnak évszázados története volt,

² J. von Eichendorff: *Historische und literarische Schriften* (= Történelmi és irodalmi írások), 1948. 185. lap.

Hedvig életében azonban váratlan és dicstelen véget ért. A teljes lerombolás lett a sorsa, mert Hedvig két fivérét, Ekbert bambergi püspököt és Heinrich andechsi grófot azzal vádolták, hogy részük volt Sváb Fülöp király meggyilkolásában. Amit Hedvig családjával együtt átélt, szinte egy középkori Buddenbrock-történet volt — büszke ősi fészük elpusztítására irányult. Nem tudjuk, mit szólt Hedvig, amikor hírért vette, hogy a várat a föld színével tették egyenlővé. A hírt Isten súlyos ítéletének kellett éreznie.

Ugyancsak erősen sújtotta nővérének, Gertrudnak a sorsa, aki II. Andrásnak, Magyarország királyának volt a hitvestársa. Házasságukból származott Tübingiai Erzsébet, az az asszony, aki a Wartburgon eltöltött alázatos önfeláldozó életével emelkedett azzá a szentté, akinek világoskodó képe elkísérte a német népet történelmének útján, és akiről Reinhold Schneider egykor ezt írta: „A legszegényebbek csontjai a legmagasabb koronában, ennek kellett volna lennie a birodalomnak.”³ Erzsébet anyjának ezzel szemben nem volt érzéke a jelképben jelentkező történelem iránt; természete pont az ellenkezője volt a leányáénak. Túlzó nemzeti öntudattól eltelt Gertrud idegen országban gondtalanul részesítette előnyben német honfitársait, ami a magyarokat mértéktelen haragra gerjesztette. Hiányos asszimilációs képességéhez hozzájárult még telhetetlen bírvágya, úgyhogy új hazájában teljes visszautasításra talált. Végül a magyar nemesség fellázadt a gyűlölt királyné ellen, és Gertrud „bűneinek májusi virágzásában” gyilkos kéz által lehelte ki lelkét anélkül, hogy ideje lett volna bűnbánatra és feloldozásra. Gertrud nem úgy ért szörnyű véget, mint ártatlan áldozat; halála felért egy katasztrófával, amely végtelen súllyal nehezedett Hedvigre.

³ Briefwechsel R. Schneider—E. Przywara (= R. Sch.—E. P. levélváltása), 1963. 87. lap.

Baljós hírek érkeztek Hedvighez Ágnes nővéréről is. II. Fülöp francia király Ingeborg dán hercegnővel élt házasságban, de ellenszenvet érzett vele szemben, s aztán rövid úton eltaszította őt. „Gonosz Franciaország, Róma, Róma!” – kiáltott fel a szerencsétlenné tett asszony válópöre során, s a pápához való fellebbezésben reménykedett. Fülöp csakhamar találkozott a szép és büszke Ágnessal, akit viharos szerelmi mámorában hitvesévé emelt. Ágnes két gyermeket szült neki. Róma azonban nem ismerte el az új házasságot, és interdiktummal sújtotta Franciaországot, mivel Fülöp kitartott álláspontja mellett. A király megpróbált makacskodni, kénytelen volt azonban engedni, és megvált az őt szenvedélyesen szerető Ágnestől, aki nem bírta túlélni nagy szerelmének a végét. A szerelmi bánattól emésztve, és semmiképpen sem elvarázsolva halt bele Ágnes szíve sebébe néhány hónap múlva. Sötét árnyként nehezedett Ágnes életének s halálának híre Hedvigre, aki mélyen meghajolt e saját hibából keletkezett tragédia előtt.

A Hedvig által alapított sziléziai családban szintén rendkívül szomorú események történtek. A Piasztok, akiknek nemzetségebe Hedvig beházasodott, éppoly gyöngédek voltak, mint amilyen kegyetlenek. Mindezekelőtt civakodó társaságnak bizonyultak, akik csaknem állandóan harcot vívtak egymással. Hedvig férje résztvett bennük, és buzgó rábeszélésével sem volt képes visszatartani őt ettől. Az apa a fia ellen harcolt, a fivér a fivére ellen. Mélységes gyűlölet szakadéka tátongott közöttük a Hedvig kívánta harmonikus családi béke helyett. A háborús viszályok oly közel játszódtak le Hedvig szemeláttára, hogy a vér csaknem a ruháira fröccsent. A szerencsétlen viszályt Isten elleni gonosz-tettnak érezte. Valódi megpróbáltatás volt ez, amelynek keserősége sok gondot okozott neki; a történeteket másnak egyáltalán nem lehet nevezni.

Mindezek az események alkották azt a konkrét tör-

ténelmi helyzetet, amelyen Hedvignek úrrá kellett lennie. Az események úgy megrázták, hogy beléjük remeggett, és azt érezte, amit a bibliai történet öreg Jákobja: „Minden reám zúdul!” Hedvig számára lehetetlen volt, hogy mindebben csak vak sorscsapásokat lásson, amelyeknek nem akar vége szakadni. Az ilyen vallástalan szemléletmód nem felelt meg Hedvignek. A lelkiismerete mindig éber volt, s ez félreérthetetlenül megmondta neki: Meg nem fékezett szenvedélyek és sajátmaguk által okozott zavar hozta létre a rokonaid életének valamennyi sötét eseményét. Amit a hozzátartozói magán- és nyilvános életükben tettek, az bűn volt, és ismét csak bűn, és harmadszor is bűn, s ezért őket terhelte a felelősség. A történelem során az emberek szakadatlanul magukra halmozzák a bűn felelősségét, átveszik azt elődeiktől, és továbbadják utódaiknak; a lakásaik bűn által átitatottak. A bűn szakadéka nyel el folytonosan mindent, és úgy tűnik, senki sem képes kitörni e véghe-tetlen körforgásból.

Az emberi történelemben csak két lehetőség létezik: bűnössé lenni vagy önmagunkat föláldozni. Harmadik út nincsen. Hedvig a második lehetőséggel válaszolt a családjá vak szenvedéllyel és ördögi harcvággyal eltelt történetére, s ez volt az egyetlen kiút a borzasztó eltévelyedésekből. Megfontolta az ősrégi igazságot: „Ellentéteket ellentétek által kell gyógyítani”, azt az igazságot, amely ma sem vesztett érvényéből. Már Tübingiai szent Erzsébet, az unokahúga is meggyőződött arról, hogy az előtte álló életfeladatot ugyanígy kell értelmeznie. Ez volt a nézete: „Az ellentétjével kell kiegyenlítenünk azt, ami mögöttünk van, és szenvednünk kell”. Hedvig sem vonakodott attól, hogy ugyanezt az utat járja. Kemény, bűnnel és felelősséggel teli családtörténet volt a két asszony mögött, s ezt nem tudták egyszerűen különválasztani maguktól, hiszen mindez Isten teremtett világában játszódott le. Az a történelem, amelyen át-

viharzott a kéj és a kín, a gaztett és a háború, mereven ellentmondott a Mindenható kinyilatkoztatott követelményeinek. Hedvig nem arra vágyott, hogy e vádirat további lapjait is ugyanígy írja tele, hanem arra, hogy gyökeresen véget vessen e végzetes circulus vitiosus-nak. Az ellentétével akarta felrobbantani és kiegyenlíteni. Az „ellentéteket ellentétekkel gyógyítani” alapelve Hedvig számára a vezeklést jelentette. A bűnt nem volt szabad változhatatlan végzetszámba venni – ez az ókori sorshitnek felel meg –, hanem jóvá kellett tenni. Hedvig az életével akarta ismét rendbe hozni a családjá által okozott jogtalanságot, és arra törekedett, hogy elégtételt adjon. E megfontolás elárulta Hedvig legbensőbb gondolatait. Az járt az eszében, hogy vezekeljen – e szónak eredeti értelmében. Nem kívánt csupán csak valami kis javítást eszközölni, hogy ezzel megteremtse a kiengesztelődést. Vita-jának egyik fejezete élére e szavakat írták: „Szent Hedvig életének komolysága”. E megfogalmazást a régiek meggyőződése alakította ki. Komolyan vette a vezeklést, annyira komolyan, hogy az egyszerű kereszténynek még a lélegzete is eláll. Hedvignél épp az a nagyszerű, hogy komolyságában elment a végsőig, és nem elégedett meg semmiféle ideiglenességgel.

Hedvig elégtétel adásával lett vezeklővé. A mai ember már alig tudja, ki az a vezeklő, aki meg is érdemli ezt a nevet, vagy csupán halvány sejtelve van róla. A vezeklők hozzátartoznak a kereszténységhez, és külön életállapotot alkotnak. Már az újszövetségben fellépnek, ha Mária Magdolnára gondolunk, aki áthatva emésztő bánatától átkarolta Krisztus lábát. Az ókori egyházban is szerepük volt a vezeklőknek: Az üldözések idején elpártolt keresztények csak hosszabb vezeklési idő után nyerték el az egyházba való újrafelvételüket. A középkorban rendkívül nagyhatású vezeklők éltek, mindenekelőtt Cortonai Margit. Igaz, hogy az ostromozók menetei-

nek tömegpszichózis volt az alapja, mégsem szabad csupán kóros jelenségnek neveznünk, mivel vezeklési szándékot is tartalmaztak. A szerzetesi mozgalmakban a vezeklés gondolata rendkívül élénk; körükből származik az egyik legmélyebb értelmű vezeklési anekdota: „A haldokló Sisoes apát látja a prófétákat és az apostolokat. Arcának ragyogása még fokozódott, és valakivel beszélgetett. A legidősebbek megkérdezték: 'Apát, kivel beszélgetsz?' Így felelt: 'Az angyalok jöttek, hogy magukkal vigyenek, s én azért könyörgök, adjanak még egy kis időt, hogy bűnbánatot tartsak.' Az öregek ezt mondták neki: 'Neked nincs szükséged vezeklésre, apát.' Ő azonban ezt válaszolta nekik: 'Tudom, hogy még meg sem kezdtem a vezeklést.'”⁴

Hedvig is ezek sorába tartozik. A nagyvonalú vezeklőkhöz számítjuk. Igaz, a világ kellős közepén élt, de nem avégett, hogy folytassa annak gondatlan és felelőtlen nyüzsgését, hanem hogy vezekeljen érte. Ennek megfelelően öltöztették vezeklő ruhába, amikor a koporsóba tették. Sok, egyébként érthetetlen tette érthetővé válik a vezeklésre való törekvéséből. Éppen átlagon felüli vezeklési gyakorlatai miatt emelkedett a szentség fokára, ha a szentséget úgy értjük, hogy a természet megváltoztatása, nem pedig erkölcsi tulajdonság. Hedvig vezeklése nem valami kortörténeti alapon nyugvó felfogás. Megváltozott formában ma is érvényes. Peter Wust szerint a jelenkori értelmiségiek számára sem marad hátra más kiút, mint az, hogy „az egész további életüket csupán penitenciát tartók életének tekintsék, hogy a szellem által ismét vezekeljenek azért és jóvátegyék azt, amit a szellem részéről vétkeztek a megfélembreztetett néppel szemben.”⁵ A vezeklés utáni vágyban hatalmas erő

⁴ Arseniew, *Die geistigen Schicksale des russischen Volkes* (= Az orosz nép lelki sorsa, 1966. 73. lap.

⁵ P. Wust, *Gesammelte Werke* (= Összegyűjtött Művei, Verne Kohl kiad. VI. k. 394. lap.

rejlík; sohasem terméketlen cselekvés ez, amelyben az ember haszontalanul emésztí föl magát. A bánatban a lélek megtisztul a bűntől. Dosztojevszki „mindig azon a véleményen volt, hogy az utolsó szót éppen e vezeklők fogják kimondani. . . , kimondják, majd és megmutatják nekünk az új utat, azt az új utat, amely kivezet a szabadba valamennyi látszólag teljesen megoldhatatlan problémánkból”.⁶ Hedvig a maga vezeklésével kimondta azt az új szót, amelyre a világ legmélyebb alapjában áhítozik. A szentek megtalálták azt az új utat, amely akkor is, most is a szabadba vezet. Hedvig a vezeklésével nem áll előttünk földi fényben, az ő világoskodó ereje nem a reá eső napsugaraknak a visszfénye. Olyan világosság lakozik benne, mint amilyen Rembrandt alakjaiban, olyan fény, amely belülről jön, és megfoghatatlan glóriában ragyogtatja fel őt.

III.

A Vita elmondja Hedvig gyermekkoráról: „Fiatalságától fogva érett értelme volt, elkerült minden könnyelműséget, s arra törekedett, hogy erkölcsösen éljen, és fusson a fiatalos bolondságok elől. Megszépítette ártatlan életútját, és rendkívüli fáradozással őrizte meg szíve tisztaságát és fegyelmét” (48. lap), úgyhogy „gyermekségében alig tett valami gyerekeset”. Gyermekkorának ez az ábrázolása megfelel a szentek bemutatása szokásos ábrájának, amely nem talál túlzott visszhangra a mai embernél. A modern olvasó bizalmatlan minden lelki mintagyermekkel szemben. Az olyan szentek, akik már a bölcsőjükben szentek voltak, nem ösztönzik utánzásra. Érthetően, mert e szempontból túl sokat tettek. Kérdé-

⁶ Dosztojevszki: Lit. Schriften (= Irod. művei), 300.

ses marad, vajon az állandó erkölcsös életmód megfelelt-e Hedvig élete valóságának. Ám elvből nem kell tagadni a töretlen fejlődést sem, mert különben csak valaminő dogmatikus pszichologizmusba jutunk, amely szintén előítéletekből indul ki. Az ember gyermekkori világa szokatlan, maradéktalanul soha át nem világítható. Ami a legjobb benne, gyakran túlannáról származik. Vannak, akik átmentik gyermekkoruk szent egyszerűségét felnőtt életükbe, és nem esnek ki belőle serdülő éveikben sem. Miért ne őrizte volna meg Hedvig gyermeki szívének tisztaságát bolondos leányévei idején? Önmagában véve ez teljesen lehetséges. Gyermekségének megőrzése e szentnek első titkára utal. Nem hiába kapta a keresztségben a Hedvig, a harcoló nevet.

Ám a fiatal Hedvigről más hírt is áthagyományoztak ránk, amely helyreigazítja azt a hamis képet, mintha életének első napjától fogva tökéletes lett volna. E túlságosan kenetteljes vélemény ferde szemléletet vitt bele a hagiográfiába, és azt credményezte, hogy ez hitelét vesztette. Az említett fejtegetés így szól: „Istent, azonban nem találhatjuk meg az élvhajász emberek világában; mert utálja a gonoszok társaságát. Dehát hol található akkor, hiszen az egész világ megromlott? Hol keresse, hol találhatja meg őt, őt, akiért a lelke sóvárgott? Egyfelől látta, mennyire nehéz volt őt megtalálnia, másfelől nem akarta, hogy megszűnjön a szeretete iránta. Így a szíve állandóan nyugtalan volt, és az egymásnak ellentmondó törekvések kínosan vetették hol ide, hol meg oda. A szeretet arra készítette, hogy keresse azt, akit szeret, de nem engedték őt célhoz érni megtalálásának nehézségei. Míg így belülről kételyek szaggatták, végül is mennyei sugallatot kapott a szentírás révén arról, hogy megtalálható ő az erdő tisztásain, ahol az egyszerűekkel bizalmasan társalkodik.” E mondatok könnyűszerrel eltávolítják az útból a szentség merev nyomtatát, és megmutatják a valódi Hedviget. Ezek a fejtegetések annál

jelentősebbek, mivel éppen ott szerepelnek, ahol senki sem sejtene: a szenttéavatási bullában. Nyíltan ki-
mondják, mennyire sóvárgott Hedvig, minő nyugta-
lanság árasztotta el vágyódó szívét, hogyan kínozták őt
kételyek, és mennyire szenvedett az egymásnak ellent-
mondó indulatoktól. Lehet-e tapintatlanabbul leleplezni
az ember szívét? A fiatal Hedvig felkavart lelki állapotát
világosan hangsúlyozzák, és félreérthetetlenül megmond-
ják, hogy neki is súlyos belső harcokon kellett keresztül-
mennie, és nem lett az első napon szentté. Nagyon becsü-
letesen leírják egy fiatal embernek a forrongását, azt az
életszakaszt, amelyet Hedvig éppúgy átvészelt, mint
mindenki, aki emberré válik. Itt egész egyszerűen mel-
lénk áll, az ember világosan megérzi a közös emberi
sorsot, egyszerre megérti Hedviget, és a fiatal ember úgy
érzi, hogy Hedvig is megértette őt. Aztán azonban túl-
szárnyalja csekélységünket, és ismét eltávolodik tőlünk.

Hedvig nem maradt foglya kaotikus állapotának.
Hála a bencés nevelésnek, amelyet a kitzingeni kolostor-
ban kapott, leküzdötte lelki válságát. Bencés lelkiség
alakította őt fiatalsága idején. Hedvig nem érezte, mint-
ha a kolostori nevelés beszűkítette volna. Magától értető-
dőnek vette azt, és a bencés kiképzést jótékonynak
találta. Ezért is hívta meg később Sziléziába tanítónőjét,
Petrissát. Akit Benedek szelleme alakít, az ezt ajándék-
nak érzi, akárcsak azt is, amit az életútjára kap, s ami
megóvja attól, hogy világnézeti tekintetben valamiféle
ürességbe süllyedjen.

Vita-já szerint Hedvig „Kitzingen klostromában
ismerte meg a Szentírást; annak tanulmányozásával
hasznosan töltötte el ifjúságát”. Ismét úgy látszik,
mintha valami szent leány szokványos nyomata lenne
itt előttünk, aki virágzása éveit bibliaolvasással tölti.
Mégsem helyénvaló az a gyanú, hogy ebben a megállá-
pításban valami vázlatos alakot tálaltak elénk. Feltűnik
ugyanis, hogy a középkorban írott Vita a Szentírásra

utal, nem pedig az imakönyvekre. Sokfelé uralkodik az a hamis elképzelés, hogy a Biblia ismeretlen könyv maradt ama kor embere számára. Természetesen nem volt akkoriban minden embernek a keze ügyében. Ez lehetetlen is volt, mert még nem találták fel a könyvnyomtatást. A Szentírást azonban felolvasták az istentiszteleteken, tartalmán alapult a kolostori iskolázás, és pont azért figyeltek nagyobb érdeklődéssel a fejtegetéseire, mert nem volt minden további nélkül hozzáférhető az akkori emberek számára. Szemléltető példa erre Ferenc magatartása Krisztus missziós beszédének felolvasása alkalmával. Hedvig magába szívta a Szentírást, annak tartalma a lelkébe ivódott, és alakította őt.

Vita-jának ugyanazon szakaszában még egy jelentős megjegyzés található. Eszerint Hedvignek „tanítómesztere a Szentlélek” volt. E kis mondatot magyarázatként értelmezhetjük, de magában foglalja a legbensőbb életéhez való kulcsot. Hedviget a Szentlélek vezette, aki Istennek a jelenléte. Egyedül ebből érthető Hedvig lelki függetlensége, amelyet mindig újra tapasztalhatunk életében. Nem volt könnyen kormányozható természet, hiszen saját nézete volt a dolgokról, és nem lehetett őt attól eltéríteni. A Szentlélek adta meg neki a belső szilárdságot. Hedvig közvetlen vezetése alatt volt. Ha az ember elcsodálkoznék rajta, honnan vette Hedvig gyakran nehéz helyzeteiben azt a bölcsességet, hogy mindig a helyeset tegye, ismételten a Szentlélekhez jut el. Hedvig lelki ember volt, anélkül azonban, hogy ábrándozó lélek lett volna. Közvetlen összeköttetésben állt Istennel; ez mindig a legnagyobb, ami az ember életében előfordulhat. A közvetlenség a döntő, ez különbözteti meg a szentet a közönséges embertől.

Bencés fegyelem, Szentírás és az isteni Lélek ajándéka: ez a három hatalom segítette meg Hedviget, hogy az életét alakítsa, és átvészelve belső válságának szakaszát. E hármas hangzat nélkül fiatalkori válságát nem váltotta

volna fel a keresztény életút. Bármit tett is életében, mindig hozzá kell gondolnunk e hátteret, amelyből cselekvése következett. Ilyen hatások között növekedett Hedvig azzá a belsőleg szilárd emberré, aki pontosan tudta, mire akart törekedni.

A tizenkétéves lánykát eljegyezték Henrikkel, a tizen-nyolcéves hercegfíúval. Hitvesének karjaiba nem vezette őt semmiféle romantikus szerelmi történet. E tekintetben nem volt olyan, mint Ágnes nővére. Egyetlen szó sem számol be róla, hogy Henriket a legdrágább hitvestársának találta volna, és hogy túlságosan boldogította volna az, hogy a szerelmese. A szülei vezették hozzá a férjét, és Hedvig gyermeki engedelmességgel nyugodott bele intézkedésükbe. Vita-ja szerint házasságkötésével „inkább a szülei akaratát teljesítette, mint a sajátját”. E megjegyzés elidegeníti a mai olvasót, és nem felel meg az emberi rendeltetésnek sem. Ha mindkét hitves ifjú korát tekintjük, Hedvig gyermekházasságot kötött, ám a szülőknek úgy tűnt, hogy ezt parancsolják a dinasztikus okok. A fiatal férj hitvesét tekintélyes nászajándékkal együtt elvitte Bajorországból a messzi, akkoriban csaknem teljesen lengyelek lakta Sziléziába. A fiatal lány elé nem kis követelményeket támasztottak, hiszen nemcsak a hitvestársa volt ismeretlen számára, hanem az ország is teljesen idegen. Eleinte bizonyára magányosnak érezte magát az idegen országban, de nem panaszkodott a sorsára. Derekasán igent mondott megváltozott helyzetére, szorgalmasan tanulta a lengyel nyelvet, és kezdte megszeretni a még gyéren lakott országot annak fatemplomaival együtt. Ezzel tanúsította, hogy minden tekintetben bátor lelkű volt.

Miután Henrik, Hedvig férje uralomra jutott, szorgosan fáradozott országa jólétéért. Nem volt erőszakra beállított ember, s nem szerette az elhamarkodott cselekvést. Nem viselkedett fennhéjázó módon alattvalóival szemben, és bizonyos megértéssel viseltetett az egy-

szerű emberek iránt is. Hedvig házasságát azonban Szakállas Henrikkel, ahogy őt a történelem nevezi, nem jellemzi „a nő férje oldalán” megjelölés, fordítva volt: a férfi az asszony oldalán. Fiatal kora ellenére Hedvig volt a megfontoltabb, céltudatosabb ember, aki csakhamar átvette a vezetést házasságukban. Házasságkötésük után egy évvel szülte meg Hedvig első gyermekét; akkor volt tizenhárom éves és tizenhárom hetes. Kisértésben vagyunk azt mondani, hogy a gyermeknek gyermeke lett, ám ez mégsem lenne találó kifejezés, mert nyilvánvaló volt, hogy Hedvig fiatalka kora ellenére elérte a szükséges érettséget. Férjének még további hat gyermeket szült, akik közül persze egynémelyik korán meghalt. Hedvig a szent anyák sorába tartozott. Nemcsak szent apácák léteznek, mint ezt gyakran helytelenül állítják, vannak szent anyák is, akik gyermeki örömmel és gyermeki fájdalmakkal vesződtek. Közéjük számított a sziléziai hercegné. A sziléziai asszonyok mindmáig a szívükbe zárták. Az anyák felismerik benne az anyát, és úgy érzik, minden fensége ellenére egy velük.

Hedvig azonban nemcsak azon fáradozott, hogy gyermekek születésével érje el az üdvösségét. Házasságában gyakorolta az önmegtartóztatást is. Vita-ja hosszasan tudósít róla: „Nagyon szerette volna a tisztaság erényével kivívni Isten tetszését, s ezért hitvestársának beleegyezésével önmegtartóztatásra kötelezte magát, amennyire ezt házassági állapot megengedte. Amikor megérezte, hogy Isten megáldotta, teljes tisztelettel távol maradt férje lakásától és a házassági közösüléstől, és kitartott ebben egészen a gyermek születése utánig... Amint beszélnek, nemcsak azon volt, hogy mindegyik fogamzása után önmegtartóztatóan éljen, hanem üdvös tanácsokkal és rábeszéléssel nemeslelkű férjét is arra készítette, hogy vele együtt gyakorolja a szent önmegtartóztatást, mégpedig évenként az egész adventen keresztül, a nagyböjtben, valamennyi kántorböjti napon, az ünnepna-

pokon, a szentek ünnepein és vigiliáin és a vasárnapokon. Az volt a véleménye, hogy szolgálata nem volna kedvére a szenteknek, és magának Istennek sem lenne kedves a böjtje, ha azt földi örömök között végzi. Ezért a hitvestársával gyakran egy hónapon, néha még hat, sőt nyolc héten keresztül élt önmegtartóztatóan, jöllehet nem tértek egymástól különválasztva nyugovóra.” Hiba lenne, ha e híradásból valaki arra következtetne, hogy hiányzott belőle a hitvestársa iránti szeretet. Bizonyos, hogy nem volt érzéki szenvedéllyel teli nő, és sohasem tudta volna leírni azt, amit Héloise Abaelardnak: „A hitvestársnő elnevezésben mások talán a magasztosat, az állandót hallják; számomra mindig az volt minden édesség foglalata, hogy szeretődnek nevezzenek, igen, ne haragudj, ágyasodnak, kéjződnek.”⁷ Hedvig azonban frigid aszszony sem volt. Nem szükséges, hogy valaki e kérdésben ugyanúgy gondolkozzék, mint ő; ám önmegtartóztatásával megmentette a házastársi egyesülést attól, hogy lesüllyedjen a mindennapos, lelki átélés nélküli szokás szintjére, s ezáltal az mindig megmaradt az öröm fokozott ünnepének.

Hedvig nemsokára erősen hatott szláv férjének lágy kedélyére. Értett hozzá, hogy szelíden irányítsa Henriket anélkül, hogy felébresztené benne azt a lealacsonyító érzést, hogy papucs alatt van. Szentünk gyakran uralkodói tevékenységében is tanácsosa volt a férjének. Gottschalk tudományos Hedvig-életrajzában tudatosan felveti a kérdést: „Hedvig, a sziléziai hercegasszony résztvett-e férje politikájában, vagy az a világtól elidegenedett vezeklőnő volt, aki tőle függetlenül élte sajátos vallásos és karitatív életét?”⁸ Joggal válaszolt igennel a

⁷ Abälard, „Die Leidensgeschichte und der Briefwechsel mit Héloïse” / = A szenvedéstörténet és a Héloise-zal való levélváltás/, Brost kiad. 1954. 91. lap,

⁸ J. Gottschalk, St. Hedvig, Herzogin von Schlesien / = Szt. Hedvig, Sziléziai hercegnéje/, 1964. 167. lap.

kérdés első felére, s ezzel helyreigazította Hedvig egyoldalúan megrajzolt képét. Szentünk „tanáccsal és intellemmel szolt a férjéhez”, nem riadt vissza attól sem, hogy élete társát megrója, ha úgy találta, hogy keményen cselekszik. Cselekvően résztvett országa közéletében, és néha meghatározó módon nyúlt bele annak folyásába. Henrik mögött ott állt Hedvig, vállá fölött az ő tekintetével találkozunk, és nem hiába nevezik őt Szilézia hercegnőjének.

A mai embernek bizonyára Hedvig szigorú aszkézise jelenti a legnagyobb nehézséget. Nyilvánvaló az ellentét közte és a modern testkultúra között, amelynek a fő célja, hogy „fiatal és szép” legyen az ember. Korunk embere egészen másképp él, mint Hedvig, s bizonyára kérdés, vajon ő vagy mi tudunk-e majd jobb választ adni az Ítélet Napján. Hedvig aszkézisét, amelyet hajdan nagyon dicsőítettek, és ma inkább csendes viszolygással szemlélnek, csak vezeklő igyekezete alapján érthetjük meg. Hedvig bűnbánattartásában azonban nincsen szó sem dicsőségvágyról, sem kóros jelenségről. E két szempont egyaránt elvétí a helyes megértést. Hedvig jóvá akarta tenni családjá bűnét, s ezért vállalt magára olyan aszkézist, amely a vezeklés nézőpontjából érthető.

Aszkétikus volt a magatartása ruházat és táplálkozás dolgában. Nemes származása folytán Hedvig életének legnagyobb részét várkastélyokban töltötte. Tudta, mivel tartozik hercegi rendjének. Mint hercegasszony pompás öltözetekben járt, meleg szobában lakott, és díszes ágyban aludt. Ám a díszes öltözék el nem szédítette. A tetszeni vágyás és hiúság csillogó ruhákkal járnak együtt, de ezekkel Hedvig nem akart foglalkozni. Letette a szép öltözékeket, az évek során a szekrényben gondozta őket, és nem akart többé tudni azokról a drága szőrmékről sem, amelyek oly előnyösen illenek a nők arckifejezéséhez. A továbbiakban a sziléziai hercegaszszony egyszerű köpenybe burkolódzott, és nem vágyott

többé arra, hogy ragyogó szövetekkel imponáljon. Minden feltűnés nélkül olyan személyiség volt ő, akinek a fensége áttetszett a legegyszerűbb ruházaton; lénye határozta meg őt, s nem a látszat.

Ám nem volt elég számára az előkelő, pompás ruházatról való lemondás sem. Ruházata alatt vezeklő inget hordott és lőszórból való durva övet, amely sebesre dörzsölte a testét. Nem szükségtelen önkínzásból hordta a dolgokat, a vezeklés lelkülete rejlett mögötte.

Önmegtagadásához hozzátartozott a cipőről való lemondás is. Hedvig jégben és hóban is mezitláb járt, ahelyett hogy szép cipőkben sétált volna, mint amilyenek a hölgyek lábát ékesítették. A környezete nem egyszer megbotráncozott ezen; ő azonban nem engedte, hogy félrevezessék. „Télidőben fordult elő egyszer, hogy hosszasán és jámborul imádkozott; ekkor a szolgálója, aki reá várt, a nagy hideg miatt úgy érezte, szólhat neki, hogy már nem bírja tovább. Hedvig oldalt lépett, s megparancsolta neki, lépjen arra a helyre, ahol épp előbb mezitláb ő maga állt. Midőn a szolgáló ezt megtette, tüstént eltűnt a hideg, és kellemes meleg örvendeztette meg.” Mégsem szabad ilyen legendákkal megtéveszteni magunkat vezeklésének szigorúsága felől. Hedvig lábai tele voltak berepedésekkel, gyakran véreztek, és maguk elé kell képzelniünk kicserepesedett talpát, hogy belássuk, szentünk élete súlyos volt, és nem romantikus. Aki jól szemügyre veszi Hedvig nyúzott lábát, annak elmegy a kedve mindennemű el nem kötelező ábrándozástól szentünkkel kapcsolatban, és sejtelve támad róla, mennyire fáradságos feljutni a szentség fokára. Akad a Hedvig „cipő-aszkézisében” még olyan eset is, amely egyszerűs mind feltárja, milyen humorral volt képes túltenni egy papi emberen: „Günther apát, aki akkoriban a gyónatója volt, új cipőt nyújtott át neki, és az engedelmesség nevében meghagyta, hogy hordja. Örömmel átvette, de nem hordta a lábán, hanem – mint mondatott – a hón-

alja alatt. Egy év múlva az apát megróttá őt engedetlen-sége miatt, hogy nem hordta a cipőt. Ekkor elővette a cipőt, amely ugyanolyan új volt, mint amilyenként kapta, tehát nem elhasznált, s közben alázatosan így szólt: Atyám, én engedelmes voltam, itt a cipő, amelyet nekem adtál; gyakran hordtam azt.” Ezen eset miatt sok képen úgy ábrázolják Hedviget, amint hosszú boton átvetett cipőt hord jobb vállán, míg a lábán nincs cipő. Ezt nem értjük meg teljesen az előbbi eset ismerete nélkül. Hedvig mezítelen lábbal állt e világban, érezte a köves talajt, és nem voltak illúziói földünk durvaságát illetően.

Az étkezésben is szigorú önfegyelmet gyakorolt. Soha sem sodortatta magát, s egyáltalán nem hódolt az ízek gyönyöreinek. „Körülbelül negyven éven keresztül tartózkodott a hústól és minden zsírral készült ételtől. Senkinek a kérése és intelme nem indította őt arra, hogy feladja e jámbor szokását.” Azt a bort, amit a poharába öntöttek, mindig a szegényeknek szokta adni, amin a környezete bosszankodott. A káplánok tiltakozása azonban nem félemlítette meg őt, hanem azt tette, amit a lelkiismerete írt elő neki. Henrik nevű fiának megítélése szerint semmiféle rábeszélés sem tudta anyját arra indítani, hogy mérsékelje szigorát. Megelégedett kásákkal és hüvelyes veteményekkel, halakkal és kenyérrel, alkalomadtán kevés főzött sört és tejet ivott. „Annyit eszem, amennyi elég nekem”, mondta minden szemrehányásra, s e szó, pelyvaként fújja el valamennyi mai egészségügyi szabályt, amely félig-meddig vallássá avatja a helyes táplálkozást. E tekintetben lehetetlen értelmesebb szabályt meghatározni, ez tízszer okosabb, mint minden, a karcsú vonalakért vállalt böjtölés. Hedvig mindenestre jól érezte magát ezen egyszerű, sovány étkezések alkalmával, s közben tekintélyes életkort ért meg. Hozzá még ostorozta is magát, mégpedig olykor vére kiserkenéséig. A mai felfogás számára ez is nehézség. Gerda Rossmann számára jó Hedvig-életrajzának tanu-

sága szerint megnyugtató az a tudat, „hogy J. H. Newman bíboros felháborodottan törte össze azt az ostort, amelyet egyik látogató útja alkalmával az ágya mellé tettek”⁹ Ezt az ellentétet nem magyarázza meg a középkori és az újkori ember közti különbségre történő utalás. Az okok mélyebben vannak. A mai embernek sem árt egyszer elmélkednie e kijelentésről: „fegyelmezem a testemet” (1 Kor 9,27). Hedvig vezeklő volt, ezt sohasem lehet eléggé ismételnünk; a vezeklés korábbi fogalmában benne foglaltatott az aszkézis. Az emberek nem szörnyülködtek túlságosan rajta, mert Hedvig önmaga kínzásában nem ment el személyiségének tönkretételéig. Tudatában maradt annak, hogy „az erények gyakorlásában a mértékletesség ül a kormánynál, és hogy Istennek nem tetszenek a jócselekedetek áldozati adományai, ha hiányzik belőlük a bölcsesség sója”. Hedvig mértéket tartott az önmegtágadásban is, önfegyelmezése rendezett volt, azaz a középpúton haladt, és mint elégtétel felül áll minden vitán.

Hedvig a tisztaság területén gyakorolta a legmagasabb rendű aszkézist. Több mint húszéves házasság után, midőn harmincas életéveinek a felében járt, rávezette hitvestársát, hogy elvszerűen lemondott a házasság gyakorlásáról, és Laurentius boroszlói püspök kezébe letette az örök tisztaság fogadalmát. A szertartás ünnepélyessége nyomatékozza azt a jelentőséget, amelyet fogadalmának tulajdonított. Igérete után Hedvig és Henrik különvált, de nem úgy, mint két ember egy válópör után: Szentünk felesége maradt Henriknek, a házasság szentsége kötelező érvényű maradt a számára, mégha kölcsönösen nem szolgáltatták is ki egymásnak. Ha Henrik megbetegedett, Hedvig a betegágyához sietett, s ápolta őt, mint egy prágai késői gótikus oltárkép megindítóan

⁹ G. Rossmann, 63. lap.

ábrázolja a jelenetet. Ám Hedvig nagy súlyt helyezett fogadalmuk pontos megtartására, s attól fogva kerülte, hogy egyedül tartózkodjék ugyanabban a helyiségben a férjével, nehogy váratlanul feltámadjon bennük a korábbi vágyakozás. Mindig jelen kellett lennie egy harmadik személynek, avégett is, hogy ne támadjon rágalmazó szóbeszéd.

A két házastárs tisztasági fogadalma ama cselekedetek sorába tartozik, amelyeket a modern ember a legkevésbé ért. Ellenvetése jeléül a fejét rázza, és természetellenesnek találja. Jobb, ha valaki nyíltan kimondja a kifogást, mint ha elnyomja magában, mert különben szívesen becsúszik valami becstelenség a szentekkel való foglalkozásba. E heves visszautasítás a mai ember reakciói közé tartozik. Ha valami nem illik a szemléletébe, tüstént kész valamilyen ellenvetéssel. Nem érdeklődik a cselekedet háttere felől, és nem törődik vele, vajon személyes ítélete olyan norma-e, amelyet magasan fölötte álló emberekre is alkalmaznia szabad. A legtöbb túl gyors értékelés mögött ott az a föl nem ismert önhittség, amely ítélkezni merészel minden fölött, afölött is, amit meg sem ért.

A szenteknek vannak olyan tetteik, amelyek sohasem utánzásra valók valamennyi ember számára. A házasság Hedvig tisztasági fogadalma éppen ezek közé való. A megállapítással semmiképpen sem magyarázzuk eljárását helytelennek. Szerte a világon véghez visznek olyan tetteket, amelyek szükségesek voltak egyes emberek számára, nem voltak azonban azok mások számára. Hedvig biztosan nem azért határozta el magát a lépésre, mert — mint már érveltek ezzel — „a középkorban a szent eszményképhez tartozott a tisztaság, s ezt bizonyítani kellett a szentté avatás céljából”. E feltételezés elégtelen, mert ez esetben Hedvig számított volna a saját szentté avatására, ezt pedig egyetlen szent sem teszi. Hedvig jól ismerte a házasság szentségét és áldását, és

minden valószínűség szerint helyesen becsülte meg a házasság örömeit az emberi életben. Ha a házasság gyönyörei mit sem jelentettek volna számára, a róluk való lemondás nem lett volna áldozat. Nem vonult el duzzogva hitvestársától, hanem annak beleegyezésével, és vele együtt tette is a fogadalmát. Henrik is eljutott ugyanarra a meggyőződésre. A fogadalmat össze sem lehet hasonlítani egy be nem teljesült házasság búskomor rezignációjával. Hedvig elhatározásának sokkal mélyebb volt az értelme. Önmegtartóztatási ígérete a legmagasabb szintű lemondás volt; azért lendült fel a hősi elhatározásra, mert ezentúl magasabb rendű anyaságot követelt tőle Isten. Ahelyett, hogy csupán a családjának legyen az anyja, Hedvig arra lett hivatott, hogy az egész nép iránti anyaságot vállalja! Helyénvaló a tisztelet e küldetés iránt, amely felülmúlja a természetest.

Egyedülálló elhatározásának isteni igazolása megmutatkozik abban, hogy Hedvig semmiképpen sem száradt el valamiféle terméketlenségben. A szentírás vezette őt, és a Szentlélek irányítása alatt állt. Mindkettő meggyőzően jut kifejezésre az embertársaihoz fűződő kapcsolatában. Nemcsak a megszentelődés eszményének hódolt – jóllehet ennek is nagyobb a jogosultsága, mint azt általában feltételezik –, hanem mindig arra gondolt, hogy mások is léteznek. Az embertárs mindig a szeme előtt volt, s életének egyetlen órájában sem feledkezett meg róla, kiváltképpen mivel a felebaráti szeretet parancs a keresztény számára. Hedvig mindenekelőtt azon embertársai felé fordult, akik nehéz helyzetben voltak, és rászorultak a segítségre.

Hedvig viszonya a szegényekhez mintaszerű volt – s ez csalhatatlan jele a valódi kereszténységnek. A szegények olyan rendet alkotnak, amely fölött a modern idők elmosódott humanitása elnézett. Emiatt lesüllyedtek a proletariátusba, amely meg akarja bosszulni a szegénységét. Hedvigben még megvolt az eredeti keresztény

szempont, ő „valamennyi szegényben bizonyos mértékig az Urat” látta, mert a szentírás szerint Isten „kiválasztotta a világ szemében szegényeket” (Jak 2,5). Intenzíven hajolt a szegények felé, úgyhogy állandóan tizenhárom szegény udvartartását vitte magával, s ezeknek saját lakásuk és konyhájuk volt. Az őt kísérő szegények nem Hedvig szolgálként voltak alkalmazásban, hanem fordítva, Hedvig akart nekik szolgálni. A legszívesebben egy tálból étkezett volna mindegyikükkel, ha ez illendő lett volna. Nem helyezte magát fölébük, és ha beszélt velük, sohasem vágott valami jótékonysági képet hozzá. Hedvig magával egyenrangúnak tekintette a szegényeket, és mindenkor teljes odaadással szolgált nekik; szenttéavatási bullájában arról van szó, hogy „térden állva nyújtotta nekik az ennivalót”. Vajon egy túlfeszült kedélyű asszony túlzása ez, aki szélsőséges tetteiben tetszeleg magának? Az átlagpolgár valószínűleg ilyen értelemben ítél, ezzel azonban csupán az értetlenségét árulja el. Valójában a „szegények napszámosnője”, mint már Hedviget nevezték, leszállt ezzel az alázat völgyébe. Ez valódi kereszténység; így viselkedett az Ur is, midőn letérdelt a tanítványok előtt, és megmosta a lábukat. Hedvig valóban megérdemli a „minden szegény anyja” címet, amelyet vita-ja adott neki; ez egyike a legszebb megtiszteltetésnek, amik az embert érhetik, tízszer értékesebb valamennyi világi kitüntetésnél.

Hedvig segítőkészsége különleges volt a betegek iránt is. Sohasem ment el egy betegről anélkül, hogy meg ne örvendeztette volna valami ajándékkal. Nemcsak a férjét ápolta saját kezével, amikor megbetegedett, hanem minden beteggel kapcsolatban eszébe jutottak Krisztus szavai: „Beteg voltam, és meglátogattatok” (Mt 25,16). A régi ábrázolások úgy mutatják Hedviget, ahogyan leprások lábát mossa, és levest ad a betegeknek. A nép képzeletében e tevékenységében élt tovább. A mai idők

sok lelki és testi betege is tudatában lehet annak, hogy Hedvig megéri őt, s ez nem valami önkényes feltevés, hanem belső következetességgel adódik az ő alapvető magatartásából.

Mindig szenvedélyesen járt közbe Hedvig a foglyokért. Ha csak lehetett, kiváltotta őket. Nem egy halálra ítéltet vetette latba közbenjárását, és mentette meg az akasztófától. Eközben nemcsak az ártatlanok és a bűnüket bánók érdekében járt el. Cselekvése inkább következtetett volna ez esetben az igazságosság igényéből, mint szeretetből. Hedvig nem kérdezősködött a foglyok gaztettei felől, melléjük akart állni, és szerencsétlen, szánszámra méltó embereket látott bennük. Szentünk attól sem riadt vissza, hogy elmenjen a bírósági tárgyalásokra, mert tudta azt, hogy jelenlétében a vizsgálóbírák nem mertek embertelenül bánni a vádlottakkal. Hedvig férje azt is elrendelte, hogy feleségének látogatása alkalmával vegyék le a foglyok bilincseit. Elérte Henriknél, hogy a foglyok levelezkelhették büntetésüket a trebnitzi kolostor építésével, s ez fölért a modern büntetésvégrehajtás korát megelőző alkalmazásával. A foglyokkal való bánásmód terén Hedvig az első úttörők közé tartozott.

Külön említésre méltó trebnitzi kolostoralapítása. Hedvig kolostoralapítónő volt, ezért ábrázolják őt a képeken oly gyakran klastromtemplommal a kezében. A trebnitzi kolostorral sohasem akart emléket állítani magának. Viszont tudta, mekkora az értéke és kisugárzása az olyan kolostornak, amelyet példásan vezetnek. Trebnitz nem volt túl messzire Boroszlótól, erdős dombok közepette. 1203 januárjában írta alá a cisztercita apácák kolostorának alapítólevelét. Hedvig fáradhatatlanul szentelte magát e műnek, s anyagilag is szolid alapra helyezte. Az apácák eleinte facellákban éltek, s a templomot is fából építették. A kolostort folytonosan nagyobbították, úgyhogy később vagy ezer személyt tartott el. Szentünk maga nem lépett be, hitvese halála

után sem; nem akarta, hogy a szerzetesi fogadalom megkösse a kezét, s amikor felszólította valaki, hogy öltse magára a ciszterci apácák ruháját, ezt válaszolta: „Nem tudod, milyen érdem az alamizsnálkodás?” A kolostor apácájaként nem tevékenykedhetett volna többé a szegények és a betegek érdekében. Hedvig e tekintetben is önálló kívánt maradni. Trebnitz sokat jelentett Szilázia történelmében, hatással volt az egész országra. A kolostor sokáig ápolta anyai pártfogójának légkörét, és képes volt távoltartani magát attól a zsbvásártól, amelytől egyébként a búcsújáróhelyek szoktak szenvedni. E méltó hely megmaradt látogatóinak tisztult emlékezetében. Ám végül az imának e helyét is elvilágiasították, s a második világháború után textilgyárat rendeztek be a kolostorban – a Nyugat lelki hanyatlásának nyilvánvaló jelként.

Rendkívüli volt Hedvig aszkézise, és szoktalan volt embertársai iránti magatartása, de felfoghatatlanná nőtt ama lelki adományok által, amelyekkel az ég ajándékozta meg őt.

Hedvig az imájával „kormányzott”, amely rejtett volt, és mégis hatásos; ez volt életének a misztériuma. Az ima a történelem egyik legnagyobb ereje, még ha lehetetlen is e meglátást történelmileg kimutatni. Hedvig számára az ima sokkal több volt a tettnél, s aki e kijelentés értelmét megsejteni sem képes, nem közelíti meg Szilázia legnagyobb asszonyának a lényét. Az ima egyesült nála az engesztelés utáni erőteljes vágygal. Ha azt hinnénk, hogy Hedvig egyszerűen szaporította a szót, nagyon rosszul értelmeznénk imaéletét. Imája egészen más mélységből szállt fel. Vita-ja néhány útmutató kijelentést tartalmaz erről: „A vonzalomnak ilyen ismertetőjegyeit, a térdén daganatokat, a kezén és lábán berepedéseket, és testének többi tagján csapásainak kék csíkjait hordozva így állt oda Szerelmének arca elé. Az öröme nek ilyen énekeivel, a derűnek ilyenfajta módozataival,

sóhajokkal és nyögésekkel dicsőítette Vőlegényét, a fenséges Istent, c tizhúrú zsoltárhárfán, ezen az édeshangzású szerszámon, áhitattal eltelt zsoltárénekével és kitartó kérő imájával énekelt szeretett Vőlegényének.” E fejtegetések nem irandók a szerző számlájára, mert Istenhez fűződő bensőséges jegyesviszony tárul fel bennük. Kitartó kérő imájában és énekeiben, amelyekbe nem vegyült semmi bénultság és szokásszerűség, fokozott intenzitás jutott kifejezésre. A menny iránti izzó érzelem égett benne bensőséggel eltelten.

Sziléziai szentünk misztikus kegyelmekkel megáldott asszony volt. Ez a fölismerés vezet el szentélyébe. Mivel Hedviget „belülről égette a szeretet izzása, nem vette figyelembe a hideget. Szíve ugyanis égett, s az elmélkedés úgy eltöltötte őt szent tűzzel, hogy lobogó láng tört elő belőle.” Hedvig élete Isten állandó jelenlétében folyt, mindig a Vigasztaló érkezésére várt, hogy jöttére és kopogtatására gyorsan kinyithassa az ajtót. Éjjeli virrasztásai egyedül azt szándékolták, hogy fülével meghallja párbeszédének lehelletét. Hedvig szívesen keresett föl magányos Istennek szentelt helyeket, és szívének egyszerűségében néha megcsókolta a föld porát. Az ismert dolgoktól emelkedett fel az ismeretlenekig, a földtől föllendült a mennyeihez, és a világ szépségében megpillantotta a szépség ősoját. Ha imádkozott, könnyek lepték el az arcát, és olykor ragyogó fényben úszott egész alakja. Hedvig elragadtatásokat és lebegéseket élt meg.

Misztikus kegyelmeinek gyümölcse volt Hedvigben a prófétálás lelke. Sok dolgot jövendölt meg fiatal korától fogva késő öregségéig, sőt, földi zárandoklásának végéig. A legnagyobb határozottsággal előre megmondta a fiának, hogy nem fog ágyban meghalni; valóban csatában halt meg. Hedvig ismételten megjövendölt eseményeket; hatodik érzéke volt. „Jézus bizonyága a prófétálás lelke”: olyan ige ez, amely Hedvignél beteljesedett. Belőle feltört a prófétálás lelke, amelynek soha-

sem szabad hiányoznia a kereszténységből, ha nem akar tanácstalanná válni.

Misztikus kegyelmei nem idegenítették el Hedviget a földi élettől. A vita-ja beszámol róla, hogy „minden dolgot valami szentként” tekintett, ha azt jámbor emberek érintették. A dolgok szentségét meglátó ember nem esik csömörbe és unalomba. A szenteknek megvolt az az új viszonyulásuk a dolgokhoz, amelyet a mai ember keres, de nem talál; megvolt ez Benedeknek, és Hedvignek is észlelhető. Azért volt meg bennük, mert bensőleg kialakult emberek voltak, olyan emberek, akik teljesen karban tartották magukat, és nem éltek csak úgy a világba.

Hedvig maga volt a higgadtság. Higgadtságát rendkívül hatásosan bizonyította az élet különféle helyzeteiben. Hitvesének halála alkalmával egyetlen könnycsepp sem csordult végig az arcán, jóllehet nem volt sem érzéketlen, sem részvétlen. Élte azt a hitet, hogy a megholtak Istennél vannak, azt pedig nem találta helyénvalónak, hogy önmagát sajnálja. Ugyanezt az összeszedettséget nyilvánította fiának halála alkalmával. Miközben még dühöngött a tatárok elleni csata, Hedvig fölkelte szolgálóját, és jövőbe látóan szólt hozzá: „Demundis, tudd meg, hogy már elvesztettem a fiamat. Mint a madár röpi, oly gyorsan távozott el tőlem az egyetlen fiam, és soha többé viszont nem látom őt ebben az életben!” Menye, Anna maga sietett a csataterre, és hajolt az elesettek fölé, az arcukba tekintett, s végül férjének holttestét bal lábának hat ujjáról ismerte föl. E kereső asszonynak a képe rendkívül hatásos – Käthe Kollwitz a „Bauernkrieg” (= Parasztháború) című könyvéhez rajzolt vázlataiban ecsetel hasonló jelenetet. E történetben megnyilvánul a történelem lényege: Csata az, s az ember csak tapogatódzva járka a harc mezején, hogy a nyomorúságos romok után kutasson. Egyedül a prófécia világítja meg kissé az értelmét. Miután a menyec megerősítette, hogy meghalt a fia, Hedvig ismét fel-

küzdötte magát arra a higgadtságra, amelyet a misztikusok oly nagyon magasztalnak. Míg házi környezete a fiú halálhírére könnybe lábadt szemmel állt, Hedvig nem tört ki semmiféle jajkiáltásba. Uralkodott a könynein, és vigasztalta a többi embert, ahelyett hogy ezek zárták volna őt karjukba. Hallatlanul higgadtan mondta Hedvig az asszonyoknak: „Éz az Isten akarata, s nekünk annak kell tetszenie, ami Urunknak Istenünknek tetszik. Istenem, köszönöm neked, hogy olyan fiat adtál nekem, aki szeretett és megbecsült mindig, amíg csak élt, és soha semmiben sem csalt meg. Bár nagyon szerettem volna őt megtartani magamnak itt, a földön, szívből kívánom neki, hogy vére ontása által veled, a Teremtőjével már most egyesüljön a mennyben; a legmelegebben ajánlom a lelkét neked, Istenemnek s Uramnak.” Hedvig magatartása nem volt természetellenes, ellenkezőleg, szavai azt mutatják, mily erősen áthatotta a megnyugvás Isten akaratában. Nem lázadt fel, nem vitatkozott a gondviseléssel, és nem dacolt semmivel sem. Mindent Isten kezéből fogadott el. „Tetszenie kell nekünk annak, ami Istennek, a mi Urunknak tetszik.” Ennél nagyobbat nem lehet mondani, s a kereszténynek ezt kell mindig ismételnie. Hedvig megnyilatkozása magában foglalja a legmélyebb keresztény életfelfogást. Ebben elérte az Isten akaratával való legnagyobb fokú egygyé válást. Ebből következett higgadtsága, amelynek semmi köze sincs a sztoicizmushoz. Hedvig egészen komolyan vette az Úr imádságának harmadik kérését: „Legyen meg a te akaratod, miképpen a mennyben, azonképpen itt, a földön is”. E kérést nemcsak kívülről sulykolták belé, nemcsak szájjal ismételte, hanem az áthatotta belsőjét. Hedvig higgadtsága személyének lényét és lényegét alkotja. Mindent az Isten akaratában való megnyugvás alapján szemlélt, s erről a következő gondolata támadt: „Mit szomorkodtok? Azt akarjátok, hogy valami Isten akarata ellenére történjék? Drágáim, ez nem illik

hozzátok, mert a Teremtő azt teheti, és kell is tennie teremtményével a mi akaratunk nélkül, ami jóságának tetszik. A velünk és értünk történő tetteinek kell a vigaszunknak lennie, hiszen az ő teremtményei vagyunk.” Ennyire összeszedettnek bizonyult mint hívő keresztény. Isten akaratában megnyugodni, teljesen megnyugodni, minden morgás nélkül: Hedvig felfogása szerint az ember legnagyobb boldogsága. Elérte a higgadtság állapotát, s ez egyike a legszebbeknek, amit mondhatunk róla. Nem kellene gyorsan napirendre térnünk Hedvig e törekvése fölött, hanem el kell gondolkodnunk rajta, és megkérdeznünk magunktól, hogyan lehet e magatartást átvinnyünk a saját életünkbe. Eközben váratlanul rájövünk arra, hogy e sziléziai szent nő nem a múlté, mert higgadtságával átnyúlik a jelenbe, és segíti az embert, hogy megoldja élete feladatát. Az élet nyert ügy abban a pillanatban, amikor az ember képes arra, hogy egész lelkével megnyugodjék a magasabb akaratban.

Midőn Hedvig túljutott hetvenedik életévén, megkapta azt a betegséget, amely előkészítette élete végét. Hogyan haltak meg a szentek – olyan téma ez, amely külön figyelmet érdemel életük történetében. Nem mindig jutott a szentek osztályrészéül épületes elhalálozás, de csaknem mindig bámulatos volt a magatartásuk. Hedvig nyíltan beszélt leányával a saját temetéséről, és egyáltalán nem igyekezett megkerülni e kényes témát. Szentünk félcreérthetetlenül visszautasította, hogy a férje vagy fia sírjába temessék. „A sírban senkivel sem akarok közösködni, hanem, ha mindenképpen a templomban akartok eltemetni, azt kérem, helyezzetek el Keresztelő szent János oltára előtt.” Érzésünk szerint ridegen és csaknem keményen hangzik annak visszautasítása, hogy legközelebbi családtagjai egyikével egy sírba temessék. Újra hangsúlyozta ezzel önállóságát, ami minden érzelmeskedésnél többet ér. Mint ahogyan Pascal szerint az ember egyedül hal meg, úgy végső

soron Isten előtt is egyedül áll, s ennek fejében annál erősebben egyesül vele.

Végül bekövetkezett az utolsó mozzanat is. Hedvig a betegágyán feküdt, a fejére helyezte unokahúgának, Tübingiai Erzsébetnek a fátylát, amivel jelezte kapcsolát e szent nővel. Míg készen nézett szembe a halállal, részese lett az utolsó látomásnak: Néhány fényárban úszó alak lépett a helyiségbe, és Hedvig a következő ujjongó szavakkal köszöntötte őket: „Isten hozott asszonyaim, szent Mária Magdolna, szent Katalin, szent Tekla, szent Orsolya!” E köszöntésben világosan megnyilvánul Hedvig misztikus kapcsolata a mennyei világgal. Az az ember volt ő, akihez a szentek eljöttek, aki beszélgetett a szentekkel, mégpedig oly valóságosan, mint jelenlevő alakokkal, és semmiképpen csupán csak jelképesen. Csodálkozott rajta, hogy a többi ember nem látta e szenteket. Hedvig közösségben volt velük, s ők voltak legvigasztalóbb kísérete a halál sötét kapuján keresztül vezető útján. E csodálatos jelenés nyilvánvaló jele annak, hogy Hedvig maga is szentté lett, amikor 1243 október 15-én belépett az örökkévalóságba.

IV.

Ragyogó idő volt, amikor megtartották Sziléziában a Hedvig oltárraemelésével kapcsolatos ünnepségeket. Mindenki kedélyét békés csend töltötte el, és az óriási néptömeg ellenére, a legkisebb baleset sem fordult elő. Az ünnepségek örvendetes lefolyását általánosan úgy fogták fel, mint az ég beleegyezését; e nap nyilvánvalóan Szilézia történetének egyik csúcspontja volt. Amikor az emberek Hedvigre emlékeznek, mindig fényes az idő, elvonulnak a fellegek, és a lelkekben is derű uralkodik. Ki ne kívánná ezt önmagán is megtapasztalni!

IV. Kelemen felolvasott szenttéavatási bullájában a

pápa Salamon Példabeszédeinek egyik mondásából indult ki. Az erős asszonyról van szó benne, aki sokkal nemesebb a legdrágább gyöngyöknél, s akire nyugodtan hagyatkozhatik férjének szíve (31,10–11). Az „erős asszony” kifejezésnek nincs éppen valami kellemes csengése, ám a salamoni fogalmazás szerint nem kapcsolódik hozzá valami férfias nő elképzelése. Salamon kifejezetten megkérdezi: „Derék asszonyt ki talál?” A pápa azzal válaszolt, hogy rámutatott Hedvigre! Eszerint a derék asszony az a nő, aki rátalált a mennyei világgal való kapcsolatra, s aki áthatott az üdvösségre. Olyan korban, amikor a világban alkonyodni kezd, lépett fel a pápa felfogása szerint e bátor asszony, s most már nem illik, hogy tovább is ismeretlen maradjon számunkra. Hedvig valóban az igazi nőiség megtestesítője; Salamon példabeszédei szerint: „A báj és a szépség semmi, azt az asszonyt kell dicsérni, aki féli az Urat” (31,30. Vg). Hedvig mint asszony, befejezte életművét. Önálló, csaknem nyers természetű volt, nem volt meg benne a támasz iránti női igény, és rendkívül öntudatos lépésekkel róttá élete útját. Mégis mennyire erős volt az érzelmi élete, ha az ember rágondol a foglyok iránti irgalmasságára. Női jelenség volt, okos s emellett alázatos, imádkozó s mégis tevékeny, minden szemlélődése ellenére sem feledkezve meg a cselekvő életéről, és gondolkozásával, valamint szilárdságával egészen a női létmód elkötelezettje. A nő üdvössége bizonyára nem abban van, hogy elférfiasodjék, a férfinak bárminő majmolása lényének elárulását jelenti. Minél nőiesebb a nő, annál jobban illik ez hozzá; a lélekben erős asszony örök érvényű mintakép, és Hedvigben találta meg egyik leghatásosabb megtestesülését. Ezáltal emelkedett Szilézia szellemi anyjává, ami csak egy szent számára volt lehetséges, mert e lehetőség többet követel, mint amennyire az ember csupán saját erejéből képes, és csakis az Isten részéről történő kiválasztás útján jön létre.

Szilézia népe Hedvig jelenségében már életében és a későbbi századokban mindig megérezte a rendkívülit. A legbensőségesebben tisztelte a szokatlan nőt, megérezte a belőle kiáradó isteni fluidumot, országa lelki anyjának tekintette, és századokon keresztül úgy zarándokolt hozzá, mint a sziléziai szent asszonyhoz. Hedvigben a németiség és a lengyeliség kapcsolata valósult meg, ő német nő volt, s a férje lengyel — gyermekeikben mindkét nép vére csörgedezett. Németek és lengyelek számára volt keresztény mintakép, mindkettő tiszteli és segítségül hívja mind a múltban, mind a jelenben, mégpedig nem azért, mert hercegnő volt, hanem azért, mert a szentet látták benne. Luteránusok és schwenckfeldiek tanúságtételeiből kitűnik, hogy az evangélikus keresztények is nagy tisztelettel tekintenek e szentre. Ez a jelző hősi fokon gyakorolt erényei alapján illeti meg, és semmiképpen sem nemesi kiváltságai következtében. Bármely ország számára fölbecsülhetetlen előny, ha ismer valakit, akire felnézhet, és aki vitathatatlan női eszményképet tár a szeme elé. Trebnitz a Szent Bertalan templom nagyszzerű sírboltjával a sziléziaiak számára valódi népi szentéllé vált. Az isteni Lélek felragyog Angelus Silesius misztikus „Cherubinischer Wandersmann”-jában is, úgyhogy nem lehet eléggé kedvelni ezt az értékes könyvet, de mégsem érte el soha Hedvig népszerűségét, akinek az alakja láthatatlanul mindig bejárja Szilézia földjét.

Az élő Hedvig-tisztelet napjainkban mélyreható változáson megy át. Amint nem ismerjük Hedvig külső arcát, s ehelyett feltárta előttünk belső arculatát, úgy a valódi Hedvighez fűződő kapcsolat áthelyeződik a külső helyhez kötöttségtől az ember belsejébe. Hedvig továbbra is él a sziléziaiak szívében, s egyedül ez az őt megillető hely, hiszen maga is bensőséges lelkületű nő volt.

E szemlélet egyben kiküszöböli azt a veszélyt, amely szívesen hatástalanná tenné a szentek tiszteletét. A szen-

teket gyakran távolról szemlélik, és elérhetetlen alakokként értékelik. Ezáltal lealacsonyítják az alakjukat pusztán társalgási témává. Készségesen beszélnek és vitatkoznak róluk anélkül, hogy a legcsekélyebb mértékben elkötelezettnek éreznék magukat általuk. Hedvig maga elutasítaná az ilyen kötetlen magatartást. Az örök igazságokat csak a cselekvésben lehet helyesen megismernünk; a kereszténynek be kell fogadnia a szenteket az életébe, és csak akkor töltik be küldetésüket lényében. Hedviget sem szabad csak jámbor asszonynak látnunk; a mai zűrzavar hátterén kell őt megfigyelnünk, s akkor váratlanul elkezd világítani fénye. Amíg a legtöbb ember elveszítette az élethez való kulcsot, Hedvignél ez megvolt, s ő képes volt vele megnyitni az új léthez szolgáló ajtót. Szava még ma is eléri fülünket, és hathatósan suttozja nekünk: Sokkal nagyobb oltalom alatt álltok, mint sejtitek.

FLÜE-I MIKLÓS

I.

Heinrich Federer svájci költő számára út nyílt Flüe-i Miklós világához; fiatalkorát Sachselnben töltötte, papi ember volt, és költői tehetségével időtlen ragyogást tudott adni leírásának.

Klaus testvéréről szóló életrajza, sajnos, befejezetlen maradt: végigkíséri szentté válását a világi életben, s aztán váratlanul abbamarad a fordulópontonál ezzel az olvasóhoz intézett kérdéssel: „Lesz-e bátorsága ahhoz, hogy leszálljon velem az erdős szakadékba is?”¹

Federer ezen utolsó mondatával befejezésül megfogalmazta még a döntő bevezető problémát. Kérdés formájában tette, s nem vita alakjában, amely szokás szerint parttalan szócséplésbe fullad. Az új hagiográfia nem kérdőjelezi meg a szentet, hanem végső soron az olvasót állítja kérdés elé. A Flüe-i Miklóssal való új foglalkozás nem merül ki többé valami jámbor épületeskedésben, s arról sem akar tudni, hogy csupán csak igazolja a saját világnézetét. A történetkritikai vizsgálódás módszere is aligha ragadja meg Klaus testvér valódi arcát. A tudományos hozzáállás minden tudása ellenére sem felel meg a remete lényének. Aki ismét valóságos kapcsolatba akar kerülni szentünkkel, annak rá kell kérdeznie életének keresztény lényegére, bensőségesen kell résztvennie

¹ Heinrich Federer, Niklaus von Flüe, 1920. 121. lap.

abban, amit egy régi könyvecske oly egyszerűen nevezett „a boldog Klaus testvér szellemének”. Mindig merészséget jelent szóba elegyedni Flüe-i Miklóssal, merészség és bátorság kell ahhoz, hogy lent, az erdős szakadékban élő emberrel beható beszélgetést folytassunk, mert ugyancsak könnyen megeshet, hogy az ember valamelyik szavától nem tud többé szabadulni. E szakállas alakkal való találkozás határos a hit kalandjával, s eközben nem biztos, hogy valaki ép bőrrel ússza meg a dolgot. Becsületesen kell figyelmeztetni az olvasót a szokatlanra, hogy fontolja meg a dolgot, és ne fogjon gondtalanul valamibe, amire belsőleg rá nem termett. Itt is helyénvaló Gideon szavait ismételni: „Aki bamba és csüggeteg, térjen vissza!”

Federer megkérdezte az olvasót, vajon „lesz-e bátorsága ahhoz, hogy leszálljon vele az erdős szakadékba is”. Flüe-i Miklóssal lehetetlen azonos szinten találkozunk. Nincs közünk hozzá, ha nyugodtan ülve maradunk a karosszékünkben, és kellemes vitában megállapítjuk: Klaus testvér itt helyesen cselekedett, s a másik tetteivel túl messzire ment. Az ember elsáncolja magát az efféle öntetszelgő ítéletek mögé, s ezzel kitér a remete útjából. Az olvasó nagyszerűnek vagy túlzónak találhatja Flüe-i Miklóst, véleményét nyugodtan megtarthatja magának, mert senkit sem érdekel az. Federer kérdése értelmében az olvasónak sokkal inkább el kell hagynia kényelmes karosszékét, amelyben oly szívesen játssza meg magát a múlt birájaként, döntenie kell, s le kell szállnia az erdős szakadékba. E lemenetel mindenekelőtt azt jelenti, hogy újra megtanulja az alázatot, hogy félretegye a felvilágosodott polgár világnézetét, és meghajoljon egy másik valóság előtt. Aki nem hajlandó erre, az mondjon le már cleve a Klaus testvérrel való párbeszédéről, hiszen nincs kilátása semmi értékesre sem. Az embernek le kell szállnia, mélyre s egyre mélyebbre kell lemennie, s ennek ellenére sem fog sohasem szentünk életének alapjáig

jutni. Flüc-i Miklós „lent” található, és csak egészen a végén tárul fel ez a lent mint a legfelső. Az erdős szakadéknak azon remetelakában döntő dolog történt: A józan emberi értelem követelményeit kiemelték a nyercg-ből, és megszűnt minden önhitt tudálékosság. A látogató egy ijesztő arcra tekintett, amelytől megrémülten húzódott vissza.

El kellett helyeznünk e figyelmeztető táblát, mert Klaus testvért az unterwaldeni lokálpatriotizmus szívesen körülengti. Ez minden érthető érzélem ellenére alakjának gondtalan beszűkítésére vezet. Biztos, hogy ott élt, közepén „a kis obwaldeni földnek, amelynek falvai és tanyái összehasonlíthatatlan kedvességgel simulnak a Sarneni tóhoz”.² Ám a remete egészen más volt, mint valami kedélyes alak „a kis földet övező nagyszerű hegykoszorú” ellenére. Nem szabad őt összekapcsolni a honvédelem törekvéscivel sem. Egyébiránt isnét Federer jelentette ki világosan, hogy csalóka dolog Obwaldent úgy megénekelni, mint a tiszta szelídség és megoldott harmónia földjét. Két arculata van: a nyugodt, megfontolt, csendszerető völgy- és faluarculat, amelyet az idegen többnyire egyedül lát, s amely szerint ítél; és a Melkaa-arculat, a temperamentumos, drámai, tragikus arculat, amelyet nem kínálnak fel bárkinek az utcán, hanem a filckalap árnyékában, és a merev paraszti rideg-ségben eltakarnak mások sőt, önmaguk előtt is.”³ Ha a költő sürgeti, hogy ne fogjuk fel túlságosan egysíkúan e derék kis földet és lakóit, intelme még mélyebben vonatkozik minden idők legnagyobb obwaldijára. Klaus testvérnek vad Melkaa-arculata volt, és nem barátságos falusi tekintete. Sokkal nagyobb volt a háttere és mélysé-

² R. Küchler-Ming, *Bruder Klaus*. 1947. 7. lap.

³ Federer, i. h. 11. lap.

ge, mint általában föltételezik. Hogyan is lehetne ez másképp olyan embernél, aki lent élt az erdős szakadéokban, s akihez leszállni minden időben kockázat volt.

II.

Klaus testvér azon szentek sorába tartozik, akik nem hagytak ránk semmiféle sajátkezű írást; élete ennek ellenére nem vész el áthatolhatatlan köd homályában. Csodálatosan sok okiratos tanúbizonyság van kortársaitól. A következtetésekben gazdag hagyományoknak e tömegét bizonyára azzal magyarázhatjuk, hogy a még hitre szomjazó nép olyan eszményképet keresett, amely szemléletesen mutassa be neki, hogyan él valaki valóban a hit szerint. E hagyományok persze gyakran töredékes jellegűek, sőt, egy ízben a mondat közepén maradnak abba. E tanúságokat többször összeggyűjtötték. A legátfogóbb Robert Durrer kétkötetes forrásmunkája, a „Bruder Klaus” (= Klaus testvér, 1917 – 1921). E gyűjteménnyel túlhaladottá vált az egész korábbi Klaus testvérről foglalkozó irodalom – J. Ming négykötetes műve is –, annál inkább, mert Durrer feltett szándéka volt, hogy csak a forrásokat engedi szóhoz jutni, maga pedig hallgat. Ez a bonyolult lelki alkatú, csendes tragikum által beárnyékolt kutató egyesítette magában a művészi természetet az erős tudományhittel, s ezért személyes ízű magyarázata inkább felelt meg Klaus testvér élete politikai, mint vallásos oldalának. Ám egyszer ő is elmélázva állt meg a kis cella előtt, s úgy vélte: „Sok mindent tudnék kérdezni tőle.”⁴ Ha az ember összerakja Durrer alapos forrásmunkájának egyes kijelentéseit, az eredmény egy nagyon is élő és szemléletes egész, zárt egységgel és ritka kisugárzó erővel.

⁴ Jakob-Wirsch, Robert Durrer. 1952. 181. lap.

A Klaus testvérrel kapcsolatos hagyományokban történeti és legendás vonatkozások kölcsönösen vegyülnek el. A történészek megkísérelték a múlt században e két terület gondos széjjelválasztását. A történelem és a legenda megkülönböztetése azonban rendszerint a szubjektív önkényességnek tár kaput. Ha egy szentnek az alakjában szétválasztják a történetileg elfogadható adatokat a legendásoktól, megbízhatatlanoktól, meg nem felelően szakítják széjjel alakjának belső egységét. Durrer kritikai alapállása szerint Klaus testvér esetében „már a kortársi feljegyzésekben egymásba folyik a legenda s a történelem fogalma. A történetiség ismervét nem alkotja itt a forrás régisége és közvetlensége, de éppoly kevésbé a krónikairó közeli lakóhelye. Időben és térben egymástól távol eső forrásokat találunk e gyűjteményben. Ezek félreismerhetetlenül tartalmazznak olyan eredeti vonásokat, amelyeket a közelálló tudósítóknak bizonyos okokból el kellett hallgatniok, vagy amelyeket nem találtak említésre méltónak. Megállapíthatjuk, hogy meglepő bizonyítékai vannak benne a messzi múltba nyúló népi szájhagyomány megbízható hűségének. Másrészt már a legrégibb tulajdonképpeni életrajzoknak csaknem kizárólag hagiográfiai irányzatuk van: Csak a természetfelettire irányulnak, és szinte teljesen figyelmen kívül hagyják a remete fontos hazafias és politikai tevékenységét.”⁵ Schol sincsenek mértékadó szabályok a hagiográfia számára, és itt az ideje, hogy veszni hagyjuk az állítólagos legendás elemmel szemben való félelmünket, azt a félelmet, amelynek alapja a racionalista gondolkodásmód, nem pedig az életrajzi anyag. Bizonyos, hogy a legendás elemben megvan a hajlandóság a stilizáló ábrázolásmódra, a mi feladatunk viszont az az életleírás, amely ellenőrzésen és ellenpontozottan bontakozik ki. Ám a krisz-

⁵ R. Durrer: Bruder Klaus, 1917 — 1921, VIII. lap.

tusinak észfeletti valósága mindig történelemből és legendából ötvöződik. Ha nem akarjuk, hogy a hagiográfiai ábrázolás lépcső nélküli ház legyen, tudatosan el kell határolnunk magunkat mindennemű egysíkú fel fogástól, tudatában kell lennünk annak, hogy egy szent életének a leírása kell, hogy fölemelje a történetit a transzcendensbe, hogy így betöltse mélyebb értelmét.

Az újabb hagiográfia történetbölcseleti megfontolásai ismét rámutatnak Klaus testvér első életrajzírójának szándékaira. Szerinte Flüe-i Miklós élete „olvasásra és éneklésre” való. E meghatározás szokatlan, és mégis telibe talál. Hiszen a remetének élete olyannyira kitört a köznapiságból, hogy nem beszélhetünk róla szokványos hangon. Az az igény, hogy Klaus testvérről énekeljünk, a tiszteletére való indokolt vágyból ered. Mindenesetre hozzátartozik ehhez, hogy az ember készséges olvasással előbb megismerje Klaus testvér életét, de vita-jának vég-célja az olyan hangos ének, amely emelkedett basszus-ként a derűs szopránszerep ujjongása mellett csak arinál magával ragadóbban hat a szentek történetében.

III.

Flüe-i Miklós (1417 – 1487) ötven évig a világban élt, s aztán még húsz évet az erdős szakadéokban. Már a szakadéki tartózkodást megelőző időszakban kirajzolódik nála az az irányzat, amely később hatalmas mértékben fokozódik.

Miklós a még ma is meglevő szülőházában kicsiny, szűkre szabott paraszti világban találta magát, és minden további nélkül átvette ősei hivatását. Fiatalságától fogva meghitt volt a kapcsolata a mezőgazdasági munkával, úgy végezte, mint egy reá bízott tevékenységet, számára ez adottság volt, s nem probléma. A körülményei a lehető legegyszerűbbek voltak, de nem szegényesek: arca

verítékével dolgozott a család, és beérte a kevással. Miklós igénytelen volt, kaszálta a rétet, etette az állatokat, és művelte a szántóföldet. Szentünk töről metszett paraszt volt, tempós és szívós, megfontolt és józan. Mindkét lábával a földön állt, röghöz kötött volt, és megtestesítette a szülőföldhöz való tudatos ragaszkodást. A szülőföld iránti hűség mindig meggyökerezettség, és az ellentéte a pelyvának, amit széjjelhord a szél.

Miklós fiatalságáról nincsenek részleteink, kivéve azt a hírt, hogy szívesen végzett áhitatgyakorlatokat. Kortársai kifejezetten tanúsították ezt halála után. Már a tizenhat éves parasztfiú életében előfordultak olyan látomások, amelyek során „magas, csinos tornyot látott azon a helyen, ahol most a házikója és a kápolnája áll. Ezért fiatalságától fogva mindig szeretne volna az egyedülletet keresni, mint ezt meg is tette.”⁶ Hiba lenne, ha villámszerű megvilágosodását mindjárt kiszíneznénk valami próféta „beavató látomássá”, mert akkor Klaus testvér több, mint harminc éven keresztül nem engedelmeskedett volna Isten parancsának.⁷ Ő, a tősgyökeres obwaldeni minden vallásos adottsága ellenére is eltelt a természetes rácsodálkozás örömeivel, még ha ránchezedhetett is olykor valami csendes bánat, még ha eleinte küszködött is benne az evilág a túlvilággal, a föld vonzása az öröklét utáni vággyal. Csak a realista ábrázolás, s nem valami idealista megdicsőítés felelhet meg annak a Flüe-i Miklósnak, aki belenéz „az ősvilági képekkel kapcsolatos végtelen időtlenségekbe”⁸, neki, aki röghöz kötött, és mégis szabad paraszti életet élt.

Huszas éveiben Miklós házasságra lépett Wiss Dorotyával. Fiatalkori szerelmi életéről semmi közelebbi nem ismeretes; bizonyára hasonló kerékvágásban ment végbe,

⁶ Uo. 464. lap.

⁷ F. Blanke: Bruder Klaus von Flüe, 1948. 6/7. lap.

⁸ Federer, i. h. 20. lap.

mint minden felserdülő emberé, aki élettársat keres és talál magának. Miklósunk felesége nemes szerénységgel húzódott vissza a férje mögé, sohasem töltötte el az a hiú törekvés, hogy a hitvese oldalán érvényesüljön. Híres férjének csak egyetlen látogatója írja le a „tisztá asszonyt, aki friss arcú, még nincsenek ráncai”⁹. Házasságuk áldása öt fiú, és öt leány volt, akik valamennyien a Flüeliben levő lakóházukat népesítették be. Családi életük úgy játszódtott le, mint bármely obwaldeni parasztházban. Gyermekkacaj, gyermeklárma, intelem és fegyelmezés, szülők iránti tisztelet, rendszeres templomba járás, segítség a munkába és a szomszédokkal való kapcsolat.

Flüe-i Miklós nemcsak paraszti munkáját végezte el, hanem polgári kötelességeket is kellett teljesítenie szülőfalujában. Megválasztották bírónak, a tanács tagjának, és egy ízben Obwalden rendjét is képviselte a szövetségi gyűlés tárgyalásán. E hatósági funkciók Klaus testvér képéhez tartoznak. Ezt az egyszerű parasztembert eltöltötte a jog és az igazságosság iránti érzék. Nem szégyellt a község nevében szószólóként fellépni a saját plébánosa elleni perben, hogy ne kelljen tovább a nedves tizedet fizetni neki – beszédes tanujele ez lelki függetlenségének. Federer részletesen és hatásosan írta le Miklósunk világi tevékenységét. Egyeneslelkűség, megvesztegethetetlenség és igazságosság jellemzik, mert Miklóstra nem hatott sem a nagy név, sem a címek; olyan álláspont ez, amellyel ismételten találkozunk a nép egészen egyszerű fiainál. Flüe-i Miklós mentes volt minden hiúságtól és hatalmi vágytól, amely pedig nagyon könnyen befurakodik a közéleti tevékenységbe, és alapjában megmérgezi. Az érvényesülési vágytól való mentességét azzal is igazolta, hogy elutasította az országfőnek országa legelső méltóságának hivatalát. Kedvelt szépítéssel úgy beszélnek évszázadáról, mint a régi jó időről, amikor az emberek

⁹ Durrer, i. h. 60. lap.

még valóban istenfélően éltek; ez azonban nem felel meg a valóságnak. Az a kor is vészterhes volt, az emberek annak kockázatában éltek, hogy a pénz és a feslettség kísértéseinek esnek áldozatul. Létezett ott is nagyzási vágy és szélhámosság, mint mindenütt. Napirenden voltak a gonosztettek, és rosszabbnál rosszabb dolgok történtek e derék kis országban. A legközvetlenebb környezetében jelentkező kapzsiság és önzés arra készítette Flüe-i Miklóst, hogy lemondjon a bírói hivatalról. Semmi kérés sem tudta arra indítani, hogy elhatározását felülvizsgálja. Numagen Péter kijelentése szerint „a világi ügyekkel szembeni utálattal eltelve” fordult el hivatalától.

Flüe-i Miklós hatósági hivatalos ténykedésén kívül katonai szolgálatot is teljesített. Nem egyszer kivonult az obwaldeni seregekkel, ott küzdött a csatamezőn, és szolgált mint zászlós, szakaszvezető és százados. Bár a korabeli tudósítások nem számolnak be Miklós háborús élményeiről, mégis tudjuk, hogy katonai kötelességteljesítésc terén lényegesen különbözött földieitől. Amíg a régi svájciak gyakran erőszakos verekedők voltak, amolyan igazi hadastyánok, akik számára valamilyen idegen tájakra vezető rablóhadjárat jó alkalmat adott testi fölényük fitogtatására és zsákmány betakarítására; Klaus testvérnél nem veszünk észre semmiféle primitív erőgazdálkodást. A legrégebb tanúk egybehangzóan számoltak be másfajta lelkületéről. Ő „mindig kedvelte a méltányosságot, büntette a jogtalanságot, és a háborúkban kevésbé károsította meg ellenségeit, hanem mindenütt elvonultan imádkozott, és lehetőség szerint oltalmazta őket”¹⁰. E magatartásban nyilvánvaló az átmenet Miklós világi életéből későbbi az erdős szakadéokban töltött élete felé. Wölflin életrajza szerint „Miklós sohasem vett részt háborúkban hatósági parancs nélkül.

¹⁰ Uo. 464. lap.

A béke nagy barátja volt, ám ha a hazáért kellett küzdenie, nem akarta, hogy az ellenség az ő tétlensége miatt szemérmetlenül hatalmaskodjék; mihelyt azonban erejét megtörték és legyőzték, nyomatékosan figyelmeztetett a kíméletre.”¹¹

Ez nem utólagos javítás Klaus testvér képén, hanem a történelmi valóság, amely nyilvánvalóan egyáltalán nem illet bele földieinek az elképzelésébe. Hiszen gyakran az a benyomása az embernek, „hogy e különleges harcos, aki a háborúban szívesebben imádkozott, mint vagdal kozott, még ma is botránkoztatja életrajzíróit”.¹² Valóban nem alkalmas példaképül valamilyen honvédelmi gyűlés számára. Ha azonban mélyebbre tekintünk, itt villan fel először az ő rendkívüli fénye. Önmagában véve zavart keltő Miklós magatartását szembeállítanunk azzal a modern kérdésfeltevéssel: „Antimilitarista volt-e, vagy sem?” A pacifizmus újkori értelmében vett problémáját még nem láthatta. Viszont azon kis számú keresztény sorába tartozott, aki érezte a feloldhatatlan feszültséget az evangélium és a háború között. Krisztus minden követőjének próbatételként kellene éreznie e feszültséget, ha nem takarózik olyan kritikátlan hazafiassággal, amely csupán a nemzeti érzésnek hízeleg. Klaus testvérnek nemcsak a magatartása volt idegenszerű, hanem még inkább az a ritka mód, ahogyan keresztény lelkiismerete megnyilatkozott e kérdésben. Szentünknek e téren is világos volt az irányvonala. Miklós bebizonyította élő viszonyát Istenhez, mert soha semmiféle háborús hangulat közepette sem felejtette el az ellenségszeretet parancsát, s életének egyetlen órájában sem csatlakozott olyan vitatható természetű emberekhez, akik nagyhírtelen másképpen is tudnak gondolkozni, ha úgy tűnik, hogy a háború az ő javukra dől el. Klaus testvér „a béke”

¹¹ Co. 533. lap.

¹² Blanke, i. h. 73. lap.

legnagyobb barátja” volt, elvből volt az, és megingás nélkül. E példamutató magatartás és tiszta érzület nélkül sohasem lehetett volna később a békének azzá a szentjévé, akihez éppen békétlen korunkban annyi ember vonzódik.

IV.

Akárhányszor halad végig az ember végső komolysággal véges létének határáig, útja végül is tagadhatatlanul túlvezeti önmagán. Miklós életében prózai hétköznapiságok közepette történt meg a természetfölötti betörése látomások alakjában, s ez vártalan fordulatot hozott életében.

Egészen szokatlan jellegűek voltak a születése előtti látomások, amelyekről Klaus testvér maga beszél. Grundi Heimann beszámol róla, „hogyan mondta el neki Klaus testvér, hogy az anyaméhben, mielőtt megszületett, olyan csillagot látott a mennybolton, amely átragyogott az egész világon, s amióta az erdős szakadéokban lakik, minduntalan lát egy csillagot, amely azonos vele, úgy-hogy biztosan hiszi, hogy az ugyanaz.”¹³ A mélyen vallásos pap még más születés előtti látomásokról is tudósít, olyan eseményekről, amelyekkel szemben eláll a lélegzete az olyan embernek, aki egyedül az eszére hallgat. A „nagyfokú öntudat” megjegyzéssel nem magyarázzuk meg őszintén e születés előtti látomásokat. E jelenségnek észszerű megítélése lehetetlen. Olyan rétegbe tartoznak e látomások, amelyben a keleti gondolkodás az ember előlétezési problémáit és a megtestesülés kérdéseit szemléli és mérlegeli. A születés előtti látomások olyan határterületre vezetnek, ahol véget ér az emberi megértés.

¹³ Durrer, i. h. 465. lap.

Miklósnek világi életében többféle látomása volt. Nem boldog elragadtatás állapotai voltak ezek, amelyekben kimondhatatlan szavakat hallott, hanem Isten ijesztő közlései, intelmek, amelyek utat mutattak neki. Szó volt már ifjúkori toronylátomásáról. Férfikorában Miklós azt látta, hogyan nőtt ki lilium a szájából, s hogyan legelte azt le valami áthaladó ló.¹⁴ A röghöz kötött paraszt teljesen helyesen értelmezte e megdöbbenő látomást. Istentől való tiszta és csodálatos valami növekszik benne, amit azonban külső körülmények súlyosan fenyegetnek. Érthető hogy belsőleg nagyon nyugtalankodott, különösen mivel – Walter nevű fia kijelentése szerint – egyszer „felhő jött az égből, szólt hozzá, s azt mondta, nyugodjék bele Isten akaratába, hogy balga ember, és hogy legyen készséges abban, amit Isten akar vele művelni”.¹⁵ A látomások nyilván egyre félelmesebbekké váltak; a szájából kinőtt lilium után a felhőkből való hang közvetlenül hozzá kezd beszélni, mégpedig nem valami kedvesen és vigasztalóan, hanem egyenest balga embernek nevezi őt. Miklós belsőleg szorongatottnak, meghívottnak érezte magát, de még habozott, és félelem gátolta, mert nem volt tisztában a következő lépéssel. A látomásos elem ekkor fenyegető alakúvá lett.

Más alkalommal Miklós azt látta, hogyan „süllyedt el a Pilátus-hegy a talajba, és feltárult az egész világ, úgy-hogy láthatóvá lett minden bűnös a világon. És megjelent az emberek nagy tömege, s az emberek mögött ott állt az igazság, mert valamennyien elfordították arcukat az igazságtól. És valamennyiükön nagy szívbeli fogyatékoság lett nyilvánvalóvá, akkora mint két ököl együttvéve. S e fogyatékoság az önzés volt, ez vezette annyira félre az embereket, hogy képtelenek voltak elviselni annak a férfinak a tekintetét, éppúgy, mint ahogy az

¹⁴ Uo. 535. lap.

¹⁵ Uo. 469. lap.

ember nem képes elviselni a tűzlángot, és átláz félelemtől ide-oda, majd visszarohtantak, távolodva nagy szitkokkal és gyalázzattal, úgyhogy messziről látta, ahogyan elmentek. És az igazság, amely a hátuk mögött jelent meg, ittmaradt.”¹⁶ Klaus testvér e kissé esetlen szavakkal írja le látomását, ám minden nehézkességen keresztül érzi az ember belső megindultságát. Már a hatalmas Pilátus-hegy elsüllyedése borzadást ébresztett benne, és súlyosabbnál súlyosabb dolgokra készítette elő. Mily szörnyű, hogy az igazság az emberek mögött állt, nem pedig előttük, s az is, ahogyan mindnyájan elfordultak tőle. Klaus testvér látomása szerint az emberek nemcsak az Isten nélküli újkorban fordultak el az igazságtól, hanem már a még vallásos irányzatú késő középkorban is. Nem egyes szakadárok léteztek csupán, valamennyien, mindnyájan elfordultak az igazságtól! Elteltek önzéssel, s ezért képtelenek voltak többé elviselni az igazság tűzlángját. Az, aki ily félelmetes, borzasztó látomásokat lát, csakhamar nem bír többé nyugodtan lépkedni az eke szarva mögött. Erősen fel is kavarták Miklóst, mert ettől fogva az örökkévalóság távlatában látta a dolgokat.

Látomások kísérték Klaus testvért egész életén keresztül, szorongatták életének döntő fordulópontjain, és meghatározták útjait. Szentünk nemcsak világi életében tapasztalta őket, bár akkoriban látogatták meg leginkább, éppúgy részesült bennük az erdős szakadéokban. Klaus testvér vizionárius volt. s ez már olyan észrevétel, amelytől a polgári ember kezdi kellemetlenül érezni magát, s elkezd gyámoltalanul körültekinteni valamilyen megnyugtató magyarázatért. A látomások nem illeszthetők a józan emberi értelem kategóriáiba. Áttörik a szokványos elképzelések korlátait, mert bennük ismeretlen valóság villan fel, amely erőt vesz az emberen. Klaus

¹⁶ A. Stöckli: Die Visionen des seligen Bruder Klaus (= A boldog Klaus testvér látomásai), 1933. 16. lap.

testvér látomásai annál érdekesebbek, mert olyan embert rohantak meg, aki trágyát lapátolt, és aki tíz gyermek apja lett. A paraszt lénye szerint földhöz kötött ember, józan megfontolású, és a valósággal foglalkozik. Nem dolgoz, hogy fantáziaképekkel foglalkozzék. A mindennapok eseményein túlmutató dolgoknak kellett lejátszódnia, amíg a szemc olyasmit látott, amit más emberek nem láttak. Felsőbb hatalmak törtek be életébe, mégpedig oly valóságosan, oly hevesen és váratlanul, hogy nem lehetett kételkedni létezésükben. A látomások túlvezették Flüe-i Miklóst a megfoghatón, s új, ismeretlen valósággal szembesítették.

Ma általánosan elismerik e látomások jelentőségét Klaus testvér életében. Vége annak a felfogásnak, amely kortörténeti jelenséget látott bennük. Sőt, a mélypszichológia is magáévá tette őket, s úgy látta, hogy „nem szokványos eredetiség bélyegét” viselik magukon; észlelt bennük a keresztény kor előtti és germán motívumokat, s végül föllelte bennük az elkerülhetetlen archetypust.¹⁷ A mélypszichológiai szűrőben csupán ezek a kavicsok akadnak fönn, ám e szegénységért nem tehető Klaus testvér felelőssé. A komoly magyarázatnak mindenek előtt különbséget kell tennie aközött, hogyan értette maga Klaus testvér a látomásait, és aközött, hogyan magyarázták azokat tisztelői. A víziók egyértelműen értésünkre adják, hogy életében olyan látomások vezérelték őt, amelyek lényét mélyen megrázták, félretolták a köznapiságot, és a lehető legerősebb tényezői voltak fejlődésének. Miklós nem jutott volna nélkülük élete áttöréséhez, és nem jutott volna túl önmagán. Jelképeik, hasonlataik és képeik „a világtól való teljes elfordulásra szólító intelmek, a világtól való függés elleni harc keménysége körül” forognak. „De hírül adják an-

¹⁷ M. L. von Franz: Die Visionen des Nikolaus von Flüe (= F. M. látomásai). 1960. 7/B. lap.

nak a viszontajándéknak a boldogságát is, amelyet Isten azoknak a híveinek tartogat, akik lemondanak a világról.”¹⁸ A látomások felriasztották Miklóst, nem engedték, hogy belemerüljön a köznapiság egyhangúságába. Azt, hogy hogyan jön létre valamilyen igazi látomás, éppoly kevésbé lehet megmagyarázni, mint az imádkozást észérvekkkel megértetni. Istennek cikázó villámai azok, mennyei fények és olyan csatornák, amelyekeken keresztül a fentről való világosság belefolyik az idelenti sötétségbe. A látomások Isten hatására létre jövő jelenések az ember csak hittel vagy hitetlenséggel tud szembehelezkedni a valóságon túli realizmusukkal. A Mindenható ijesztő hatalmukat arra használja, hogy eszközeit megajándékozza a szükséges megvilágosításokkal. Klaus testvér megnyílt világosságuknak. Azokhoz az emberekhez tartozott, akik Pálnak a pátozával vallhatták magukról: „Ezért ó, Agrippa király, nem voltam hitetlen a mennyei jelenés iránt.”

V.

A látomások fénysugaraival szembenállnak a gonosznak sötét támadásai. Flüe-i Miklós életében előfordultak az ördöggel való találkozások, és nem illik ezeket szemérmesen elhallgatni a mai ember gúnykacajától való gyáva félelemből. Ezen állítólagos babonával kapcsolatos modern elbizakodottságnak valóban nem nagy a jelentősége. Lehetetlen meg nem hallanunk a kortársaknak e tárgyban tett kijelentéseit: „Klaus testvér gyakran elmondta, hogyan okoz neki az ördög naponta fájdalmat, de hogyan vigasztalja meg őt mindig Boldogasszonyunk.”¹⁹ Olykor e találkozások rendkívül erőtel-

¹⁸ P. Dörfler: Niklaus von Flüe. 1962. 73. lap.

¹⁹ Durrer, i. h. 463. lap.

jes formát öltöttek, úgyhogy teljességgel lehetetlen az eseményeket valós jelentésük helyett jelképesen értenünk. Saját fia beszéli el, hogy „apjával a Bergmatthan levő Melch-völgybe ment. Midőn ez alkalommal ellátta az állatokat, apja ki akarta vágni a tövisbokrokat, és meg akarta tisztítani tőlük a rétet; közben azonban megjött az ördög, és letaszította apját egy nagy tövisbozótól keresztül az egyik, mintegy harminc lépésnyire levő út árkába, olyanképpen, hogy elvesztette az eszméletét, és semmit sem tudott magáról. Amikor odaért, talpra állította apját, és így, önkívületi állapotában vitte őt a hegyi szállás tűzéhez. Amikor hosszú idő múltán ott magához tért, nagyon türelmes volt, jóllehet csúnyán helybenhagyott állapotban leledzett, és semmi mást sem mondott, mint ezt: Nos, rajta, Isten nevében; mily nagyon csúnyán helybenhagyott engem az ördög, dehát talán Isten akarta ezt így megengedni.”²⁰ Az út árkába történt zuhanásnak merő balesetté nyilvánítása nem hivatkozhatik Klaus testvér felfogására. Parasztunk tettlegességbe keveredett az ördöggel, és kábultságából történt felocsúdása utáni kijelentése teljesen Jób könyvére emlékeztet: „Az ördög is csak annyi kárt okozhat az embernek, amennyit Isten megenged neki.”

Klaus testvér az ördögnek e támadásait nemcsak élete világi szakaszában élte át. Ezért nem is szabad azokat összetéveszteni lelki szomorúsággal járó változásokkal. Wölflin részletesen beszámol róla életrajzában, hogy a sátán sok gondot okozott Miklósnak remeteélete idején is. „Klaus testvér azonban életének mindeme szigorúsága ellenére sem tudta elkerülni az ördög cselvetéseit, a gonosz ellenség fáradhatatlanul kínoztta Isten barátját sértegetéssel és rágalmakkal. Gyakran oly viharos támadással esett neki a kis háznak, hogy azonnali beomlás fenyegette az építményt. Olykor szörnyűséges alakban

²⁰ Uo. 469. lap.

is belépett a szobába, hajánál ragadta meg őt, és bár ellenállt, kivonszolta az ajtón keresztül. Mivel azonban látta, hogy az ilyen haszontalan sértegetéssel a legkevésbé sem lehet őt megrendíteni, ravaszabb eljárásba kezdett, és — amennyire csak tehette — felvette egy magas paripán ülő, gazdagon öltözött nemesember előkelő alakját, és a következő rábeszéléssel kísértette: Teljesen haszontalan számára ily magányos és nagy szigorral megkezdett életmódot folytatnia az emberi társadalmon kívül, mert ezáltal nem juthat el a paradicsom gyönyörűségébe; ha szíve egész vágyával kívánczik utána, az a hasznos, hogyha alkalmazkodik a többi ember szokásaihoz. Ő azonban fölismerte a gyalázatos ravaszkodásait, és a mindenható Isten meg a szeplőtelen Istenszülő segítségével rögtön megszabadult minden veszélytől.”²¹ Ez utóbbi szavak szerint Klaus testvér szemében az ördög nem volt valami fekete személy szarvakkal, farkkal és kecskebaklábbal, ellenkezőleg, gazdagon öltözött nemesemberként kereste föl őt — ki nem gondolna eközben arra az „elegánsan öltözött gentleman”-re, aki Dosztojevszkij, leírása szerint Ivan Karamazovot kereste föl lázas képzelődései közben! De a remete megvilágosodott szeme kellett ahhoz, hogy fölismerje őt álruhájában. A kísértő alakja megjelenik Diebold Schilling krónikájában is, amely az erdős szakadékbeli remetelakot egy ronda ördöggel együtt ábrázolja, aki megszólítja az erdei testvért.

Pusztá kibúvó lenne, ha e hagyományokban lényegében csupán a középkori népi képzelet termékeit látnók. A racionalista szemléletű ember egyenesen áhítozik az ilyen problémamegoldásra, mert megfelel rövidlátásának. Ám ez megszégyenítő közhely, amely az erdős szakadékbán történeteket csupán mint nevetséges ártatlanságot értelmezi, s amely semmit, de egyáltalán semmit

²¹ Uo. 546. lap.

sem sejt azokból a démoni dolgokból, amelyek az élet kulisszái mögött játszódnak le. Hasonló dolgokról számolnak be más szentekkel kapcsolatban is. Pál szerint nem a hús és a vér ellen kell küzdenünk, hanem a láthatatlan hatalmasságok és erők ellen. Magának Egyiptomi Antalnak, a remeteség atyjának is borzasztó démoni harcokat kellett kiállnia, amelyeknek vetületét Grünewald isenheimi oltárképén látjuk. A szentek és ördögök közti harcos ellentéteket nyomon követhetjük egészen az arsi plébánosig. Csak az az ember, aki sem a hitre, sem az istentelenségre nem hajlamos, nem tapasztal semmit sem többé belőle a maga ásitó közömbösségében.

Isten mentsen meg minket attól, hogy e hagyomány-nyal szemben a józan emberi ész szavait hangoztassuk, mert az ilyen beszéd kicsiny válasz a nagy kérdésre. A felvilágosult értelem nem fogja fel a legcsekélyebbet sem ezen éjszakai történésből, vak minden racionálison túli valósággal szemben. Bernanos szerint az ördög megtalálható látszólag ártatlan alakban könyveink semmitmondó fecsegésében, a modern élet találékony kifinomultságaiban, a csábítóan szép ruházatokban, barátságosan mosolyog a lét minden ilyen és hasonló alakzataiban — és az ember már egyáltalán észre sem veszi. Ha észre akarja venni az ördög álcázatlan arcát, minden jelentéktelenségen túl ki kell lépnie az örökkévaló felé, és majd akkor érzi csak az ördög borzadályt keltő reális valótlanosságát, amelynek észrevételétől nagyon is könnyen veszíti el az eszméletét. A gonoszság titka túlhalad az emberi gondolkodóképességen, függőlegesen szeli át vízszintes szemléletmódunkat, s a keresztény mindig újra csak ezt imádkozhatja: „Szabadíts meg a gonosztól.” Bárhol törekedik az ember a felső világ felé, szembeszáll vele a kísértő, sor kerül a világosság és a sötétség közötti szenvedélyes küzdelemre. Kínos félreértés, ha valaki ezt kapcsolatba hozza a még túl nem haladott dua-

lista világnézettel. Ha viszont valaki komolyan veszi Klaus testvér harcait az ördöggel, az erdős szakadékba való leszállás kockázatot jelent. Az ember önmagát veszélyeztetve pillantást vet a legmélyebb szakadékba, oda, ahol a Gonosz tekintete néz szembe vele, amely többé már nem is tekintet, s amely mégis belevitte a világba azt a szörnyűséges hangzavart, amely soha meg nem magyarázható és meg nem érthető.

VI.

Panaszkodva állapították már meg, hogy sajnós, nincsen Miklóstól sem levelünk, sem naplónk, és ezért semmi pontosat sem tudunk lelki fejlődéséről. Ám a régi kútfők igenis utalnak belső történetére, mégha a pusztán valláspszichológiai értelmezés képtelen is mit kezdeni vele. Klaus testvért már korán eltöltötte a komoly vallási életre való törekvés. A böjtöt az egyházi parancson messze túlmenő mértékben tartotta meg, és gyakran kelt fel éjjel, amikor már a ház valamennyi lakója aludt, és egyedül imádkozott a szobájában. Miklós nem volt melankólikus természetű, mégha kedélye nem volt is hajlamos a nevetésre és tréfákra. Ebből arra következtetni, hogy „Flüe-i Miklós búskomorságba esik”, tévedés, mert Klaus testvérnek semmi köze sem volt e súlyos kedélybetegséghez. A riasztó látomások s az ördöggel való találkozások viszont fokozódó vallási nyugtalanítást keltettek benne. Amindennapos kicsinyességek közömbössé váltak számára, a változatosságra való emberi igények laposnak tetszettek neki, és a szokványos vasárnapi kereszténység nem elégítette ki őt többé. Mindezzel már nem tudott mit kezdeni; olyan támadásokat kellett kiállania, amelyek súlyosan nehezedtek a szívére, és belső sóhajtozásra készítették. Sajátmaga panaszkodott egy domonkos barátának: „Amikor ugyanis Isten-

nek úgy tetszett, hogy visszahívjon engem, irántam való irgalmasságát teljessé tegye, alkalmazta a tisztító nyilat és az ösztönző sarkantyút, azaz olyan súlyos kísértést, hogy se nappal, se éjjel nem tűrte, hogy nyugodt legyek, hanem oly mélyen le voltam verve, hogy terhessé lett számomra még kedves feleségem s gyermekcim társasága is.”²² Flüe-i Miklós nyilvánvalóan élete válságos szakasza felé sodródott. Belső szorongásai következtében nem volt már képes napi munkáit elvégezni. A látomásokhoz képest eltűnt számára az asszonynak s a gyermekeknek egyébként oly kellemes jelenléte is. Birtokba vette a magasabbrendű nyugalanság, az a nyugalanság, amely távol áll mindennemű kóros depressziós állapottól, s amely aligha hiányzik annak életéből, amely találkozott a felülről való szólítással. Klaus testvér egészen helyesen értette e nyugalanságot úgy, mint a Mindenhatónak „tisztító nyilat”, és ezen „ösztönző sarkantyú” nélkül még senki emberfia sem lépett rá a keskeny ösvényre.

Lelki gondjában Miklós a Grund in Kriens-i plébánosnak, Heimann-nak vezetésére bízta magát, és tőle kért lelkipásztori tanácsot. E rendkívüli pap, akivel Klaus testvér élete végéig kapcsolatban maradt, s akiről – sajnos – semmi közelebbit sem tudunk, bevezette őt a szenvedés misztikájába, amely addig ismeretlen volt e parasztember számára. A lelkipásztor rávezette őt, hogy a hét egyházi imaórában elmélkedjék Jézus Krisztus kínszenvedéséről. Klaus testvér számára valódi felfedezés volt a szenvedés misztikájába történt bevezetése. Az evangélium belső megragadását jelentette számára, és nem pusztán külső szertartásos szolgálatot, megfelelt az üdvösség iránti igényének, és ettől fogva pontosan megtartotta e gyakorlatot. A szenvedés intenzív és rendszeres végigelmélkedése Miklóst a misztika

²² Uo. 39. lap.

útjára irányította; a lelki befelé fordulás sokban hozzájárult a vallási életben való gyarapodásához, és keresztény hite egyre elmélyültebbé és bensőségebbé vált. Klaus testvér természetesen még csak az elején volt a misztikus útnak, de már rálépett erre az ösvényre, és megfontolt lépéssel vándorolt egyre mélyebbre e belső országba.

Valószínű, hogy grundi Heimann nem volt az egyetlen ember, aki mint lekipásztor segítette Miklóst. Durrer kifejezte azt a sejtelmét, hogy „útmutatója talán egy wolfenschiesseni jámbor remete volt, aki Klaus anyai nagyszüleinek a lakhelyén élt. Hattinger Mátyás testvér az engelbergi kolostor misztikusainak közösségéhez tartozott, amely több mint félszáz éven át volt szoros kapcsolatban és imaközösségben az Isten barátainak strassburgi központjával”.²³ Ismét rendkívül sajnálatos, hogy a Hattingerről, e thuni remetéről való ismereteink két, adatokban szegény okiratra korlátozódnak. Ám az ilyen remetéknél merő létezése is utal az akkori Unterwaldenben lévő rejtett lelki központokra. Nehezen képzelhető, hogy Miklós semmit sem hallott volna a nem távoli Hattinger Mátyásról, hiszen az olyannyira vallási érdeklődésű ember, mint aki ő volt, aligha mehetett volna el közömbösen mellette, és közelfekvő az a feltevés, hogy Miklós általa és jámbor anyja révén tudott az elzászi istenbarátokról, akiknek messzire kisugárzó jámborsága bensőséges volt és szívből jövő. Isten barátainak e misztikus mozgalma az örökkévalóhoz való odafordulásával valódi forrás volt, s aki ivott belőle, megkapta azt a vizet, amely benne az örök életbe folyó kútforrássá lett.

²³ Uo. XVIII. lap.

A vallási megtérés Klaus testvért döntő lépésre sűrgette. A magány felé hajtotta. Erre az útra azonban nem léphetett minden további nélkül, mert túl nehéz bilincsek csüngtek a lábán. Családja volt, s bár az idősebb fiai már felnőttek, s ennélfogva képesek voltak arra, hogy a szülői ház ügyeit nehézség s övéinek megkárosodása nélkül vezessék tovább, terve mégis kivihetetlennek tűnt hozzátartozói számára. Hitvese lelke mélyéig megijedt szándékától, női érzései alapján önkéntelenül visszautasította, és többé hallani sem akart róla. „Mivel ehhez szüksége volt az ő engedélyére, a legnagyobb fáradtsággal igyekezett őt rábeszélni, ez azonban sokáig hiábavaló volt, mert szorosan összefüggött a családi gondokkal; ebből világosan megérezte, mennyire nem felel meg egész mostani életállapota annak a fogadalmának, hogy elfordul a világtól.”²⁴ Dorottya ellenállása amellet szól, hogy Miklós házassága jó volt; élettársa nem akarta elveszíteni szeretett férjét és a család fenntartóját, s ezen kívül sürgősen szüksége volt sok gyermekük neveléséhez az atyai tekintélyre. Abban a házban, amelyet a mai látogató kíváncsi tekintettel szemlél, és bizonyos csodálkozással nézi annak egyszerű berendezését, hosszú, izgalommal teli beszélgetések folytak. Klaus testvér nem adta fel tervét, többször újra belefogott, hogy fölvesse, és már akkor az volt a meggyőződése: „Ha Istennek akarsz szolgálni, senkivel sem kell törődnöd.”²⁵ Végül sikerült meggyőznie feleségét arról, hogy magasabb szükségszerűség az ő magányba vonulása. Ehelyütt még egyszer feltűnik a feleség, mégpedig, noha egyetlen tőle származó szó sem maradt ránk, Dorottya egyedülálló módon áll előttünk e helyzetben. „Hiába-

²⁴ Uo. 538. lap.

²⁵ Uo. 404. lap.

való rimánkodásának” elnémulása beszédesebb minden nyilatkozatnál. Beleegyezése valóban nem volt csekélység, nagy lelki erőre volt szüksége ahhoz, hogy lemondjon házaselete boldogságáról, és alázatosan hátrahúzódjék férjének magasabbrendű hivatása mögé.

A búcsúzás jelenetéről 1467 Gál napján – Klaus éppen ötven éves volt – nem hagyományoztak ránk részleteket. A források ebben csodálatra méltóan szemermesek. Ismertek az anyának azok a képei, amelyeken még csak tizenháron hetes legfiatalabb gyermeküket tartja a karján; ezek azonban a szemléletességre vágyó népi igényből erednek. Valójában semmit sem tudunk e súlyos óráról, amikor Flüe-i Miklós elszakadt övétől. Csak annyi ismeretes, hogy ekkor „Klaus testvér eltávozott”, vagy hogy „elhagyott asszonyt, gyermeket és birtokot”. E rövid mondat mögött az elválás s a fájdalom könnyeinek egész világa rejlik. E kín az érzelmi indulatoknak sokszoros leküzdésébe került, mert Klaus testvér nem volt hideg természetű, és hitese felesége hűségese szeretettel ragaszkodott hozzá. Ám az ismeretlen felé való indulásra szólító hang túl parancsolóan szólalt meg benne, nem akart tovább habozni, becsukta maga mögött az ajtót, és elment.

Miklós elszakadása a családjától már korán élénk vitákat idézett elő. Míg sokan családi kötelességeinek durva elhanyagolását látták a világtól való elfordulásában, mások kísérletet tettek e rendkívüli lépés védelmére. Ezek az igazolási kísérletek rendre rosszul végződtek. Nem kell a hit nevében olyan cselekedetet védeni, amelyért általánosságban nem lehet felelősséget vállalni. Ez ügyetlen eljárás, mert a pusztá védelem mindig gyenge tett. Az a polgári álláspont, amely a családot tekinti a legmagasabb rendű jónak, nem hagyhatja jóvá Miklós szándékát. Cselekedete túl mereven ellenkezik a természetes érzéssel, ellene van minden erkölcsnek és minden szokásnak. Ámde nem lehet közönséges mércé-

vel mérni az ő cselekedetét. Miklós lépése olyan vallási dráma volt, amelyet a polgári felfogást meghaladó ör-helyen állva kell megérteni. Nem szabad hallatlanba vennünk az asszony és a gyermekek zokogását: Klaus testvér tettével fájdalmat okozott élete társának, aki fájdalmában összecsuclott, és hogy mennyire bosszúsak voltak a fiai, az megmutatkozik későbbi magatartásukon. Aki az esemény keserű tragikumát ki akarja küszöbölni, éppen Dorottya súlyos áldozatát teszi tönkre.

Klaus testvérnek a feleségétől és gyermekeitől való eltávozását csakis abból a látásmódból lehet megérte-nünk, amely Isten hívó szavát minden egyéb fölé rendeli. Megkívántatott tőle annak tanusítása, hogy jobban szereti Istent, mint a családját, más alakban neki is meg kellett hoznia Izsák embertelen feláldozását. Az ilyen engedel-messég a belső hang iránt mentes a megüledett ember kötetlen vitatkozó kedvétől; nem tartozik semmiféle népi megítélés alá. Az ember aligha képes súlyosabb valamit véghez vinni, mint azt, hogy Isten kedvéért cserben hagyja meghitt, kedvessé vált otthonát, és kilép a sötét éjszakába. Senki sem szakad el a lelket felkavaró fájdalmak nélkül. Klaus testvér azonban kereste az áldozatot, mivel életét Istennek akarta adni. E férfi megtette a legborzasztóbbat, ami megtehető, és éppen e megfoghatatlan tetteből származott végül is az, ami a legnagyobb.

VIII.

A magasabb hívó szó először is azt parancsolta Klaus testvérnek, hogy nyomorúságosan vándoroljon az egyik szent helyről a másikra. Az a szokatlan kifejezés, hogy „az életét nyomorúságban tölteni” többszörösen visszatér a régi forrásokban. Betű szerinti értelemben kell vennünk: Miklós kezében a zarándokok botjával valóban közvet-

lenül a nyomorba indult el. Igenlette, kívánta, akarta a nyomor megélését – érthetetlen kívánság ez mindazok számára, akik nem tudnak arról a Jobbról, amelynek számára fenntartattak.

Klaus testvér Bazel felé vette útját – vajon Isten elzárja barátaihoz akart-e menni, közeli, ha okiratszerűen nem is igazolható sejtés ez –; ám midőn „Liestal tájára ért, úgy tűnt neki, mintha e város, s minden, ami benne van, egészen vörös lenne, s ettől megijedt”.²⁶ Ismét jelentkezett az a vízionárius szemlélet, amely ijedtséget váltott ki nála, és meghatározta életét. Pszichologizáló magyarázat a vörösén izzó Liestalban „Klaus saját rossz lelkiismeretének kifejezését” látni. Olyan értelmzés ez, amely a maga nyárspolgáriságában nem szorul semmiféle cáfolatra. Miklóst megrázta a vörösbe borult város, szünetet tartott vándorútján, és beszédbe elegyedett az egyik közeli réten dolgozó paraszttal, akinek feltárta szándékát, és aki sürgősen lebeszélte arról, hogy külföldre menjen, annál is inkább, mert Elzászban nem szeretik a verekedős kedvű svájciakat.

A vallási realizmus megköveteli, hogy kövessük Klaus testvért e helyzetében is. Aggályos halogatás és tapogatózás, érezhető elbizonytalanodás lett úrrá ezen az egyeneslelkű férfin, aki egyébként éppenséggel nem ismerte a belső ingadozást. E megfigyelés nem mellékes, mert alkalmas arra, hogy a Klaus testvérről való szokványos hamis képet helyreigazítsa. A szentek nem mindenre képesek, nem haladnak győzelemről győzelemre. Ilyen elképzelés megfelel annak a bengáli fénynek, amellyel az épületes hagiográfia vétkezett. Inkább elég gyakran kerültek ők is szorult helyzetekbe, váltak belsőleg tanácstalanná, és meg kellett küzdeniök azért, hogy tisztában legyenek a következő lépéssel. Az, hogy kínzó bizonytalanságban látjuk a szentet, valóban egyáltalán

²⁶ Uo. 463. lap.

nem függ össze valami siralmas leleplezési pszichológiával; ellenkezőleg, azt mutatja, hogy ezeknek az embereknek is a mélyből kellett kiáltaniuk, hogy a magashól válaszoljanak nekik. Aki leplezi a szentek életében a kínszenvedést, megszünteti kereszténységük mélyét. Miklós a nyomorúságba vezető útján megingott, s ez csupán annyit bizonyít, mennyire nehézzé vált számára is megtalálni a keresztény létnek számára megfelelő formáját.

A paraszttal történt beszélgetés után Klaus testvér az éj leszálltával egy sövény tövében feküdt le aludni. Már az első éjjelen minden más osztályrészéül jutott csak a nyugalmas alvás nem. A nyomorúság máris megmutatkozott, s újra egy fenyegető látomás sújtotta. „Amikor rövid ideig szendergett, hirtelen mennyei fény-sugár ragyogta körül emberünket, aki közben olyan fájdalommal érzett, mintha késsel vágták volna fel a testét, s mint akit kötéllal húztak, intette őt valami, hogy térjen vissza a hazájába.”²⁷ E realista kép érthetővé teszi azokat a kínokat, amelyeket a nyomorúság útjára lépett zarándokoknak tanácsalanságában el kellett szenvednie.

Csaknem megzavarodott tekintettel indult neki zarándokunk a visszaútnak. Kishitűen lépkedett e visszavezető úton, belsőleg felkavartan cselekvése miatt. Bizonyosan nem volt könnyű számára megint hazafelé vonulni, mert ez olyannak tűnt, mint a téves útnak és a vereségnek beismerése. Klaus testvér azonban olyan emberek sorába tartozott, akik képesek rálépni a visszaútra. Olyan cselekedet ez, amelyre nem mindenki képes, s amely gyakran nagyobb erőt kíván, mint bárminő előretörés. A visszaút lényeges szerepet játszik a keresztény életben, ez a megtérést jelentő másik kifejezés. Miklós a következő éjjel megint odaért a háza elé, amelyben övéi mélyen aludtak. Nem kopogott azonban az ajtón, a mellette levő téhénistállóban szállt meg éjsza-

²⁷ Uo. 504. lap.

kára, és reggel elhagyta, mielőtt még a fiai bejöttek fejni. „Így visszafordult anélkül, hogy hazatért volna. Talán nincsen még egy oly megkapó pillanata ennek az életnek, mint az az éjszaka, amelyet a gazdaság egykori ura az istállóban tölt, mint valami rejtőző koldus. Nem vált levertté, visszahanyatlóvá már az első napon? Ám a szentek felkerekedése nem vezet világi távolságokba, a belsőbe s a legbensőbe vezet, e sokkal nagyszerűbb, de termékeny országba.”²⁸

A tehénistállóban töltött éjszaka után Klaus testvér elment a Klisterli-Alpra, és néhány nap múlva megtalálták, amint a bozót tövisei között ült. A megalázkodásnak micsoda látványa! Gyámoltalanul, étel és ital nélkül volt ott, a tuskés bozótban! Jelképe volt a bozót annak, hogy még nem találta meg az utat? Most mindenesetre valóban nyomorban volt, mélyebbre már nem is süllyedhetett. Az a kívánsága, hogy elnyomorodjék, több mint betű szerinti értelemben teljessedett. Ez volt a második esés azon a keresztúton, amelyet Klaus testvérnek a Mesterhez hasonlóan kellett járnia. A beköszöntő tél arra kényszerítette, hogy a völgyben lefelé haladjon, és ismét egy látomás utalta ki számára az erdős szakadékot mint lakhelyét.

IX.

Most kezdődött Flüe-i Miklós számára az erdős szakadékba való leszállás, amely Federer szerint kockázatos merészség. A szakadék nem kelt borzadályt és nem annyira mély, hogy az embert szédülés foghatná el. Erdős, sziklás hegyoldalak veszik körül, s az ember nem túl meredeken lejtő úton éri el az alatt zúgó Melchaat.

²⁸ R. Schneider: Herrscher und Heilige (= Uralkodók és szentek), 1953. 424. lap.

Itt, az erdős szakadéokban Miklós erdei testvérként élt, mint kortársai nevezték. A késő középkori embernek kapcsolata az erdővel nem volt olyan, mint a maié. Nem ábrándozott a szép erdőről, mohatakartá talajáról, bogyókról és gombákról és fenyőkről, amelyek fenéges magasságban merednek az égbe, mintha az ember egy csöndes domban lenne. Még nem énekeltek „szélzúgásról és szárnyáról Istennek, mélyén a sötét erdei éjjelnek”. Az e fajta romantikus érzelmek távol álltak a kor emberétől. A korabeli emberek inkább a „sötét erdőről” beszéltek, az átláthatatlan sűrűségről, amelyben elveszettnek gondolták magukat. Számukra az erdő ijesztő, félelmetes dolgokat látszott susogni. Abban a korban az volt, ami a sivatag a remete atyák számára. Az erdei testvér akkoriban a kultúrából kivált ember volt. Klaus testvérnek valóban semmi köze sem volt többé a civilizációhoz, távol élt tőle.

Az erdei testvér lent, az erdős szakadéokban ütötte fel kunyhóját, és egy év múltán a tartományi közösség határozata értelmében — „vérrokonainak ellenkezése közben, akik azt mondták, hogy nagyobb bizonyágtételek és hosszabb kitartás után is elég idő lett volna ily fáradtságos kiadásokra”²⁹ — fölépítettek neki egy kis kápolnát, amelyhez egy faházikót is hozzáépítettek. Puszta, barátságatlan helyiség volt. A remete a két kis ablak egyikén át követhette, anélkül, hogy észrevehető lett volna, a kápolnában folyó szentmisét. Gundelfingen leírása szerint „a cellájában csak zsák volt, hamu, vezeklő öv, a magány — semmi kacaj —, hallatlan böjtölés és egy kő ágy gyanánt, ám jóllehet mentes volt a pompától és kísértéstől, a zavarástól és nyugtalanságtól is szabad volt, és megvolt ott minden, ami szükséges”.³⁰ Wölflin arról tudósít, hogy a remete „a pusztá fapadlón kinyúj-

²⁹ Durrer, i. h. 541. lap.

³⁰ Uo. 437. lap.

tózva aludt, s közben fejpárna helyett egy tuskót tett a feje alá, és időnkint a hideg miatt egy rossz takaróba burkolódzott”.³¹ Más hagyomány szerint félig állva pihente ki magát, hátával a falnak támaszkodva, és mintegy alva is gyakorolta az őr tisztét. Negyedik kortársa elbeszéli, hogy „a helyiség Szent Szilveszter napján langymeleg volt, két kis ablak van rajta, és nincsen mellette más helyiség vagy valaminő otthonos hálószoba azon kívül, amelyről szóltunk. Nem láttam semmiféle házi edényt, semmilyen asztalt és semmiféle ágyat, amelyen Isten szolgája megpihenhetett volna. Állnia kell, vagy ülnie, vagy pedig a deszkapadlón feküdni, ha ezt akarja tenni”.³²

A cella még ma is sértetlenül megvan; a két kis helyiséget meredek lépcső köti össze egymással. Van Svájcban néhány olyan emlékhely, ahová csak megindult szívvel léphetünk; ezek sorába tartozik a Vierwaldstätteni tó partján levő Rütli-rét, ahol a három őskanton férfiai fölesküdték az Eidgenossenschaft első szövetségére, és a birri iskolaépület mögött Heinrich Pestalozzi magányos sírja. Felülmúlja azonban ezeket Klaus testvér kis cellája, amelyet nem nevezhetünk másnak, mint szent helynek. E csupasz helyiségben az ember csak suttogni mer, és még ma is megcsókolja sok látogató a falait. Mi mindent élhetett át Klaus testvér e cellában a hosszú téli éjszakák során, amikor a szakadéokban szinte nem akart nappal lenni! Az erdei testvér életmódja nem illik bele semmiféle, a kellemesre és kényelemre irányuló polgári elképzelésbe. Lehetetlen szavakkal ecsetelni, mit érez az ember e helyiségben, nevezetesen akkor, amikor egyedül tartózkodik benne, és nem zavarja a sok autóbuszokon érkező látogató — hiszen zarándokoknak aligha lehet őket manapság neveznünk.

³¹ Uo. 545. lap.

³² Uo. 87. lap.

E szegényes cellát egyedülálló, meghatározhatatlan atmoszféra tölti be mind a mai napig. A fogékony látogató mintegy megérzi a szent visszhangzását, mert aligha létezik még egy helyiség, amely oly hangosan beszél az önmegtagadásról, aszkézisről, összeszedettség-ről és kísértésről, mint e pusztá cella az erdős szakadékbán.

A remete e csendes helyiségben élt teljes húsz évet, életének utolsó két évtizedét. Kevés időre hagyta csak el, vasárnaponként Kernsbe, az istentisztelet látogatósára, vagy pedig ha még mélyebbre húzódott vissza a sötét erdőbe. Alkalmasint elzarándokolt Einsiedelnbe is, miközben ismeretlen utakon járt, és éjjel vándorolt, hogy senki se lássa. Az erdei testvér anachoréta akart lenni, és Gundelfingen hangoztatta, hogy „szelleme nem irányult semmi másra, mint a remeteállapot helyreállítására, amelyet Antal és Pál vezetett be, de amelyet azóta teljesen megszüntettek. Miklós nagyon jól tudta, hogy nem született csupán a maga számára, hanem sokkal inkább a remeték rendje, a lelke üdve és példaadásul más remeték számára”.³³ Az első életrajzírónak e meglátását később csaknem elfelejtették, noha teljesen fedi Klaus testvér eredeti szándékát. Remete volt és cellalakó, utolsó éveiben majdnem reclusus (= befalazott). Ha nem utánozta is rabszolgai módon az ókeresztény remetéket, hanem korának megfelelően testesítette meg az erdei testvér életmódját, mégis újjáéledt benne a régi pusztai lelkület.

A cella szegényes jellegének felelt meg Klaus testvér öltözete is. Amikor megkezdte lelki életét, pusztá testén szürke kabátot viselt. Nem volt semmilyen fejfedője, és lemondott minden lábbeliről is. Meztláb járt-kelt minden évszakban, ha mégoly vastag hóréteg borította is a tájat. Még ezzel a szegényes öltözéssel is a minimumra

³³ Uo. 426. lap.

szorította le az egyik emberi szükségletet – néma tiltakozásul a késő középkori pompázó ruházkodás ellen.

A magányos erdei testvérnek lassankint különös lett az ábrázata. Különféle képek vannak róla, amelyek részben elvesztek, részben későbbi keletűek. Talán a leginkább hasonlít hozzá annak az 1504-ből való hársfaszobrocskának az ábrázata, amely manapság a stansi városházán található. Régóta feltűnt csaknem ijesztően kemény arca: „Olyan szem ez, amely lelki világok mélyére néz, olyan koponya, amely bánatos az önmeztagadásban, olyan száj, amely nyitott, hogy óvja világát a szakadéktól”.³⁴ A kis faszobor megérdemli, hogy előnyben részesítsék azzal az 1945-ben ismét megtalált és restaurált képpel szemben, amelyet Flüe-i Miklós halála után mindössze öt évvel festettek, de a valóság iránti érzék híján. Vissza kell utasítanunk a jámbor Deschanden festő képeit a múlt századból, mert ízetlen, erőtlen stílusával Klaus testvér alakját gyámotalanná tette.

Az írott ábrázolások közül elsőként érdemel említést Hans von Waldheim munkája. Szerinte a remete sovány ember volt egyenes testtartással, megfelelően kiképzett, jóvágású vonásokkal. A látogatónak megmondták, hogy a kezét jéghidegnek fogja érezni, és „az arca sárgább és sápadtabb, mint a halotté, akit a sírba tesznek. Állítólag mindig szomorú kedélyű, és sohasem derűs”.³⁵ Hans von Waldheim úgy találta, hogy e kijelentés nem igazolódott, jó állapotban levő és egészséges emberrel találkozott, olyan férfival, aki megindítóan nyájas, közlékeny és barátságos.

Albrecht von Bonstettennek más volt a benyomása látogatása alkalmával. Ő is kiemeli a magas alakot, a fésületlen haját, amely „fekete, ősszel kevert, nem túl sűrű”, a szemét „ragyogó fehérjével” és épen maradt

³⁴ K. Vokinger: Bruder-Klausen-Buch (= Klaus testvér-könyv). 1936. 230. lap.

³⁵ Durrer, i. h. 62. lap.

fogait. Éppen nem valami beszédes kedvében találta, és az ismeretlenekkel szemben tartózkodó volt. Bonstetten és kísérői megijedtek láttára; „a hajunk szála égnek állt, és a hangom elcsuklott”, vallja be.³⁶

A hagyományok nincsenek összhangban, és azt mutatják, mennyire különböző volt az emberek élménye már akkor is az erdei testvérrel kapcsolatban. Bonstetten beszámolóját a Waldheim-féle elé kell helyeznünk, mert megerősíti mind az ismeretlen „burgdorfi ifjú” leírása – aki Klaus testvér láttán szintén zavarba jött –, mind Wölflin életrajza. Bár a második életrajzíró is feljegyzi a derűs üdvözlést, aztán azonban e szavakkal folytatja: „Valahányan jöttek hozzá, első megpillantásakor mindannyian nagy ijedtségbe estek. Sajátmaga azt adja meg ezen ijedtség okául, hogy látott egyszer egy óriási fényragyogást, amely emberi arcot vett körül, s ennek láttára az ijedtségtől megborzadt szíve, kis darabokra tört. Egészen elkábulva és ösztönösen elfordítva a tekintetét a földre zuhant. Ez okból tűnik az ő saját tekintete ijesztőnek más emberek számára”.³⁷ Ezen érdekes és valódi Klaus-testvér-szavak olyan látomásos történésre utalnak, amely minden további nélkül beleillik a róla alkotott képbe.

Wölflin közlése leleplezi a szent igazi arcát. Még ha nem mond is Klaus testvér semmit sem élményének értelméről, kijelentése mégis bizonyíték amellett, hogy az erdős szakadéokban megdöbbentő jelenések sújtották. Hihetetlenül életszerűen számol be arról, hogy a fényes fej mérhetetlenül megijesztette, mint ahogy az isteninek kinyilatkoztatása az embert mindig alapvetően megrendíti. E férfi átélte azt, hogy a természetfeletti való találkozás félelmetes és életveszélyes – a kis faszobor kiválóan tükrözi e benyomását –, s ennek következté-

³⁶ Uo. 68. lap.

³⁷ Uo. 547. lap.

ben az ember nem lehet túlságosan bizalmas Klaus testvérhez, akit mélységes komolyság tölt el. A „porlepte arcról” szóló leírás, amely arcnak ijedt a kifejezése, leginkább megfelel annak az erdei testvérnek, akit isteni szféra vett körül.

X.

Lent, az erdős szakadéokban ment végbe „a hallatlan böjtölés”, ahogyan Gundelfingen mondta. Klaus testvér böjtölő ember volt már abban az időben is, amikor még a világban élt. Nemcsak az egyház böjti parancsait tartotta meg szigorúan, hanem még különleges böjti napokat is beiktatott, és gyakran elégedett meg aszalt körtével, s egy kevés kenyérrel. Miután rálépett nyomorba vezető útjára, az első, izgalmas napokban egyáltalán semmi táplálékot sem vett magához. A Klisterli-Alpon a fivére sietett hozzá, és szenvedélyes szavakkal beszélt a lelkére, hogy ne ölje meg magát az éhezéssel. Miklós akkor ezt felelte neki: „Semmiképpen sem, a jövőben sem, hiszen eddig még nem haltam meg”.³⁸

Klaus testvér nagy alázatossága mellett szól, hogy ekkora vállalkozásba nem fogott a saját szakállára. Bizalommal fordult gyóntatójához, Oswald Ysnerhez, és tanácsot kért tőle. E pap később beszámolt a megbeszélésükről: „Akkoriban, is megérintette Klaus testvér lábát lent és fönt, kevés hús volt rajta, mert csonttá-bőrré soványodott, az arca egészen beesett volt, az ajka pedig egész megtépázott. S amikor látta és felismerte, hogy az ilyen böjt az Isten iránti szeretete által jól megindokolt és igazolt, azt tanácsolta Klaus testvérnek, mivel Isten őt oly soká, egész a tizenegyedik napig életben tartotta étel nélkül, próbálkozzék e téren még többel is,

³⁸ Uo. 540. lap.

amennyiben éhhalál nélkül el bírja viselni. Ezt Klaus testvér meg is cselekedte, s ezen túlmenően kitartott így húsz napig, és egy fél évig egészen végig, hogy semmi testi ételre sem volt szüksége, akár enni-, akár innivalóként”.³⁹ Klaus testvér a régi beszámoló szerint elővigyázatosan fogott hozzá: Először megszerezte gyónató atyja hozzájárulását, s aztán továbbhaladt ezen az úton.

Klaus testvér hallatlan böjtölésének az indítéka is figyelemre méltó. A legkevésbé sem arról volt szó nála, hogy valami bravúrt vigyen véghez, vagy éppen túlszárnyaljon más szenteket. Ennél az Isten közelében élő embernél semmiféle szerepet sem játszottak az efféle hiú fontolgatások. „Étkezés nélkül élni” azért kívánt, mert „a világtól függetlenebb” akart lenni.⁴⁰ Ellentétben azokkal a modern törekvésekkel, hogy az ember minél alaposabban összeegyezdjen a világgal, dagassza annak tésztáját, s közben ez is dagassza őt; Klaus testvér arra törekedett, hogy elváljon a világtól, és szabad legyen tőle. Ez nem volt csupán jámbor óhaja vagy bizonytalan vágya, hanem szilárd elhatározása és szüntelen küzdelme. A szeme előtt az lebegett, hogy ne legyen többé semmiféle köteléke, szabad akart lenni asszonytól, gyermektől és háztól, és szabad a napi eleség gondjától. Az „el a világtól” jelszó, amely szokatlan böjtölésének oka volt, abból a vallásos szükségletből eredt, hogy a lehető legközelebb legyen Istenhez. Kegyelemből Isten jóváhagyásában részesült; erdei testvérünk erre húsz évig élt táplálék nélkül az erdőszakadéokban.

Nemcsak a modern embernek látszik lehetetlennek a minden ételről való tökéletes lemondás. A kortársak is bizalmatlanul fogadták eleinte e hírt, nem hitték el, mert meghaladta az emberi lehetőséget. Ezen kívül

³⁹ Uo. 468. lap.

⁴⁰ Uo. 468. lap.

Klaus testvér volt a kereszténység egyetlen olyan alakja, akiről megállapítják, hogy éveken keresztül táplálék nélkül élt. A kortársak attól féltek, hogy ez nem történelmi őszintén, és csúnya gyanúsításokról suttoztak. Wölflin kimerítően tudósít e gyanúsításokról: „Midőn elterjedt a földieik körében az ily szokatlan önmegtagadás híre, az emberek ellentétes felfogásban kezdtek vitatkozni róla. Egyesek erősítették, hogy Isten csodálatra méltó rendelése, és mindjárt elhitték, mások viszont, akik gyűlölték a hiszékenységet, ingadoztak, vajon nem gondoskodnak-e számára titokban élelemről, míg ismét mások egyenesen csalóként gyanúsították. Ezért tanácsai határozattal öröket állítottak, akik köröskörül gondosan megfigyelték az egész erdős szakadékokat, hogy senki emberfia ne juthasson se az Isten szolgájához, sem tőle el. Amikor egy egész hónapon keresztül a legnagyobb szigorral végezték ezt az őrködést, semmi olyant sem találtak, ami hiú dicsekvésből való vallási képmutatásra vallott.”⁴¹

Kézenfekvő, hogy csakhamar szóbeszéd tárgya lett táplálék nélküli élete, nemcsak Obwaldenben, hanem messze túl a svájci szövetség határain is. Csodálatos böjtölése volt az, ami sok kíváncsit vonzott oda. Látni akarták azt az embert, aki élt, anélkül, hogy evett volna. Messziről siettek oda, hogy a szokatlan után szaglásszanak. Egyike volt e látogatóknak Hans von Waldheim is, aki tanulságos beszámolót hagyott ránk arról a beszélgetésről, amelyet Klaus testvérral folytatott e tárgyban: „Kedves Klaus testvér, otthon, a mi országunkban és itt is azt hallottam, hogy Ön semmit sem eszik, és semmit sem iszik, és hogy sok éve sem nem evett, sem nem ivott, hogyan van ez? Ezt felelte nekem: Isten tudja.”⁴² A remete válasza meggyőzően szerény volt. Véget vet

⁴¹ Uo. 542. lap.

⁴² Uo. 64. lap.

mindennemű fecsegő vitatkozásnak. „Isten tudja” – ez az egyedül találó megnyilatkozás ezzel kapcsolatban. Az étlenség Klaus testvér személyes titka, csak rája tartozott, nem keltett azzal feltűnést, és nem is volt hajlandó beszélni róla. A maga szent egyszerűségében volt még érzéke a rejtett dolgok értékei iránt. Nem engedte meg semmiféle szenzációéhségnek, hogy a napvilágra rángassa.

Korának egyházi emberei is inkább szkeptikusak voltak e hírrel szemben, mint hiszékenyek. Azt tűzték maguk elé, hogy kiderítik az igazságot. A konstanzi segédpüspök felkereste Klaus testvért; belépve a cellába „a nap nagyobb részét az istenes dolgokról való beszélgetésben töltötte vele. Többek között feltette neki azt a kérdést, melyik a legnagyobb és Istennek leginkább tetsző erény, s amikor Miklós azt válaszolta: az engedelmesség, Tamás rögtön kenyeret és bort vett elő, amit avégett vitt magával, hogy próbára tegye őt; három falatra törte a kenyeret, és megparancsolta neki az engedelmesség nevében, hogy egyék. Miklós nem akart szembeszállni a prelátus parancsával, de félve a hosszan tartott elszokás okozta nehézségektől, megkérte őt, engedje meg, hogy csak az egyik falatot kelljen megennie, három kis részre osztva. Csak a legnagyobb fáradtsággal tudta élvezni, és a korty bort is alig bírta hányás nélkül kihörpíteni. Megrökönyödve ezen a prelátus kijelentette, hogy emberünk teljesen igaznak bizonyult, és be is jelentette neki, hogy ezt a kísérletet a valódi főpásztor megbízásából végezte vele, nem pedig személyes szeszélyből”.⁴³

Teljesen helytelen lenne kételkedni az erdős szakadéokban történő csodában, vagy tagadni azt. A források túl világosan beszélnek, úgyhogy történelmi hitelessége ellen semmi sem hozható fel. De az is kevés belátásra

⁴³ Uo. 542. lap.

vall, ha valaki védelmezi, mert mindkét kísérlet természetlenségbe fullad. Megmagyarázni sem lehet, mert a magyarázatok a racionalizmus világába tartoznak, és az a csoda, amelyet megmagyaráztunk, nem csoda többé. Elveszítette isteni törvényszerűségét. Meg kell hagynunk egész rejtélyességében mint olyan történet, amely át-törte a természeti törvényekről való ismereteinket.

Vallási szempontból a „hallatlan bőjtölés” jel. A jelet azonban avégett állítjuk, hogy emlékeztesse az embereket valamilyen igazságra. A csodás bőjtölés intelem volt arra, hogy óvakodjunk a féktelen falánkságtól, amelynek az emberek akkoriban éppúgy hódoltak, mint manapság. „Jól enni”, ez az embereket minden korban arra csábította, hogy az élet értelmét a hasuk megtöltésében lássák. Klaus testvér bőjtje ezzel szemben hatásosan és tartósan emlékeztet Mózes ötödik könyvének igazára: „Az ember nemcsak kenyérből él, hanem mindabból, amit Isten szava teremt.” A földi mellett ott a természetfölötti, és az nem kevésbé hatékony, mégha az emberek folyton megfeledkeznek is róla.

Klaus testvér amúgy is olyan gondolatokat forgatott a fejében a táplálkozásról, amelyek túl vannak a legtöbb ember látókörén. Egyszer az egyik látogatójának azt mondta, hogy ha nem lenne minden kenyérben Isten kegyelme elrejtve és elfogadva, az embereket éppoly kevésbé táplálná, mint egy darab kő. E kijelentés éppenséggel nem felel meg azon körök felfogásának, amelyek álvallást csinálnak az egészséges táplálkozásból, de bizonynyal az a hit az alapja, amely az egész élet megszentelésén fáradozik. Isteni rejlik minden dologban, csak az ember rendesen nem veszi észre.

Klaus testvér gyóntatójának egyik mondása megvilágítja a csodás bőjtölés mélyebb alapját. Oswald Ysner adott neki lelkipásztori tanácsokat bőjtölése kezdetén, és később mindketten ismét beszéltek erről. Egy ízben belső ellenkezéssel vallotta be a gyóntatójának, de „nagy

bizalommal, hogy ha misén van, és a pap a szentséget magához veszi, akkor olyan erősítést kap ettől, hogy szeretne étel és ital nélkül lenni, különben nem akarná ezt elszenvedni”.⁴⁴ Wölfin még kissé részletesebben tudósít erről: „Ha résztvesz a miseáldozaton, s ott látja, hogy a pap magához veszi Krisztus testét és véré, érzi és befogadja az ebből való csodálatos megerősítést. Krisztus szenvedése megújításának az a hatása, hogy mihelyt szemléli Krisztus testének és lelkének széjjelválasztását, szívét kimondhatatlan édesség tölti el, amely úgy felfrissíti őt, hogy könnyen nélkülözni bírja az általános emberi táplálékot”.⁴⁵ Maga Klaus testvérnek e titkokkal terhes kijelentése sem magyarázat. Nem is létezhet ilyesmi, ám mégis utalás, amely függőleges irányulásában átfúrja a vízszintes síkszemléletet. Klaus testvér a passió misztikusává lett a vallási nyugtalanság korában, és böjtölésével felemelkedett a szentségek misztikusának szintjére, aki számára feltárult az eucharisztia mélyebb értelme. Klaus testvér a szentségi misztikát oly mélyen élte át, hogy a napi táplálékfelvétel fölöslegessé vált. Az ő felfogásában a csodás böjtölés titokzatos kapcsolatban áll a misztikával, és nem lehet tőle különválasztani. Csak a felfelé ívelő misztikában tör át az ember ily ismeretlen dimenzióig, amelyek maguk mögött hagynak minden felkínálkozó magyarázatot.

XI.

Ha érvényes Pascalnak az a nézete, amely szerint az emberek minden szerencsétlensége abból ered, hogy nem bírnak a szobájukban megmaradni, Klaus testvér biztosan nem esik ezen ítélet alá. Otthona négy fala között

⁴⁴ U.o. 468. lap.

⁴⁵ U.o. 545. lap.

maradt; benső életét sohasem találta unalmasnak, nem volt szüksége külső változatosságra, és sohasem várt türelmetlenül új hírekre.

Nyitva kell hagynunk azt a kérdést, vajon Klaus testvér tudott-e írni. Még az sem dőlt el, tudott-e olvasni. Könyvek nélkül is lehet az ember szemlélődő.

Klaus testvér visszavonultságában izzó imaéletet élt. Ennek már a világban hódolt. Szentünk a nagy imádkozók sorába tartozott, akikkel a keresztény társadalomban mindig újra találkozunk. Egyedül ők képesek eltávolítani a szerencsétlenséget: „Hamarosan történetük végét járták volna a mi svájci szövetségeseink, ha nem fényeskedtek volna Istennél Niklaus és más jámborok imádságai”.⁴⁶ Remeténknek az Örökkévalóval folytatott beszélgetése közben nem kellett még megküzdenie az összpontosítás hiányával. Klaus testvér öntudatánál volt, és szellemének megvolt az a képessége is, hogy elmerüljön az istenség mélységeibe. Kortársai nem hagyták ránk e cellalakó egyik imáját sem szószerint, s az ő neve alatt ismert imák nyilván elárulják az idegen kéz fogalmazását, mégha eredeti értelmük visszavezethető is az erdei testvérré:

„Ó, Uram, vedd el tőlem,
Ami elfordít engem tőled.
Ó, Uram, add meg nekem,
Ami hozzád térít engem.
Ó, Uram, végy el magamtul,
S tégy engem tulajdonodul.”

Klaus testvér lelki épülésére azt a kerék-szkémás lapot használta, amely számára a misztika ábécés könyve lett, mint maga mondta: „A könyvem, amelyből tanulok, és keresem e tannak mesterségét”. Nem tudjuk, milyen

⁴⁶ Uo. 433. lap.

úton jutott Klaus testvér e rajz birtokába, és függőben kell hagynunk azt a kérdést, vajon egy ismeretlen zárándok ajándékozta-e neki, vagy Ulrich testvér adta oda, vagy pedig ő készítette a saját adatai szerint. Egyértelműen kitűnik azonban belőle, mennyire a misztikus hagyományban volt Klaus testvér helye. Aki ezzel szemben még a legcsekélyebb kételyt támasztaná, azt az ellenkezőjéről kell kioktatnia kerék-szkémájának.

A kerék-szkéma látomásos képpé bővült, de ennek az eredete is homályban marad. Az a látomásos kép, amely ma a sachselni plébániatemplomban található, nem Klaus testvér alkotása, megtalálható az más alakban a késő középkori jámborságban. Lényegében „függ mind az ekharti, mind a susoi misztikától”.⁴⁷ Minden valószínűség szerint nem is való abból a látomásból, amelyben Klaus testvér a fényes főt látta. A látomásos kép rendkívül alkalmas eszköze annak, hogy segítségére legyen az elmélkedő embernek gyakorlataiban. Klaus testvér szelleme a belső elmerülés útján föllépett a felsőbb rétegekbe, s megélte az istenivel való egyesülést. Korunkban írtak egyet-mást a látomásos képről, a legalaposabb munkát e téren Thomas Hegglin végezte.

A látomásos kép nem érthető könnyen, mivel egészen a szimbolikus gondolkodásból nőtt ki. E misztikának központjában egyértelműen Krisztus áll. Bár különféle képp ítélik meg a kerék-szkémát s a látomásos képet, egy dolog mindenestre vitán felüli: Klaus testvér misztikus volt. A szenvedési és a szentségi misztika a látomásos kép szemléletén keresztül beletorkollik a Szentháromság mélyértelmű misztikájába. Remeténknek nem volt hajlama a misztikus spekulációra, helyett azonban erősebb volt nála a sürgetés a misztikus élet megtestesítésére. Az alakot öltött benne; Klaus testvér egyike a késő

⁴⁷ G. Th. Hegglin: Das Visionsbild des Nikolaus von Flüe (= Flüe-i Miklós látomásos képe). 1951. 35. lap.

középkori misztikus áramlat utolsó képviselőinek. Nála a misztika valódi megtapasztalása volt Istennek, mert Isten közelségének megtapasztalása nélkül egyáltalán nem viselte volna el az erdős szakadék magányát. Az Istennel való misztikus kapcsolatban megtalálta belső örömét és kimondhatatlan békéjét. Ne képzeljük el Klaus testvér szellemi látóhatárát túl szűknek. Nem volt primitív parasztember, a szellemi életnek olyan nagy fokán volt, amely magában foglalta a szent egyszerűséget és az igaz együgyűséget. Képes volt magiszterekkel beszélni a keresztény hit titkairól, úgyhogy azok nem tudtak eléggé csodálkozni rajta a maguk iskolás tudása alapján.

Gundelfingen fölvetette e kérdést: „Nem kellett-e az ilyen hasonlatot a Szentlélek iskolájában elsajátítania, amelyben nagy buzgalommal tanulta meg jóságát, tanítását, tudományát és mindazt, ami az üdvösséget szolgálja? Vajon nem a Szentléleknek ama főiskoláján tanulta annak a keréknek az ábrázolását is, amelyet a kápolnájában megfestett, s amelyen keresztül mint valami tiszta tükörben felragyogtatta az istenség egész lényét”.⁴⁸ Első életrajzírójának e kérdése az élete központjára céloz. Ám a Szentlélek főiskolája valóság, egyszerűen a krisztusnak az alapja. Klaus testvér életét és szavait a Szentlélek ihlette, ő világosította meg meglátásait és tanácsait is. Ez az egyetlen lehetséges magyarázat, amely megfelel az ő mélységének, és más magyarázat nem is létezik.

⁴⁸ Durrer, i. m. 434. lap.

XII.

Remeténk életmódjának nagy volt a vonzereje. Az emberek tódultak hozzá, látni és kérdezni akarták. E látogatók egyike a tanítványa lett. Ulrich testvér ugyan nem érte el az ő nagyságát, mégsem szabad hallgatással elmennünk mellette. A régi kútfők állandóan említik őt. Fehér szakáll övezte arca – megörökítették a sarni múzeumban levő oltárképen – szerényen tűnik fel mesterének arca mögül.

Ulrich testvér eredetileg Délnémetországba való. Korábbi életére vonatkozóan eltérnek egymástól a beszámolók. Hallott Klaus testvérről, fölkerekedett, „erdőkön, ligeteken és úttalan hegyeken vándorolva” keresztül, hogy nála „megtalálja életének menhelyét és lelke megmentését”. Remeténk barátságosan fogadta, és megkérdezte, mi az oka jövetelének. Ulrich testvér utolérhetetlenül tömören nevezte meg neki az utálatra méltó világban előforduló csalódásokat: „Az egész emberi nem arcátlan, mételyezett banda”.⁴⁹ Azt kívánná, hogy Klaus testvérnél maradhasson, és sok kérdés után nagynehezen megkapta a beleegyezését ahhoz, hogy testvérkunyhót építhessen magának a Melchaa másik, Möslinek nevezett partján. Ulrich testvérnek néhány nap múlva fel kellett adnia azt a kísérletet, hogy táplálkozás nélkül éljen, miközben mintaképe kiiktatta őt arról, hogy nincs mindenkinek ugyanaz a hivatása. Az új erdei testvérnek ehelyett volt a cellájában néhány könyv, köztük az evangéliumok és a sivatagi atyák élete; ezeket szokta olvasni, s ezáltal különféle indítványokat tudott közvetíteni a hagyományból Klaus testvérnek. A két remete kölcsönösen látogatta egymást, mint a sivatag atyái, és időnként véleményt cseréltek a lelki élettel kapcsolatban. Klaus testvér titkokat bízott rá, és többek között meg-

⁴⁹ Uo. 431. lap.

mondta neki saját halálának óráját is. Ulrich testvér később elzarándokolt Rómába, s amikor visszatért válsztott hazájába, haldokolva találta Klaus testvért. Saját halála után pedig egy Cecília nevű erdei nővér élt a Möslin hasonlóan elvonult módon. Akkoriban még más idők jártak, s ezekben minden romlottság ellenére léteztek Svájcban olyan csöndes erdei remetelakok, amelyek manapság teljességgel hiányzanak.

XIII.

Flüe-i Miklós leszállt az erdős szakadékba „nem avégett, hogy a nagyot megjátssza, hanem hogy a mennybe jusson”.⁵⁰ A remetelak lakója egyedül akart lenni Istennel, s vele akart beszélgetni. Egyedüllétében semmiképpen sem élte az énközpontú ember életét. Bár soha többé sem kínoztta őt a legcsekélyebb szeszélyes vágy sem arra, hogy visszatérjen övéihez — s ezt ő kegyelemnek értékelte —, „időnként megengedte a feleségének és gyermekeinek, hogy eljöjjenek hozzá magányába, hogy meghallgassák üdvös tanácsait, hogy az apai lelki hagyaték által kioktatva alázatosan Isten szolgálatára szenteljék magukat”.⁵¹ Klaus testvér egész remetelétében rendkívül emberi maradt, tele volt megértéssel és együttérzéssel mások iránt, és éppen ez a tekintete teszi őt oly szeretetreméltóvá.

Klaus testvér cellájának volt egy kis ablaka, és ha összecsöjtött a látogatók bizonyos száma, kinyílt, a remete kidugta ijesztőnek látszó fejét rajta, s így szólt: „Kedves Barátaim és kedves népem, adjon nektek Isten jó, boldog reggelt”.⁵² Néha a remete elhagyta házikóját, és

⁵⁰ Uo. 440. lap.

⁵¹ Uo. 547. lap.

⁵² Uo. 63. lap.

a néphez való igaz elkötelezettséggel elvegyült látogatói közé. Klaus testvér kilépett a mindennapi életből, de belsőleg sohasem vált el unterwaldeni földijétől. Nem volt sztoikus szellemű, aki erdei magányában többé nem törődött embertársai gondjaival és ínségével. Remeténk foglalkozott kérdéseikkel. Igaz, nem bonyolódott többé bele az apró és közönséges eseményekbe, távol került tőlük, és fölöttük állt, de imádkozva szívén viselte azokat, és e vallásos együttérzés tette képessé arra, hogy oly összehasonlíthatatlan tanácsokat adjon az embereknek. A volt paraszt, aki „merő laikus” volt, és állandóan a cellájában lakott, a svájci szövetség egyik legnagyobb lelkipásztora volt.

Az emberek megérezték a lelki tanácsadás karizmáját, azért zarándokoltak Klaus testvérhez, hogy utasítást és útbaigazítást kapjanak tőle. Eközben távol élt a forgalomtól, még nem létezett a Brünigen keresztül vezető nagy átmenő út, az utak rosszak voltak, és aki gyalog vagy lóháton jött hozzá, ki volt téve az időjárás minden viszontagságának.

A látogatók között ott volt Kaisersbergi Geiler, a híres hitszónok is. Ő ezt kérdezte a remetétől: „Kedves Miklós, ön itt jó szigorú életet él, nem fél, hogy téved vagy vétkezik?” Ám az erdei testvér nyugodtan válaszolta: „Ha van alázatom és hitem, nem vétkezhetem”.⁵³ Klaus testvér a magasrangú vendégek elé sem sietett, de – mint egy kanonok tanúsítja – , valamennyit „a gőgnek bárminő látszata nélkül” fogadta. Ha azonban ferde szándékkal találkozott, mint a würzburgi Szent István-templom apátja esetében, aki kísértő módon kérdezte őt a fősvénységről, remeténk mennydörgő hangon felelt: „Mit kérdezel engem, műveletlen nincstelent a fősvénységről, amikor mint tudós és gazdag úr nemcsak jobban tudod, hogy mi az, hanem már magad is tapasztaltad,

mi zajlik a bírvágyó ember szívében”,⁵⁴ és nagy megsebzényenülésére a fejére olvasta egyik csúnya nyereség-hajhászó esetét.

Klaus testvérnél nemcsak segítséget kérő emberek kopogtattak, hanem kíváncsiak is, akik próbára akarták tenni remeténket, és fogós kérdéseket tettek fel neki. Egyszer egy idegen pap jött hozzá, s meg akarta tudni, mit gondol a Szentháromságról. Kemény próbára tette őt, és mivel nem tudta legyőzni, végül visszavonult azzal fenyegetve, „hogy más valakit küld majd a nyakára, akinek még keményebben kell őt próbára tennie és megkísértenie”. Unterwalden tartományi tisztartója úgy látta, kénytelen megvédeni a remetét az efféle kéretlen vendégekkel szemben. Az ellenséges érzületű emberek zaja körülvette Klaus testvért is; a bizalmatlanok arra gyanakodtak, hogy a csodálatos börtben sötét hatalmak játszanak közre. Ki tudja, mi minden érte volna erdei testvérünket vitatkozásra vágyó teológusok részéről, ha a szülőföldje nem állt volna védelmezőn melléje.

Ám az ilyen alkalmatlankodások kivétel számba mentek. A legtöbb látogató becsületes vággyal jött, hiszen az emberek tanácstalansága minden időben nagy volt, és elég gyakran mondtak csődöt feladatuk teljesítésében a hivatalosan kirendelt lekipásztörök. Klaus testvér türelmesen szokta meghallgatni az embereket, és meg is tudott felelni kérdéseikre. Persze, nem mindig azt hallották, amit szerettek volna hallani, és sohasem következett olyan válasz, amely lényegében a nézeteik megerősítését jelentette, ez sem nem használt, sem nem segített volna rajtuk. Ha megrémülten néztek is talán a remete[†]ijesztő arcába, ő ennek fejében birtokolta azt a ritka karizmát, hogy olvasni tudott a szíveikben, és képes volt nekik azt a szót közvetíteni, amelyre szükségük volt. Áldott helyzet, ha megnyílik ilyenféle kis

⁵⁴ Uo. 203. lap.

ablak, s eközben olyan lelkipásztori tanácsokat adnak, amelyek nem crednek lelki ürességből.

Egy ízben Klaus testvér ezt mondta egy parasztnak, aki boszorkánysággal gyanúsított valamilyen asszonyt: „Gonosz gyanúd van arra az asszonyra, igazságtalan vagy vele szemben, ezért menj, kérj tőle bocsánatot, akkor majd oltalom alatt lesz a marhád, a gonosz ellenség ugyanis azért kapott hatalmat arra, hogy megtámadja állataidat, mert oly vétkesen ítéleztél erről az asszonyról”.⁵⁵ Micsoda fölénnel fordította Klaus testvér visszájára az emberek romlott logikáját! A bűnt nem a képzeletbeli boszorkányságban látta, hanem a gonosz gyanúsításban. Bár mindig e keresztény gondolkodás szerint cselekedtek volna a keresztények, akkor bizony sohasem került volna sor a boszorkányégetések szörnyűséges eltévelyedésére.

Más alkalommal egy asszony jött Klaus testvérhez, hogy a férjére panaszkodjék, akit a szomszédasszonnyal való házasságtöréssel gyanúsított. A nagy zarándoksereg miatt nem engedték őt mindjért eléje, amiért egészen elkedvetlenedve vissza akart fordulni, amikor Klaus testvér váratlanul belépett a kápolnába, s ezt mondta: „Van itt egy asszony, aki tanácsot kíván tőlem. Ennek mondom, menjen nyugodtan haza, mert igazságtalan azokkal szemben. Ártatlanok”.⁵⁶ Remeténk nyilvánvalóan a lelkekbe látó lelkipásztor volt: Mielőtt még az emberek egy szót is szóltak, megérezte, mi kavarog bennük. Klaus testvér birtokolta a második látás adományát, előre tudta, mi nehezedett a zarándokok szívére, ha mégoly messziről jöttek is. Jöttek is csapatostul, mert tudták, hogy Klaus testvérnek megvan az az igen ritka adottsága, hogy megvigasztalja és talpra állítja az aggódó embereket.

⁵⁵ Uo. 999. lap.

⁵⁶ Uo. 999. lap.

Klaus testvérnek a burgdorfi ifjúhoz intézett szavai is megérdemlik, hogy megörökítsük őket. Az ifjú arra nézve kérdezte őt, hogy milyen életpályára lépjen. A beszélgetés során e szavakat hallotta: „Isten megteheti, hogy az embernek úgy ízlik egy elmélkedés, mintha táncba menne, és fordítva, képes megengedni, hogy az elmélkedést olyannak érezze, mintha bajvívásban venne részt”. Midőn pedig a táncról beszélt, kissé ránéztem, mintha megbotránkoztam volna, hogy ilyen ember beszél a táncról. Csakhamar észrevette, és megismételte kifejezését: „Igen, mintha táncba kellene mennie”.⁵⁷ Az ifjú azt a nyomorát is elpanaszolta neki, hogy mindig újra visszaesik a bűnbe, s azt kérdezte, mit kell tennie, amire a remete így felelt neki: „Hamar talpra kell állnod ismét”.⁵⁸

Testi szenvedéseikben is fölkeresték az emberek remeténket; a sachselni régi egyházi krónikás könyv nem egy gyógyulásról és fájdalomtól való megszabadításról számol be.

A remete válaszai nagystílű lelkipásztorkodásról árulkodnak. Sohasem adott semmitmondó, vagy magától értetődő tanácsokat, válaszai a szív mélyéről jöttek, az Isten előtti felelősségből, és világosságot hoztak az élet homályába. Miklósnak éppenséggel lelkipásztori kisugárzása volt. Mérhetetlen ajándék a nép számára, ha tud ilyen remetelakról, és ismer olyan lelki orvost, mint amilyen Klaus testvér volt. Nem minden nemzedék van előnyös helyzetben, mindenesetre pótolhatatlan veszteség volt, amikor cellájának kis ablaka mindenkorra bezáródott.

⁵⁷ Uo. 407. lap.

⁵⁸ Uo. 407. lap.

Klaus testvérnek az emberek számára adott tanácsai a politika terére is átértek. Ahhoz, hogy e tevékenységét helyesen mérjük föl, meg kell kísérelnünk, hogy Miklóst hitének szemével nézzük, és egyszersmind jelenünk alapján, mert csak így kapunk élő képet róla. E kétféle látásmódban válik az alakja lelki segítő szentté, és nő fel a sorsa példaképszerű nagysággá. Az ember politikai tevékenységét szívesen veszik körül fekete árnyak. Örök időktől fogva mérgezte meg a gőg, az ambíció, a hatalomvágy az ember politikai cselekvését. Ennek ellenére nem mondhatunk le a politikai tevékenységről, mert szükséges az az emberek közötti rendezett együttélés számára. Remeténk jól ismerte a politika veszélyét és szükségességét; egykor, világi életszakaszában elfordult tőle, de e visszavonulását magányában magasabb rendű tevékenységgé emelte. Nem távozott a politikából az egyik ajtón, és nem tért vissza oda ismét egy másikon. Gyakran megfigyel az ember éppen a politikai életben ilyen ingatag cselfogásokat, de nem Klaus testvér esetében. Lent, az erdős szakadéokban elvileg más síkon anélkül vett részt a politikai párbeszédben, hogy elvesztette volna önmagát, vagy alacsony színvonalra csúszott volna le. Mérhetetlenül érdekes az, hogy e világtól elfordult férfi oly kiváló tanácsot tudott adni világi ügyekben. Épp azért volt képes erre, mert távol került a politikai eseményektől, és maga már nem volt azokba belebonyolódva. Azonkívül mindig transzcendens álláspontból szemlélte azokat. Klaus testvér fölismerte, hogy a politikusoknak minden más embernél inkább van szükségük világosságra, hogy bele ne essenek a kétkulacsos macchiavellizmusba. Miklós életszentsége kiterjed egészen a politika terére, ami egyként ritka és nagyon izgalmas folyamat. Politikai nyilatkozataiban annak az

embernek bizonyul, aki oly alaposan látott át kora betegségén, mint senki más.

Klaus testvér politikai tanácsadásának csúcspontja vitathatatlanul a stansi egyezségeen való részvétele. A svájci szövetkezett kantonok Merész Károlyt, az erősen feltörekvő burgundiai herceget három csatában megverték, s ezért óriási zsákmány és dicsőség lett az osztályrészük. Ám jellembelileg nem nőttek fel e győzelemhez, a svájciakon cröt vett az elbizakodottság, s a háború utáni kérdések széthúzást és vitát okoztak közöttük, úgyhogy félő volt, hogy a kapzsiság és az élvezethajhászat megrontják őket. Azért jöttek össze a stansi tárgyalásra, hogy döntsenek a vitás kérdésekben. Minél tovább tárgyaltak azonban egymással, annál mélyebb lett köztük a szakadék. Végül is nem maradt más hátra, mint mérgesen szétoszolniok, és fegyveres erőszakkal eldönteniök ezt az ágas-bogas kérdéskomplexumot. A baj tetőfokán, amikor az a veszély fenyegetett, hogy a svájci szövetség önmarcangoló polgárháborúba zuhan, Heimann, a stansi plébános alapjában ismerte föl a szörnyű veszedelmet, és a hideg téli éjszakában a négy órányira levő erdős szakadékba sietett Klaus testvérhez, akit már korábban bevezetett a szenvedés misztikájába. A két férfi megtanácskozta a koromsötét cellában a nehéz helyzetet, és a remete közölte vele a különféle kérdések megoldását. A plébános hajnalhasadtakor indult vissza, csorgott róla a veríték, amikor utolsó pillanatban ért vissza Stansba, mert a férfiak már szedelődzködni kezdtek. Könnyes szemmel kérlelte a tárgyaló urakat, gyűljenek össze még egyszer a teremben, Klaus testvértől üzenetet kell közvetítenie számukra, amelyet senkinek sem szabad előre elmondania. Sohasem lett pontosan ismeretes, mik voltak részletesen Klaus testvér fejtegetései, egy azonban bizonyos: Mint unterwaldeni nem szólt egyetlen kantonnak az érdekében, hanem messze látó tekintettel ítélte az összes szövetségi kanton szempont-

jából. Ami korábban hosszas tárgyalásokkal nem sikerült, nevezetesen a megoszlott kedélyek egyesítése, Miklós üzenete azt a legrövidebb időn belül létrehozta. Ő maga nem is volt jelen, közvetítő szavai, amelyeket Heimann hozott, elegendők voltak. A tárgyaló urak meghajoltak tanácsa előtt, a szövetskezett kantonok egymásra találtak a Flüe-i Miklós által megadott úton, s ezzel elhárult a fenyegető polgárháború. Még az est leszállta előtt a tárgyalásra jött urak felnyergelték lovaikat, és teljesen elégedetten lovagoltak haza, miközben harangszó hirdette az ország számára megőrzött békét. A jegyzőkönyv kifejezetten említi Klaus testvér érdemeit, aki a veszélyes helyzetben a haza megmentőjének bizonyult. A svájci szövetségnek rendkívül válságos időpontjában remeténknek jutott osztályrészül, hogy megmutassa népének a gyógyulásra vezető utat. Ilyen többséges tekintélye csak olyan embernek volt, aki az élet zűrzavarain kívül állt, és maga nem vett részt a pártok harcában. A magányba vonulás meghozta gyümölcseit, nem volt az énközpontú cselekedet, mert most Miklós segítséget adott az egész Svájcnak. A remeték küzdelme mindig javára válik az egész közösségnek. A stansi egyezség nyomatékosan bizonyítja azt a tényt, hogy egyedül az isteni képes arra, hogy a politikai élet homályaiba is világosságot vigyen. Ez egyike a vallási irányítás és a politikai történés közötti mintaszerű viszony legtanulságosabb iskolapéldáinak.

A stansi egyezség után Klaus testvérnek mint politikai tanácsadónak a tekintélye szokatlanul nagyra nőtt. Ettől fogva külön pecséttel kellett ellátnia politikai levelezését. Külföldi fejedelmek is fordultak Klaus testvérhez, és közvetítését, valamint tanácsát kérték. Miklós sohasem élt vissza tekintélyével, nézeteit azonban mindig félreérthetetlenül fogalmazta meg. Ha nem kérték fel, nem avatkozott be, ám ha kérdezték, mintegy „közbe” szólt, nyíltan és nem diplomatikusan. Sohasem játszott a volna

valamiféle „szürke eminenciás” megkérdőjelezhető szerepét.

Mi volt a jelentősége általánosságban és eszmeileg nézve, Klaus testvér politikai tanácsadásának honfitársai számára? Salat, a krónikás ezekbe a szavakba foglalta össze: „Ó, kedves barátaim, ne toljátok ki a sövényt túl messzire, hogy annál inkább megmaradhassatok a békében, nyugalomban, egységben és a ti keservesen megszerzett, dicséretes szabadságotokban. Ne vegyétek magatokra idegen ügyek terhét, ne szövetkezzetek idegen urasággal, óvakodjatok a kettészakadástól és az önzéstől. Órizzétek meg hazátokat, és tartsatok ki mellette. Ne ápoljatok magatokban szándékos harci kedvet, ám ha valaki rátok támad, akkor derekasan küzdjétek a szabadságért és a hazáért.”⁵⁹ Salat ránk hagyott szavait hadd egészítse még ki Klaus testvér levele Bern városához: „A béke mindenütt Istenben van, mert Isten a béke, és a béke nem pusztulhat el, a békétlenség ellenben el fog pusztulni. Ezért azon legyetek, hogy a béke alapján álljatok, oltalmazzatok az özvegyeket s az árvákat, ahogy ezt eddig tettétek”.⁶⁰ S végül meg kell még említenünk Trithemius apát leírását, aki kiemeli Klaus testvérben a „próféta-ság lelkét”: „Sok jövőbeni dolgot is előre megmondott a svájci szövetség tagjainak, amiket később megérttek. Többek között ezt mondta nekik: ha megmaradtok határaitok között, senki sem győzhet le benneteket, hanem minden időben felülmúljátok ellenségeiteket, és győztesek lesztek. Ha azonban a kapzsiságtól és uralomvágytól vezettetve elkezditek berendezkedéseketek kifelé terjesztetni, erőtkök nem fog sokáig tartani”.⁶¹

⁵⁹ Uo. 778. lap.

⁶⁰ Uo. 209. lap.

⁶¹ Uo. 587. lap.

Első tekintetre az elgondolható legegyszerűbbnek tűnnek Klaus testvér kijelentései a svájci szövetség politikai helyzetével kapcsolatban. Csaknem kísértésbe esünk, hogy megkérdezzük: Ez minden? Aki azonban hosszabban elgondolkozik az egyszerű szavakon, észreveszi, hogy a remete egészen határozott képet hordozott magában Svájcról. A nép ezen egyszerű fiának világos elképzelése volt a svájci szövetség küldetéséről, egészen határozott felfogása volt Svájcról, s ezt kevés politikusról lehet elmondani akkoriban éppúgy, mint manapság. Mindenek előtt azonban az ország népének jellemét értette meg Klaus testvér. Intelmével, hogy a sövényt túl messzire ki ne tolják, tudatosan elutasította a svájci szövetségnek nagy állammá való kiterjesztését, és kifejezetten a kis állam mellett tett hitet. Nyoma sem található e világos tekintetű szentben valamiféle svájci messianizmusnak. Az az intelmé, hogy ne keveredjenek bele idegen ügyekbe, és ne szövetkezzenek idegen urasággal, az első utalás arra, hogy lépjenek a semlegesség útjára; szavai a béke áldásáról és a békétlenség romboló hatásáról olyanak tűnnek, mint az első ráeszmélés Svájc békeküldetésére, amelynek emberbaráti célok szolgálatába kell állnia. A svájci szövetség értelmének kifejtése fölött ott lebeg próféciája, hogy melyik a szövetség maradandó útja, s melyik nem az.

Klaus testvér időtlen figyelmeztetésének jelentőségét a legkevésbé sem csökkenti, hogy az egymással szövetkezett svájciak nem fogadták meg. Túl merev ellentétben állt az a maga nagyszabású egyszerűségében az akkori napi politikusok önző céljaival, hogysem követhették volna. A régi kútfők kifejezetten említik, hogy „csak maroknyian” értettek egyet a remete nézetével. Túl erős volt a zsoldos intézmény és a lovasság csábításának hatása. Klaus testvérnek az a kijelentése, hogy az idegen fejedelmektől kapott pénz nem lesz gyümölcsöző, szó szerint beteljesedett az ükunokáján. Százados

lett a franciák szolgálatában, sok pénzzel tért haza, és több mint száz darab marhát vett, de csakhamar ismét elszegényedett, s végül még arra is képtelen volt, hogy ruhát vegyen magának. A svájci szövetség tagjai is megvetették a szent vezérfonalát, belebonyolódtak az itáliai hadjáratokba, és megérték a marignanoi vereséget. Ez európai politikájuknak a végét jelentette. Megboszszulta magát, hogy nem hallgattak Klaus testvérré, és keserves tapasztalatokra volt szükség, amíg az emberek Svájcban ráeszméltek a remetének a svájci szövetségről alkotott képére. Egyedül ennek az igazát nem sodorta el az idők vihára.

A sachslni egyház krónikás könyve érthető okokból egyetlen szóval sem említi Klaus testvér politikai tanácsadását, és kizárólag a jámborságát hangsúlyozza, míg újabban sok embernek kevés a megértése a remete misztikája iránt, s ehelyett mindenek előtt az előrelátó politikust csodálja. Az érdekeknek ezt az ellentétét többé-kevésbé nyomon követhetjük az egész Klaus-testvér-hagyományon át. Valóban kötetlenül áll egymás mellett a vallásos magatartás és a politikai érdek? Elfogadható-e az egyik, amennyiben az ember elveti a másikat? Sohasem; e téves feltételezés jelenti a Klaus testvérral kapcsolatos utolsó félreértést. Nem létezik két Miklós-alak, tudniillik a vallásos és a politikus férfié. A szemléletnek e kettőssége abból a különböző érdeklődésből eredt, amelyet a reformáció s az ellenreformáció tanúsított a remete iránt. Vallási és politikai oldala inkább szorosan összetartozik, és felbonthatatlan egységet alkot. Az egyik a másik nélkül érthetetlen: A misztikus élet volt Klaus testvér esetében az az alap, amelyből szervesen nőtt ki politikai tanácsadása. A misztikus és a politikai élet, a kettő együtt alkotja Flüe-i Miklós fennkölt személyiségének az egészét.

XV.

Klaus testvér még hat évig élt a stansi egyezés után. Azután betegségbe esett ez az egész életében egészséges ember. A könnyű halál nem lett osztályrésze. Klaus testvérnek is meg kellett tapasztalnia, hogy Isten a szentjeit gyakran engedi, mint valami kőpadon, meghalni. Mivel a betegség „elhatalmasodott egész testén, félelemmel telt lélekkel panaszkodott a csontjaiban és inaiiban érzett belső fájdalomra, úgyhogy – mivel a hús felemésztyődött és csaknem elhalt – ide-oda forgolódva sehosem tudott nyugton maradni”.⁶² A legnagyobb szegénységben, szokásához híven a puszta földön fekve, nagy fájdalmak közepette lehelte ki lelkét. Ez 1487 tavaszkezdő napján történt. Halálának híre gyorsan elterjedt, és mindenütt igaz megdöbbenést keltett. Remeténket mélyen gyászolva helyezték Sachselnben sírba.

„Miklósunk persze meghalt, de mi nem tekintjük halálát halálnak”, írta Gundelfingen.⁶³ Csakhamar bekövetkeztek a remete sírjánál az első gyógyulások, s ezeknek egész sorát jegyzi föl az egy évvel utóbb megkezdett „Sachselni egyházi krónikás könyv”. Nem kell e Klaus testvér sírjánál történt gyógyulásokat hanyag kézmozdulattal leértékelni, mint „babonát”. Értetlenség semmit sem tudni többé arról, hogy magasabb hatalom is megérintheti az embert. E gyógyulási csodákban inkább az mutatkozik meg, mily hatalmas remeténk kisugárzása. Közönséges emberek sírjáról nem beszélnek semmi ilyesmit. Csak Isten embereihez fűződnek ilyen kijelentések, és ezeket nem adnák tovább, ha tevékenységük véget ért volna a halállal. Miklós sírja is ezáltal lett szent helyé.

⁶² Uo. 549. lap.

⁶³ Uo. 440. lap.

XVI.

Klaus testvér jelentőségét korunk számára nem lehet egyetlen mondatban leírni. Fel lettünk szólítva, hogy elgondolkozzunk életútján, amely bensőséges lelkiség és közélet között vezetett, és annak alkalmazásán jelenkorunkra; ez pedig olyan feladat, amellyel sohasem leszünk készen. Az egyik legmélyebb meggondolás Reinhold Schneider tollából való, aki költői szavakkal ecsegtelte a cellalakó szellemi hagyatékát: „Hogy az arcán volt az igazság; hogy az igazság félelme uralta cselekedeteit és magatartását; ez volt a hatalma. Meghamisítjuk őt – mint az összes szentet is –, ha a környező világot idillé változtatjuk. Flüe-i Miklós, a prófétai lelkületű paraszt minden bizonnyal áldássá lett hazája számára ennek legsajátosabb szelleméből; a kereszténység számára a haragnak szóvivője ő. Mivel az emberek nem tudták elviselni az igazságot, ennek tanújaként össze kellett törnie, és egyszersmind ki kellett mellette tartania. A szent az az ember, akitől túl sokat követelnek, akitől a kegyelem nem tágit. Képe volt ő ennek az önmeghalásnak, rejtélyesen – jövőbeli módon, mint megtestesült intelem, nem a bűnbánat hitszónokaként, hanem inkább mint maga a bűnbánat és vezeklés.”⁶⁴ Ez az éppoly szép, mint igaz megfogalmazás arra a kockázatra emlékeztet, amelyet az erdős szakadékba hozzá való leszállás jelentett. Ám a költő jellemzése még egy kis kiegészítést igényel.

Már Hans von Waldheim „élő szentről” beszél úti beszámolójában, s ez olyan megnevezés, amelyet bizonyára nem alkalmaznak mindennap egy kortársra. Klaus testvért már életében szentnek tekintették, honfitársainak és a messziről jövő látogatóinak is mindenesetre ez volt a benyomása. Embertársai szemében szent volt,

⁶⁴ Schneider, i. h. 232/233. lap.

részt vett gondjaikban és ínségeikben, és mégis elvonultsága révén eltávolodott kicsinyes dolgaiktól. A feledés pora halála után sem lepte be mint olyan alakot, amelyet valami fülkébe állítunk, s ott nyugodtan állni hagyunk. Nem merült el a feledés tengerében, visszhangja élénk és időszerű mind a mai napig. Unterwaldeni földijeit tudták, hogy bár több erdei testvér létezett, de csak *egy* Klaus testvér: e megismételhetetlenül egyszeri csendes figyelmeztető, „Istentől meggyújtott őrtűz a kor sötét-ségében”.⁶⁵ Klaus testvér egyike a svájci történelem leg-erősebb hatást gyakorló személyiségeinek, semmi, egyál-talán semmi sem tapad hozzá valamiféle kicsinyes kau-tonszelemből. Mindenestől a svájci szövetség embere volt, egyszerű és megfontolt, tetőtől talpig igaz, minden mesterkélt álarc nélkül. Egyaránt távol állt tőle minden közönségesség és minden túlfűtöttség, így megvolt benne az a titokzatos bölcsesség, amelyet nem lehet megta-nulni semmiféle iskolában sem, mert az egyedül a Szent-lélek ajándéka. Az az élő szent volt és marad, aki min-denkor egyaránt közeli és távoli. A szentek nem halottak; azokhoz a szellemekhez tartoznak, akikben megvan a jelenvalóság fluiduma, és bennünket embereket ben-sőségesen vesznek körül. Klaus testvér az a férfi, akivel egy életen át lehet párbeszédet folytatnunk, szavunkkal mindig elérhető, és aki lelkében komolyan beszél velc, annak válaszol is.

⁶⁵ Vokinger, i. h. 153. lap.

ISBN 963 360 368 4

**KIADÁSÉRT FELEL: DR. ÁKOS GÉZA IGAZGATÓ
SZENT ISTVÁN TÁRSULAT
1053 BUDAPEST, KOSSUTH LAJOS U. 1.
34/1877 FRANKLIN NYOMDA, BUDAPEST
FELELŐS VEZETŐ: MÁTYÁS MIKLÓS IGAZGATÓ**

75,- Ft